

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Bc. Ivan Hazucha

**Analýza faktorů ovlivňujících euroskepticismus na Slovensku
a v Česku**

Magisterská diplomová práce

Vedúci práce: doc. Mgr. Daniel Marek, Ph.D.

Olomouc 2024

Prehlasujem, že som predkladanú diplomovú prácu vypracoval samostatne na základe uvedených prameňov a literatúry.

V Olomouci dňa 21.4.2024
Bc. Ivan Hazucha

Hazucha
.....

Na tomto mieste by som rád poďakoval Doc. Danielovi Markovi Ph.D., M. A. za odborné vedenie, cenné pripomienky a rady, ktoré mi pomohli k vypracovaniu tejto diplomovej práce.

Obsah

Úvod	5
Výzkumná otázka, hypotézy a ciele práce	10
Časové a obsahové vymedzenie práce	11
Analýza literatúry	11
Členenie práce	17
1. Teoretický rámec výskumu	19
1.1. Konceptualizácia euroskepticizmu	19
1.2. Typológia faktorov ovplyvňujúcich euroskepticizmus	22
1.3. Ekonomické faktory	23
1.4. Kultúrne faktory	28
2. Metodológia	32
3. Analýza ekonomických faktorov	38
3.1. Slovensko	39
3.2. Česko	45
4. Kultúrne faktory	51
4.1. Spätosť s krajinou	51
4.1.1. Slovensko	51
4.1.2. Česko	54
4.2. Postoj k imigrácií	56
5. Diskusia	63
5.1. Ekonomické faktory	63
5.2. Spätosť s krajinou	66
5.3. Postoje k imigrácií	68
Záver	73
Zoznam použitých skratiek	75
Zoznam tabuliek a grafov	76
Pramene a literatúra	78
Abstrakt	86
Abstract	87

Úvod

Vzťah Slovenskej a Českej republiky k Európskej únii (EÚ) je aj napriek spoločnej histórii veľmi komplexný a charakterizovaný rozdielnymi udalosťami a vývojom, ktorý nastal v oboch krajinách po zániku federatívneho štátu Česko-Slovensko 31. decembra 1992. Obe krajiny od roku 1993 išli svojou cestou integrácie do európskych štruktúr a obe vstúpili do Európskej únie v roku 2004, po intenzívnom procese politických a ekonomických reforiem. Spojenie s Európskou úniou je formované rôznymi faktormi vrátane historických, kultúrnych, politických a ekonomických aspektov, čo sa odráža aj v miere euroskepticizmu oboch krajín.

V Českej republike hrali dôležitú úlohu pri formovaní postojov k EÚ politické strany a postoje prezidentov. V článku *Euroskeptické projevy českých politických stran*, sú spomínané ako hlavné motívy euroskeptických strán v Česku, pocit demokratického deficitu, deficit európskej identity a panslavizmus (Gřešák, 2022: 207). Už pred vstupom do EÚ sa euroskepticizmus odrážal v postojoch niektorých politických strán, najmä Občianskej demokratickej strany (ODS) a Komunistickej strany Čech a Moravy (KSČM). Tieto strany vyjadrovali rozličné stupne skepticizmu voči európskej integrácii, čo odzrkadľovalo širšie obavy časti českej spoločnosti o vplyv integrácie na národnú identitu, suverenitu a ekonomickú nezávislosť. ODS, ktorá sa označovala za eurorealistickú, vyzývala k opatrnosti a kritickému prístupu k niektorým aspektom európskej integrácie, zdôrazňujúc dôležitosť ochrany národných záujmov a suverenity. Strana sa obávala vzniku tzv. "superštátu" a umelého zarovňavania rozdielov medzi členskými štátmi bez ohľadu na ich historické a kultúrne špecifiká. Po prechode do opozície v roku 1998, ODS zaujala viac euroskeptickú líniu, kritizujúc určité aspekty európskej integrácie, ako je posilňovanie nadnárodných inštitúcií a vytvorenie federálnej Európy, a preferovala medzivládny model integrácie tzv. „Európu národov“. (Marek a Baun, 2010: 56-59)

Na druhej strane, KSČM zastávala výraznejšie euroskeptický postoj, vyjadrujúc obavy z možného negatívneho vplyvu členstva v EÚ na českú ekonomiku, sociálnu sféru a národnú suverenitu. Strana bola kritická najmä voči ekonomickým politikám EÚ, ktoré považovala za neoliberálne a nevhodné pre potreby Českej republiky. EÚ vnímala ako kapitalistický projekt, ktorý oslabuje národné štáty a je charakterizovaný ako nedemokratické, antisociálne, neoliberálne zoskupenie štátov (Marek a Baun, 2010: 62-

64). Napriek tomu KSČM vnímala európsku integráciu ako nevyhnutný historický proces a EÚ ako potenciálny nástroj medzinárodnej spolupráce ľavicových politických strán (Havlík 2006, s. 858–859, citované v Marek a Baun, 2010). Napriek výhradám k európskej integrácii zastávaným týmito stranami, v referende o vstupe do EÚ v roku 2003, výrazná väčšina Čechov hlasovala za vstup do Európskej únie, čo odrážalo celkové presvedčenie o výhodách členstva pre Českú republiku. Prieskum CVVM z roku 2023 ale ukázal, že viac ako tretina Čechov (36%) je nespokojná s členstvom v EÚ a takmer polovica (46%) je presvedčená o škodlivosti európskej integrácie v oblasti politiky, čo poukazuje na to, že euroskepticizmus zostáva významným prvkom vo verejnej mienke v Českej republike (CVVM, 2023).

Značný vplyv na vnímanie a formovanie postojov k Európskej únii mal aj prístup dvoch významných prezidentov. Václav Havel, ako výrazný eurooptimista a zástanca supranacionalizmu, vnímal budúcnosť Českej republiky v tesnej integrácii s Európskou úniou. Jeho prístup odrážal presvedčenie, že EÚ predstavuje historickú príležitosť pre zjednotenie Európy a zdôrazňoval dôležitosť duchovných aspektov integrácie a európskej identity (Marek a Baun, 2010: 67). Na druhej strane, Václav Klaus zaujal skôr opatrný postoj k nadnárodným aspektom EÚ, favorizoval medzivládnu spoluprácu a vyjadroval obavy z prehlbovania integrácie. Klausova rétorika bola plná obáv o zánik českej národnej samobytnosti v rámci EÚ, čo ilustroval metaforou Českej republiky, ktorá sa *"rozpuští v Európskej únii ako kostka cukru v šálku kávy"*. Tento názor odrážal širšie obavy časti českej populácie zo straty národnej identity po vstupe do nadnárodného uskupenia. Klaus sa postupne presunul od racionálnej ku euroskeptickej pozícii, stal sa výrazným kritikom EÚ a postavil sa proti Lisabonskej zmluve. (Marek a Baun, 2010: 67-69)

Miloš Zeman začínal s proeurópskou a profederálnou pozíciou. Avšak, jeho prístup sa postupne menil, kedy častokrát prechádzal k populistickým a nejasným vyjadreniam ako napríklad podpora referenda o vystúpení z EÚ, aj napriek tomu, že by hlasoval za zotrvanie (iDnes, 2017), alebo obhajoba európskej federácie, ale zároveň odmietanie unitárneho štátu (Európsky parlament, 2014). Zeman mal tiež nejasné názory na prijatie eura a na riešenie súčasných problémov, čo odrážalo zmenu v jeho postoji k európskej integrácii. Tieto rozdielne prístupy prezidentov k EÚ ilustrujú široké spektrum názorov v českej politike a spoločnosti na európsku integráciu, od silného eurooptimizmu až po

výrazný euroskepticizmus. Táto rôznorodosť odráža zložitú českú vnímavosť EÚ, kde historické, kultúrne a politické faktory formujú rozličné postoje k európskemu projektu.

V tejto práci bude skúmaný vplyv vybraných ekonomických a kultúrnych faktorov na euroskepticizmus. Medzi kultúrne faktory bude zaradený aj vplyv spätosti s krajinou. Vzťah Českej republiky k Európskej únii a vplyv spätosti s krajinou na euroskepticizmus predstavujú multidimenzionálny fenomén, ktorý odhaľuje zložitú historickú, sociálnu a politickú procesy formujúce postoje občanov a politických elít. Česká republika, s jej bohatou, no zložitou históriou, vrátane období habsburského útlaku, nemeckej okupácie a komunistického režimu pod sovietskou nadvládou, ponúka jedinečný pohľad na prepojenie medzi spätosťou s krajinou a európskou integráciou. Historické prelomy, ktoré sa vyznačovali dlhšími obdobiami diskontinuity než kontinuity, prispeli k relatívnej slabosti českej národnej identity, čo sa odráža v pocite, že národná identita bola Čechom vnútená zvonka. (Brodský, 2000, citované v Marek a Baun, 2010: 45-46)

Pred vstupom do EÚ sa v Česku hovorilo o "*návrate do Európy*", čo symbolizovalo túžbu obnoviť "normálny" stav po rokoch izolácie a komunistického režimu, zatiaľ čo na Slovensku prevládala diskusia o "*smerovaní do Európy*". Po rozdelení Československa ČR pomerne hladko zakotvila v západnej Európe, čo mnohí považujú za prirodzený vývoj, keďže krajina tam vždy historicky patrila. Geografická poloha Českej republiky "v strede" Európy jej historicky pridela úlohu prostredníka medzi slovanskými a germánskymi kultúrami, čo formovalo jej identitu ako mosta medzi východom a západom (Brodský, 2000, citované v Marek a Baun, 2010: 46). Táto zložitá história a geopolitická poloha výrazne ovplyvňujú českú národnú identitu a jej vzťah k európskej integrácii. Prechod od komunizmu k demokracii a smerom k európskej integrácii vyvoláva diskusie o národnej identite, suverenite a mieste Českej republiky v Európskej únii, pričom sa zohľadňujú aj historické skúsenosti s totalitným režimom. Tieto aspekty spoločne formujú komplexný obraz o vzťahu Českej republiky k Európskej únii a o vývoji českej národnej identity v kontexte európskej integrácie.

Proces vstupu do EÚ sa na Slovensku považoval za zásadný krok k stabilizácii demokracie v krajine a jej integrácii do západných politických a ekonomických systémov. Slovenská vláda, pod vedením Mikuláša Dzurindu (1998-2006), bola vo všeobecnosti proeurópska. Toto obdobie zaznamenalo značné úsilie o zosúladienie slovenskej politiky a praxe so štandardmi EÚ, čo je proces, ktorý vo veľkej miere podporovali hlavné politické strany. Pred referendumom o vstupe Slovenska do EÚ deklarovali všetky

parlamentné politické strany svoju podporu členstvu v EÚ, čo znamenalo, že formálne boli „za“ všetky strany vládnej koalície, vrátane Dzurindovej SDKÚ, Hrušovského kresťanských demokratov (KDH), Bugárovej Strany maďarskej koalície (SMK) a Ruskovej Aliancie nového občana (ANO), ako aj opozičné strany, vrátane Mečiarovho Hnutia za demokratické Slovensko (HZDS), Ficovho SMERu a komunistickej strany s výnimkou jedného poslanca (Lukáč, 2004).

Závazok vlády k integrácii do EÚ bol kľúčovou súčasťou jej programu a tento všeobecne proeurópsky postoj sa odzrkadlil vo vnímaní a akceptovaní EÚ verejnosťou a zároveň v referende o vstupe do EÚ, ktorý odsúhlasilo 92,46 %¹ hlasujúcich a doteraz ide o jediné referendum v histórii krajiny, ktoré nezlyhalo pre nedostatočnú účasť voličov. Verejná mienka na Slovensku o EÚ bola vo všeobecnosti pozitívna, najmä v kontexte ekonomického rastu a stability. Členstvo Slovenska v Európskej únii skutočne prinieslo krajine značné ekonomické výhody vrátane prístupu k fondom EÚ a jednotnému trhu. Napríklad Národná banka Slovenska zverejnila dokumenty, kde podrobne píše o ekonomických dopadoch členstva v EÚ na Slovensko, pričom zdôraznila pozitívny vplyv na HDP krajiny, investície a celkovú ekonomickú stabilitu prostredníctvom rozšírených obchodných príležitostí, finančnej pomoci a hospodárskej integrácie (Národná banka Slovenska, 2023).

Náznaky euroskepticizmu, ktoré boli napriek tomu prítomné, boli podobne ako v prípade ČR primárne poháňané obavami o národnú suverenitu, ekonomické dopady a kultúrny vplyv EÚ. Pri formovaní postojov k EÚ zohrávali úlohu aj kultúrne a sociálne faktory. Niektoré časti spoločnosti vnímali EÚ ako hrozbu pre slovenskú kultúrnu identitu a tradície. Existovali tiež výrazné rozdiely v intenzite a charaktere podpory EÚ medzi rôznymi politickými subjektmi. Najviac výhrad, ktoré v niektorých prípadoch hraničili až s nesúhlasom členstva Slovenska v EÚ, vyslovili kresťanskí demokrati (KDH). Ich kritika spočívala v tom, že vnímali úniu ako priestor, ktorý podporuje politiky vnímané ako ohrozujúce tradičné rodinné hodnoty a kresťanské princípy, vrátane propagácie alternatívnych životných štýlov a feministických ideí. V tejto súvislosti KDH vyjadrovalo obavy, že EÚ sa stáva bojovým frontom proti kresťanskej civilizácii. (Lukáč, 2004)

Analýza politických postojov na Slovensku tak ukazuje, že politické strany zohrávali dvojúlohu: na jednej strane aktívne podporovali európsku integráciu a prístup k

¹ https://slovakia.representation.ec.europa.eu/o-nas/slovensko-v-eu_sk

jednotnému trhu a fondom EÚ, zatiaľ čo na druhej strane vyjadrovali kritiku a výhrady voči niektorým politikám a smerovaniu, ktoré EÚ prijímala, najmä v oblastiach kultúrnych a sociálnych politik. Povaha debaty ohľadom EÚ na Slovensku, teda bola podobne ako v Česku komplexná a rôznorodá a tiež sa tam prelínali ekonomické, politické, kultúrne a etické aspekty. Po vstupe Slovenska do EÚ mala vplyv na postoj k EÚ najmä finančná kríza a kríza eurozóny, čo sa odzrkadlilo v otázkach pomoci Grécku kedy táto téma na Slovensku rezonovala natoľko, až viedla k pádu vlády Ivety Radičovej. Následná migračná kríza v roku 2015 spôsobila, že populistické strany postupne začali viac používať anti-európsku rétoriku, najmä vo vzťahu k utečencom.

V priebehu dvoch desaťročí tak došlo na Slovensku k výraznej zmene vnímania a podpory spoločných politik Európskej únie, najmä v oblastiach spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP) a spoločnej obrannej a bezpečnostnej politiky (SBOP). Prieskum Eurobarometer z roku 2010 ukázal, že takmer 90 percent slovenskej populácie vyjadrilo podporu SZBP, zatiaľ čo viac ako 90 percent sa vyslovilo v prospech SBOP, čo odrážalo silnú preferenciu pre európsku integráciu a koordináciu v týchto kritických oblastiach. Avšak, podľa údajov z roku 2022 došlo k poklesu podpory, pričom podpora spoločnej zahraničnej politiky klesla na 65 percent a spoločnej obrannej a bezpečnostnej politiky na 73 percent (Eurobarometer, 2022; Eurobarometer, 2010). Tento trend poukazuje na meniacu sa povahu verejnej mienky, ktorá môže byť ovplyvnená rôznymi faktormi vrátane geopolitických udalostí, vnútroštátnych politických diskusií a vnímania účinnosti politik EÚ v riešení bezpečnostných výziev.

Článok *Pragmatism and support for the EU in Slovakia's politics*, uvádza, že európsku politiku Slovenska charakterizuje veľká miera pragmatizmu v kombinácii so slabým ideologickým zakotvením (Mravcová, 2022). Európska politika ako taká na Slovensku nemá silné ideologické korene ani prepracovanú dlhodobú stratégiu a slúži skôr pragmatickým potrebám vlády, ktorá je aktuálne pri moci. Slovenská verejnosť je vo všeobecnosti apatická k zahraničnej politike a otázkam týkajúcich sa európskej integrácie. Politické strany nemali vo zvyku vo svojich programoch a kampaniach využívať európske témy, preto Európske záležitosti a politiky po dlhú dobu prakticky chýbali vo verejnom diskurze, politickej súťaži a mobilizácii voličov.

Výzkumná otázka, hypotézy a ciele práce

Výskumná otázka pre diplomovú prácu je formulovaná nasledovne:

"Ktoré faktory majú významný vplyv na euroskepticizmu na Slovensku a v Česku, a ako sa tieto faktory líšia alebo podobajú medzi oboma krajinami?"

Existuje mnoho faktorov, ktoré môžu mať vplyv na euroskepticizmus, vzhľadom na to, že sa jedná o veľmi komplexný fenomén. Zahrnutie všetkých možných faktorov by presahovalo možnosti tejto diplomovej práce, a preto bude zameraná len na niektoré z nich, s cieľom poskytnúť hĺbkový pohľad. Vybrané faktory budú analyzované s ohľadom na ich význam a vplyv na postoj k Európskej únii a euroskepticizmus v týchto dvoch krajinách, pre získanie lepšieho pochopenia tohto multidimenzionálneho a dynamického fenoménu.

Práca bude sústredená na faktory z dvoch oblastí: ekonomické faktory a kultúrne faktory. Každá z týchto oblastí je podložená hypotézami, ktoré budú overované prostredníctvom analýzy a porovnania dát zo Slovenskej a Českej republiky.

Hypotéza 1: *Ak majú občania pozitívnejšie očakávania ekonomickej situácie vo svojej krajine, môže to viesť k menej euroskeptickým postojom.*

Hypotéza 2: *Ak občania očakávajú zhoršenie svojej finančnej situácie, môže to viesť k negatívnemu vnímaniu EÚ.*

Hypotéza 3: *Vyššia spätosť s krajinou môže viesť k väčšej skepse voči nadnárodným entitám, ako je EÚ, zatiaľ čo slabšie prepojenie s krajinou môže podporovať proeurópske postoje.*

Hypotéza 4: *Medzi kritickejšími postojmi k imigrantom a zvýšeným euroskepticizmom existuje signifikantný vzťah.*

Cieľom práce je teda zistiť silu vplyvu vybraných faktorov na euroskepticizmus v oboch krajinách a navzájom ich porovnať. Téma práce bola vybraná z dôvodu, že identifikácia a analýza faktorov umožňuje lepšie pochopenie príčin a mechanizmov euroskepticizmu, čo môže pomôcť pri následnom vytváraní politik s cieľom reagovať na konkrétne obavy občanov spojené s EÚ. Vytváranie efektívnych edukačných a komunikačných kampaní musí byť založené na pochopení faktorov ovplyvňujúcich euroskepticizmus, čo sa nezaobíde bez ich dôslednej identifikácie.

Časové a obsahové vymedzenie práce

V rámci práce bude skúmané obdobie od roku 2004 až po súčasnosť, s osobitným dôrazom na kritické momenty, ktoré mohli mať dopad na postoj k EÚ v oboch krajinách. Tieto momenty zahŕňajú obdobie po vstupe do EÚ v roku 2004, globálnu finančnú krízu, ktorá sa rozbehla v roku 2008, nasledovanú eurokrízou v rokoch 2009 až 2010, a migračnú krízu, ktorá sa vystupňovala v roku 2015. Tento časový rámec umožní hlbšie porozumieť dynamike euroskepticizmu v kontexte týchto významných politických a ekonomických udalostí, ako aj analyzovať, ako sa euroskepticizmus prejavoval a transformoval v reakcii na tieto udalosti v oboch krajinách.

Práca sa zameriava na analýzu euroskepticizmu s dôrazom na jeho ekonomické a kultúrne determinanty. Euroskepticizmus je predstavený ako multidimenzionálny fenomén, ktorý zahŕňa opozíciu voči procesu európskej integrácie a skeptický postoj k súčasnej štruktúre a politike EÚ. Hlavné osi skúmania zahŕňajú ekonomické faktory očakávania ekonomickej situácie v krajine a očakávania finančnej situácie domácností. Okrem toho sa práca venuje aj kultúrnym faktorom spätosti s krajinou a postojom k imigrácii.

Empirická časť práce bude realizovaná pomocou analýzy dát z Eurobarometra a European Social Survey, s využitím lineárnych regresných modelov v softvéri RStudio. Tento prístup umožní identifikovať a kvantifikovať vplyv jednotlivých faktorov na euroskepticizmus. Pre obsahové vymedzenie práce je dôležité podotknúť, že v práci nebude skúmaný euroskepticizmus politických strán, ale euroskepticizmus u verejnosti a analyzované nebudú faktory, ktoré ovplyvňujú euroskepticizmus politických strán, ale tie, ktoré vysvetľujú euroskepticizmus vo verejnej mienke.

Analýza literatúry

Použitá literatúra v tejto práci vychádza z členenia práce. V úvodnej časti je popísané ako sa formoval vzťah a postoje k Európskej únii v oboch krajinách. Vývoj postojov v Českej republike, vplyv politických strán, prezidentov a národnej identity bol prehľadne opísaný v kapitolách publikácie *Česká republika a Evropská unie* od autorov Marek a Baun, z ktorých vychádzala táto úvodná časť textu. Úvodná časť venovaná Slovensku zase vychádzala z kapitoly *Historická a politická identita Slovenska na prahu*

jeho integrácie do EÚ, knihy *Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe* od Pavla Lukáča. Tento text sa venuje analýze prístupu Slovenska k vstupu do Európskej únie a zdôrazňuje historickú sebareflexiu, identitu a politiku, ako aj vplyv dejinnej a národnej identity na politické rozhodovanie v krajine. Text sa tiež zaoberá provincionalnosťou a mocenskou mentalitou slovenskej elity, ktorá je výsledkom geografického a historického vývoja krajiny, a poukazuje na absenciu zmysluplnej alternatívy k členstvu v EÚ, ako aj na nedostatok jasnej a pozitívne ladenej vízie Slovenska v rámci Európskej únie. Zdôrazňuje sa potreba silných osobností schopných formulovať a presadzovať víziu Slovenska v EÚ, pričom sa opisuje nedostatočná pripravenosť slovenskej elity na nové politické prostredie EÚ a vyzdvihuje sa potreba hlbšej diskusie a koncepčného myslenia o budúcnosti Slovenska v Európe. Tieto zdroje sú doplnené prieskumom verejnej mienky, ktorý vykonalo *Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM)* z roku 2023 a dokumentami Národnej Banky Slovenska, ktoré dopĺňujú kontext úvodu ktorý sa venuje obom krajinám. Ďalšie zdroje doplnili informácie o politických stranách a ich postojoch k európskej únii v článku *Euroskeptické projevy českých politických stran a Pragmatism and support for the EU in Slovakia's politics*.

Teoretická kapitola práce samozrejme najviac využíva literatúru, z ktorej vychádza pri nielen konceptualizácií euroskepticizmu, čo je už z podstaty pre analýzu kľúčový prvok tejto práce, ale aj pri uvedení do vývoja výskumu verejnej mienky, týkajúcej sa Európskej integrácie. Článok *Public support for European integration* a kapitola *Public opinion and the European Union* z knihy *European Union Politics* popisujú vývoj postojov k EÚ. Pri konceptualizácií je dôležité zadefinovanie euroskepticizmu, ktoré v tejto práci vychádza najmä z definície autora Paula Taggarta. Ten ponúkol definíciu euroskepticizmu v použitom článku *A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems*. Paul Taggart je jedným z najviac citovaných autorov v článkoch, ktorí sa venujú euroskepticizmu. V práci bol použitý aj jeho článok *The party politics of Euroscepticism in EU member and candidate states*, napísaný spolu s Aleksom Szczerbiakom, ktorý zase popisuje typy euroskeptických strán. Taggart spolu so Szczerbiakom reagovali aj na Brexit v článku *Putting Brexit into perspective: the effect of the Eurozone and migration crises and Brexit on Euroscepticism in European States*. Konceptualizácia euroskepticizmu je v práci doplnená o definíciu euroskepticizmu v Oxford English Dictionary. Zadefinovanie konceptu euroskepticizmu je dôležité najmä

kvôli určeniu a výberu premenných z datasetov. Ich výber je popísaný v kapitole Metodológia.

Tieto základné definície sú doplnené literatúrou skúmajúcou historický vývoj euroskepticizmu, jeho typológie, ako aj príčiny euroskepticizmu z ekonomických a kultúrnych hľadísk. To umožňuje lepšie pochopenie euroskepticizmu ako multidimenzionálneho javu a poskytuje teoretickú podporu pre analýzu vplyvu ekonomických a kultúrnych faktorov na postoj občanov k Európskej únii na Slovensku a v Česku. Práca čerpá napríklad z článku *Varieties of Euroscepticism and populist mobilization: Transforming attitudes from mild Euroscepticism to harsh Eurocynicism* od autorov Krouwel a Abts, ktorý rozlišuje rôzne typy euroskepticizmu na kĺzavej škále od dôvery až po politickú nedôveru, cynizmus a odcudzenie. Cécille Leconte zase v článku *The EU Fundamental Rights Policy as a Source of Euroscepticism*, prináša do diskusie na hodnotách založený euroskepticizmus, čo poskytuje dôležitý uhol pohľadu na negatívne postoje k politike základných práv EÚ vnímané ako potenciálne porušovanie domácich hodnotových systémov. Obširnejšie píše Cécille Leconte o faktoroch euroskepticizmu v knihe *Understanding euroscepticism*, kde sa okrem na hodnotách založenom euroskepticizme venuje aj euroskepticizmu utilitárnemu, politickému a euroskepticizmu založenom na antieurópanstve. Článok *Mapping EU attitudes: Conceptual and empirical dimensions of Euroscepticism and EU support* od Boomgaardena ďalej rozširuje koncept euroskepticizmu čo sa týka jeho typológie, dimenzií a teórií, ktoré ho vysvetľujú.

Teoretická kapitola pokračuje typológiou faktorov určujúcich euroskepticizmus. Existuje množstvo publikácií, ktoré rôznym spôsobom rozdeľujú a skúmajú faktory euroskepticizmu. Jedno z možných rozdelení, o ktorom píše Van Klingeren, Boomgaarden a De Vreese v článku *Going soft or staying soft: Have identity factors become more important than economic rationale when explaining Euroscepticism?* je delenie na tzv. „hard“ faktory a „soft“ faktory. Toto rozdelenie poukazuje na to, ako sa s postupujúcou integráciou EÚ mení dôraz na rôzne typy faktorov, pričom sa od 90. rokov, kedy prevládali ekonomické a sociálno-ekonomické faktory (hard faktory), postupne presúva pozornosť aj na soft faktory, ako je identita. Je nutné nemýliť si toto rozdelenie s typmi euroskeptických strán. Článok *Euroscepticism in France: An Analysis of Actors and Causes* od Likaj, Rieble a Theuer rozdeľuje faktory na ekonomické, kultúrne a inštitucionálne, čím ukazuje, že ekonomické obavy môžu posilňovať euroskepticizmus, ale rovnako dôležité sú aj kultúrne aspekty vrátane imigrácie. Podobne, článok *Predictors*

of Euroscepticism in six Western Balkan countries ukazuje, že ekonomické premenné môžu vysvetliť nárast euroskepticizmu počas recesie, ale neignoruje ani vplyv kultúrnych faktorov. Článok *Spreading Euroscepticism and its macro-level determinants: empirical analysis of Eurobarometer survey in 2004–2017*, ďalej dopĺňa literatúru a tiež analyzuje faktory euroskepticizmu pomocou datasetu Eurobarometer. Použitá literatúra celkovo naznačuje, že euroskepticizmus je komplexný fenomén, ktorý nemožno vysvetliť len jedným typom faktorov. Rozdelenie na hard a soft faktory, ako aj multidimenzionálny pohľad na euroskepticizmus, sú teda kľúčové pre pochopenie jeho príčin a prejavov.

Na základe skúmanej literatúry je teda možné aj napriek veľmi variabilnej typológii faktorov rozoznať dve dôležité kategórie, ktoré sú skúmané v tejto práci a to faktory ekonomické a kultúrne. Medzi ekonomické faktory je možné zaradiť očakávania ekonomickej a finančnej situácie, aj napriek tomu, že sa nejedná o ekonomické ukazovatele ako HDP, inflácia a podobne. Prepojenie ekonomických očakávaní ľudí a ich ekonomickej situácie opisuje článok *Of losers and laggards: the interplay of material conditions and individual perceptions in the shaping of EU discontent*. Kultúrne faktory skúmané v tejto práci zase zahŕňajú spätosť s krajinou a postoj k imigrácii. Literatúra, ktorá sa venuje týmto typom faktorov použitá v práci zahŕňa články, ktoré sa im venujú a niektoré ich vzájomne porovnávajú a prepájajú. Napríklad *Halting Support for the EU. A Second Chance for Europe: Economic, Political and Legal Perspectives of the European Union, The macroeconomic factors conditioning the impact of identity on attitudes towards the EU, European Identity and Support for European Integration: A Matter of Perceived Economic Benefits?, Economic determinants of public support for European integration, 1995–2018* a *Euroscepticism and the global financial crisis*.

V podkapitole venujúcej sa špecificky ekonomickým faktorom je použitá aj literatúra, ktorá rozoberá len čiste utilitaristický prístup, kde občania kriticky hodnotia Európsku úniu na základe toho, či pociťujú ekonomické prínosy EÚ pre seba alebo svoj štát. Tento prístup zdôrazňuje význam vnímania ekonomickej situácie a efektívnosti EÚ pri riešení regionálnych problémov. Články *European identity and citizens' support for the EU: Testing the utilitarian approach; It's not about the money. EU funds, local opportunities, and Euroscepticism; Spillovers and euroscepticism; Euroscepticism: Another brick in the wall* sa venujú špecifickým ekonomickým faktorom a ich vplyvu. Simon Hix sa v článku *Euroscepticism as anti-centralization: A rational choice institutionalist perspective*

venuje euroskepticizmu z pohľadu racionálnej voľby. Racionálnosti občanov pri formovaní názorov na EÚ sa venujú aj autori Anderson, Reichert a Scott.

Práca vychádza aj z článkov Jozefa Ritzena a spol, v ktorých sa špecificky rieši faktor finančných očakávaní *Euroskepticism, income inequality and financial expectations; Euroskepticism in the Crisis: More Mood than Economy*. Tieto články boli tiež inšpiráciou pri skúmaní metodologických postupov pri tomto type výskumu. Vnímanie finančnej situácie a prepojenie na ekonomické ukazovatele rozpracovávajú vo svojich spoločných článkoch aj autori Gabel, Palmer a Whitten. Prepojeniam ekonomických a kultúrnych faktorov sa zase venujú články *European Identity and Support for European Integration: A Matter of Perceived Economic Benefits?; Economic determinants of public support for European integration, 1995–2018* a *The Macroeconomic Factors Conditioning the Impact of Identity on Attitudes towards the EU*.

Ďalšia literatúra je zameraná na kultúrne faktory. Články *Explaining Mass-Level Euroscepticism: Identity, Interests, and Institutional Distrust; Undivided loyalties: Is national identity an obstacle to European integration?* skúmajú vplyv faktoru identity na euroskepticizmus v krajinách EÚ. Ďalšie 3 články *Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě; Identity of non-self-evident nation: Czech national identity after the break-up of Czechoslovakia and before accession to the European Union* a *Europeanization of Slovakia* sa venujú faktoru identity špecificky v Česku a na Slovensku a ponúkajú teda aj teoretický základ identity ako faktoru pre skúmané krajiny v práci. Ďalším použitým článkom venujúcim sa výskumu vplyvu postoja k imigrácií na euroskepticizmus je *The 'Refugee Crisis', Immigration Attitudes, and Euroscepticism a Religious intolerance and Euroscepticism*. Tieto publikácie zamerané na kultúrne faktory umožňujú hlbšie pochopenie kultúrnych dimenzií euroskepticizmu a vplyvu týchto faktorov na verejnú mienku voči EÚ. V rámci skúmania kultúrnych faktorov sú z literatúry spomenuté aj teória sociálnej identity od Henriho Tajfela a mechanizmy sociálnej identifikácie a sociálnej kontraidentifikácie, ktoré v článku *Explanations of political euro-scepticism at the individual, regional and national levels* rozoberajú autori Lubbers a Scheepers.

Kľúčovým prvkom analytickej časti práce boli datasety Eurobarometer a European Social Survey. Konkrétne boli použité Eurobarometre 98.2(2023), 96.2(2021), 94.3 (2021), 84.3(2015), 74.2(2010), 70.1(2008), 62(2004) a v prípade skúmania dôvery v EÚ a očakávaní ekonomickej situácie a finančnej situácie domácností v Česku a na

Slovensku pre všetky roky od 2004 po 2021 bol použitý tiež Harmonizovaný Eurobarometer 2004-2021 od autorov Russo a Bräutigam, prístupný na portáli GESIS². Ďalej boli použité prieskumy ESS z roku 2004, 2012 a 2020. Dlhšia skúmaná časová rada prieskumov poskytuje ucelený pohľad na to, ako sa odpovede obyvateľstva na túto otázku menili v kontexte významných politických, ekonomických a sociálnych udalostí. Vzorka teda zahŕňa obdobie, ktoré pokrýva významné udalosti, ako je finančná kríza 2008, dlhová kríza eurozóny, migračná kríza, či pandémie COVID-19. Tieto udalosti mali významný vplyv na ekonomické vnímanie a mohli ovplyvniť postoje k EÚ. Rovnaká otázka o ekonomických očakávaniach, zaručuje konzistentnosť a porovnateľnosť údajov naprieč rôznymi rokmi. Eurobarometre sú tiež považované za jedny z naj dôveryhodnejších a najreprezentatívnejších prieskumov verejnej mienky v EÚ, čo zvyšuje dôveryhodnosť a validitu výsledkov analýzy. Pri analýze vplyvu ekonomických faktorov na euroskepticizmus na Slovensku je literatúra doplnená o článok *Economy and Democracy in Slovakia during the Crisis: From a Laggard to the EU Core*, ktorý vytvára kontext pre hodnotenie vykonaného výskumu o tom, že krízy nemusia nutne súvisieť s vyšším euroskepticizmom, ale tiež článok *The impact of the economic crisis on the perception of the European identity in Slovakia*, ktorý zase prezentuje opačný argument.

V časti práce, ktorá skúma vplyv postoja k imigráciám je výber premennej inšpirovaný článkami: *Attitudes toward immigration in Europe: Cross-regional differences*; *Attitudes towards immigrants and the integration of ethnically diverse societies* a *Are attitudes towards immigration changing in Europe? An analysis based on bidimensional latent class IRT models*, ktoré v prieskume používajú rovnakú otázku. V metodologickej časti sú použité kontrolné premenné, ktoré vychádzajú z literatúry, ktorá sa im venuje, konkrétne v prípade vzdelania: *Does education decrease Euroscepticism? A regression discontinuity design using compulsory schooling reforms in four European countries* a *Euroscepticism and education: A longitudinal study of 12 EU member states, 1973–2010*. Oba ponúkajú rozdielny pohľad na vplyv vzdelania. Zatiaľ čo prvý článok vplyv popiera ten druhý tvrdí, že je prítomný. Spokojnosť s demokraciou zase skúmal De Vries v článku *Interests, identity and political allegiance in the European Union*. Vplyv veku je skúmaný v článku *The generational decay of Euroscepticism in the UK and the EU referendum* a politickej orientácie v *The changing relationship between left–right ideology and euroscepticism, 1973–2010*. Články venujúce sa vplyvu pohlavia na euroskepticizmus

² https://search.gesis.org/research_data/SDN-10.7802-2539

vykazovali rozdielne výsledky. *Is there a geography of Euroscepticism among the winners and losers of globalization? a Diverging trends in euro-scepticism in countries and regions of the EU 1994-2004* ukázali, že ženy sú euroskeptickejšie, text *Eurosceptic youth: Interest, trust and ideology* z knihy *The Routledge Handbook of Euroscepticism* ukázal opak. Dôležitým textom bol článok *The “refugee crisis,” immigration attitudes, and euroscepticism* od autorov Stockemer, D., Niemann, A., Unger, D., & Speyer, J., ktorého metodologický postup bol inšpiráciou pri výskume faktora postoja k imigrácií v tejto kapitole. Pri pohľade na špecifický vzťah Slovenska a Česka k imigrácií sú použité viaceré články, ktoré sa tejto téme venujú. V prípade Slovenska článok *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike* a *Who should be given an opportunity to live in Slovakia? A conjoint experiment on immigration preferences*, kde sú rozoberané postoje k imigrácií a je tam popísané ako Slováci imigrantov vnímajú. Pre Česko postoj k imigrácií ukazuje publikácia *Postoje k imigrantům*, ktorú vypracoval Sociologický ústav AV ČR.

Literatúra a pramene použité v práci teda zahŕňajú širokú škálu publikácií, od historických a politologických analýz až po prieskumy verejnej mienky a štatistické datasey. Toto umožňuje multidimenzionálny pohľad na euroskepticizmus, prehĺbený o historické, politické, ekonomické a sociálne kontexty v Českej republike a na Slovensku. Multidimenzionálny prístup je dôležitý práve v téme ako je euroskepticizmus kvôli potrebe začleniť rôzne teoretické a empirické zdroje a zohľadniť a analyzovať rôzne pohľady na tento fenomén. Iba takýto postup umožňuje euroskepticizmus efektívne popísať a ponúknuť hlboký a ucelený pohľad na túto problematiku. Účelom práce je naviazať k existujúcemu poznaniu o euroskepticizme vychádzajúcemu z použitej literatúry.

Členenie práce

Diplomová práca je štruktúrovaná do piatich hlavných kapitol. Prvá teoretická kapitola sa zameriava na konceptualizáciu euroskepticizmu, kde sa rozoberá jeho definícia a kľúčové charakteristiky. V kapitole sa tiež predstavuje typológia faktorov ovplyvňujúcich euroskepticizmus, rozlišujúc medzi ekonomickými, sociálnymi, politickými a kultúrnymi aspektmi.

Druhá kapitola sa venuje metodológii výskumu a opisuje prístupy a techniky, ktoré budú v práci využité na analýzu euroskepticizmu. Táto kapitola predstavuje metodologické postupy použité v empirickej časti práce.

Tretia kapitola práce sa zameriava na empirickú analýzu vplyvu ekonomických faktorov na euroskepticizmus, špecificky skúma vzťah medzi očakávaniami ekonomickej situácie v krajine u občanov a ich postojmi k európskej integrácii (Hypotéza 1), ako aj vplyv očakávaní občanov týkajúcich sa budúcej finančnej situácie ich domácností na vnímanie Európskej únie (Hypotéza 2). Použitím dát z Eurobarometra a lineárnych regresných modelov spolu s prezentovaním výsledkov pomocou grafov a tabuliek táto kapitola poskytuje dôležité poznatky o ekonomických determinantoch euroskepticizmu na Slovensku a v Česku.

Štvrtá kapitola práce sa venuje analýze kultúrnych faktorov ovplyvňujúcich euroskepticizmus, zameriavajúc sa na Hypotézu 3 a Hypotézu 4. Skúma sa vzťah medzi silou spätosti s krajinou a euroskepticizmom, kde sa predpokladá, že vyššia spätosť s krajinou môže viesť k vyššej miere euroskepticizmu. Taktiež sa posudzuje, ako postoj k imigrácii ovplyvňuje vnímanie EÚ, predpokladajúc, že negatívne názory na migráciu sú spojené so silnejším euroskepticizmom. Na testovanie týchto hypotéz sa využívajú dáta z Eurobarometra v prípade spätosti s krajinou a European Social Survey v prípade postojov k imigrácii a taktiež sú na analýzu použité lineárne regresné modely, aby sa určil vplyv týchto kultúrnych faktorov na euroskepticizmus. Text je tiež doplnený grafmi a tabuľkami zobrazujúcimi výsledky výskumu.

Piata kapitola práce, diskusia, slúži na kritické zhodnotenie a interpretáciu získaných výsledkov v kontexte existujúcej literatúry o euroskepticizme. Porovnáva vplyv ekonomických a kultúrnych faktorov na euroskepticizmus na Slovensku a v Česku. Táto časť umožní lepšie pochopenie špecifických národných kontextov a ich vplyvu na postoj k európskej integrácii a popíše tiež možné dôvody a vysvetlenia výsledkov výskumu. Okrem toho sa budú diskutovať obmedzenia výskumu a navrhnuté budú smerovania pre budúci výskum v oblasti euroskepticizmu na Slovensku a v Česku. Záver práce bude sumarizovať kľúčové zistenia výskumu a reflektovať prínos práce k poznaniu euroskepticizmu a jeho determinantov.

1. Teoretický rámec výskumu

1.1. Konceptualizácia euroskepticizmu

Proces európskej integrácie, ktorý sa odohrával počas mnohých desaťročí, bol tradične vnímaný ako iniciatíva, ktorú viedli a riadili politické elity a tvorcovia politik z pozície svojho postavenia a authority. Tieto elity pristupovali k integrácii zhora nadol, čo v praxi znamenalo, že pri formovaní a usmerňovaní procesu integrácie nebola široká verejnosť považovaná za relevantný faktor, ktorý by mal na rozhodovacie procesy priamy vplyv. Tým pádom bola účasť a vplyv verejnosti na tieto procesy značne minimalizovaná. Pocit, že proces európskej integrácie je vzdialený a nesúvisiaci s bežným životom občanov, má svoje korene v zložitej a často technokratickej povahe politik a štruktúr Európskej únie. Tieto aspekty Európskej únie sa pre mnohých zdali byť odtrhnuté od každodennej reality, čo viedlo k pocitu, že európska politika a jej inštitúcie sú vzdialené od skutočných životov ľudí. Nedostatok možností pre priame zapojenie občanov a vnímanie, že proces európskej integrácie je doménou elít, viedli k tomu, že mnohí Európania cítili značnú apatiu voči tomuto procesu. Dôsledkom stavu, kedy sa občania necítili byť súčasťou rozhodovacieho procesu a majú pocit, že ich hlas nie je vypočutý boli otázky týkajúce sa demokratickej legitimity Európskej únie a jej rozhodnutí, keďže základné princípy demokracie vyžadujú aktívnu účasť a reprezentáciu občanov. Postupom času sa táto situácia začala meniť, pretože Európska únia si začala uvedomovať dôležitosť zapojenia občanov do jej procesov a rozhodnutí. V reakcii na to iniciovala rôzne stratégie a opatrenia, ktoré mali za cieľ uľahčiť priamejšie a aktívnejšie zapojenie verejnosti, čím sa snažila prekonať existujúcu priepasť medzi európskymi inštitúciami a občanmi, ktorí tvoria základ demokratickej legitimity a fungovania Únie. S plynutím času sa proces európskej integrácie pretransformoval z fázy, ktorú charakterizoval takzvaný permissívny súhlas (*permissive consensus*), typický pre rané štádiá integrácie, do obdobia, keď sa výrazne prejavil stav obmedzujúceho nesúhlasu (*constraining dissensus*). Tento vývoj, ako ho popisujú (Hobolt a Vries, 2016: 414) ukazuje na zmenenú dynamiku verejnej mienky a politického diskurzu v Európskej únii, kde sa väčšia kritika a požiadavky na zodpovednosť stali významnými prvkami v interakcii medzi európskymi

inštitúciami a občanmi. Dnes už iniciatívy ako New European Bauhaus³ alebo Konferencia o budúcnosti Európy⁴ ilustrujú záväzok EÚ uľahčiť účasť občanov na formovaní politik a diskusií o jej budúcnosti.

Verejná mienka sa ale postupne začala viac rozdeľovať a začala mať vplyv na smerovanie európskej integrácie. Tento posun bol poznačený tiež rastúcou skepsou voči EÚ, väčším počtom referend o záležitostiach EÚ a väčšími požiadavkami na demokratickú zodpovednosť a transparentnosť v rámci inštitúcií EÚ. Zvýšený euroskepticizmus bol dôsledkom zvýšenej integrácie a zdá sa, že proces ratifikácie Maastrichtskej zmluvy pôsobil ako podnet (Taggart, 1998: 363). Demokratickejšia kontrola nad rozhodovaním EÚ, väčšie právomoci Európskeho parlamentu a väčšinové hlasovanie v Rade priviedli do rozhodovania v EÚ verejnosť. Éra, v ktorej „*relatívne izolované elity v tieni nezainteresovanej a všeobecne schvaľujúcej verejnosti vyjednávali o veľkých zmluvách, sa skončila*“ (Hooghe, L., 2007: 5). Euroskepticizmus sa začal zvyšovať aj v rokoch 2010 a 2011 v dôsledku ekonomickej a finančnej krízy. V mnohých krajinách, najmä tých najviac postihnutých krízou začali vznikať nové populistické hnutia a strany, napríklad v Grécku Syriza a Zlatý úsvit, v Španielsku strana Podemos, v Taliansku Hnutie piatich hviezd, ale aj nemecká AfD (Guerra, McLaren, 2016: 355).

Viacero autorov sa pokúsilo definovať a analyzovať fenomén euroskepticizmu. Samotný pojem pochádza podľa Oxford English Dictionary z roku 1988 kedy bol prvýkrát použitý v časopise Wall Street Journal. Je tam charakterizovaný ako: „*Tendencia k pochybnostiam alebo výhradám týkajúcim sa predpokladaných výhod rastúcej spolupráce medzi členskými štátmi Európskej únie (a predtým Európskeho hospodárskeho spoločenstva); opozícia voči väčšej politickej alebo ekonomickej integrácii v Európe.*“ Významný britský politológ a akademik Paul Taggart definoval euroskepticizmus ako pojem ktorý vyjadruje „*myšlienku podmienenej alebo kvalifikovanej opozície, ako aj priameho a nekvalifikovaného odporu voči procesu európskej integrácie*“ (Taggart, 1998: 366). Neskôr spolu s Aleksom Szczerbiakom, ďalším britským politológom a akademikom, odpor k európskej integrácii rozdelili na „soft“ a „hard“ euroskepticizmus (Szczerbiak,

³https://new-european-bauhaus.europa.eu/about/about-initiative_en

⁴https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/conference-future-europe_en

Taggart, 2002). Paul Taggart a Aleks Szczerbiak neskôr tiež reagovali na krízy, ktorým EÚ čelila. Vo svojom článku *Putting Brexit into perspective: the effect of the Eurozone and migration crises and Brexit on Euroscepticism in European States*, uverejnenom v *Journal of European Public Policy* v roku 2018, identifikovali štyri hlavné faktory euroskepticizmu: ekonomické faktory, imigráciu, národnú suverenitu a miestne špecifické črty.

Okrem rozdelenia na „soft“ a „hard“ euroskepticizmus je v literatúre často zmieňované aj rozdelenie euroskepticizmu podľa intenzity. Krouwel a Abts (2007) tvrdia, že: „*môžeme zmapovať rôzne typy euroskepticizmu na kĺzavej škále politických postojov, ktorá siaha od dôvery, cez skepticizmus až po politickú nedôveru, cynizmus a odcudzenie*“ (Krouwel a Abts, 2007: 252). Taggart (1998) tiež spomína, že Euroskepticizmus zahŕňa tri perspektívy: opozíciu voči samotnej koncepcii európskej integrácie, skepsu voči EÚ ako optimálnej forme integrácie vďaka jej širokej inkluzívnosti a postoj nie zásadne proti integrácii, ale kritický voči súčasnej štruktúre a politike EÚ. Boomgaarden et al. (2011) taktiež považujú postoje k EÚ za multidimenzionálne, kde medzi jednotlivé dimenzie zaraďujú emocionálne reakcie, pocit európskej identity, demokratické a finančné fungovanie EÚ a jej inštitúcií, utilitárne postoje a posilnenie EÚ v budúcnosti.

Lauren McLaren a Simona Guerra začleňujú teórie vysvetľujúce euroskepticizmus do týchto skupín: politická ekonómia a racionalita, postoje k domácej vláde, vplyv politických elít a efekt médií. Pri skúmaní euroskepticizmu je dôležitý vzťah medzi elitami a verejnosťou. Politické elity môžu hrať dôležitú úlohu vo formovaní verejnej mienky vo forme top-down procesu. Zároveň ale postoje verejnosti môžu ovplyvniť pozíciu elít voči Európskej integrácii formou procesu bottom-up (Guerra, McLaren, 2016: 357)

Cécille Leconte v článku *The EU Fundamental Rights Policy as a Source of Euroscepticism* definuje tzv. na hodnotách založený euroskepticizmus, ako negatívny postoj k politike základných práv EÚ, ktorá je vnímaná ako potenciálne porušovanie domácich hodnotových systémov. Podľa Leconte je euroskepticizmus založený na hodnotách, nepriaznivou reakciou na politiky EÚ v oblasti základných práv, ktoré sa považujú za hrozbu pre národné hodnotové systémy. Táto forma skepticizmu nie je len odporom k členstvu v EÚ, ale je to skôr osobné presvedčenie, že prehľbujúca sa integrácia

EÚ vedie k nadmerným zásahom do oblastí, ktoré sa dotýkajú hlboko zakorenených kolektívnych hodnôt a spoločenských noriem, ako je napríklad inštitút manželstva. Cécile Leconte tiež v knihe *Understanding Euroscepticism* uvádza ďalšie 3 druhy euroskepticizmu: utilitárny, politický a kultúrny. Ich definície sú nasledovné:

Utilitárny euroskepticizmus sa vzťahuje na skepticizmus ohľadom ziskov vyplývajúcich z integrácie alebo jej distribučných dopadov, či už na individuálnej alebo kolektívnej úrovni (Leconte 2010: 46).

Politický euroskepticizmus možno definovať ako principiálny odpor alebo vzdor voči vytvoreniu nadnárodného inštitucionálneho systému, delegovaniu právomocí na nadnárodné inštitúcie nad rámec obmedzeného jadra politik (vnútorný trh, politika hospodárskej súťaže) (Leconte 2010: 50).

Posledná forma euroskepticizmu vychádza zo skepticizmu voči „Európe“ ako civilizácii a historickej a kultúrnej identite. Tu je skepsa EÚ zakorenená v hlbšom, kultúrnom skepticizme voči Európe v širšom zmysle, ktorý možno definovať ako „antieurópanstvo“ (Leconte 2010: 60).

1.2. Typológia faktorov ovplyvňujúcich euroskepticizmus

V literatúre je skúmaných mnoho faktorov a ich vplyv na euroskepticizmus a autori používajú rôzne kritériá pre ich delenie. Jedným z možných rozdelení je delba na tzv. „hard“ faktory a „soft“ faktory o ktorých píše Van Klingeren, Boomgaarden a De Vreese v článku *Going soft or staying soft: Have identity factors become more important than economic rationale when explaining Euroscepticism?* Tým skôr spomenutým sa venovali najmä autori v 90tych rokoch a môžeme medzi ne zaradiť napríklad prácu, spoločenský status, výšku príjmu. Neskôr sa ale začalo viac hovoriť o „soft“ faktoroch medzi ktoré zaraďujeme napríklad identitu. Táto zmena nastala potom ako sa Európska únia menila z čisto ekonomického projektu na projekt, ktorý zahŕňa aj iné politiky. Dôležité je nezamieňať si túto terminológiu s označovaním euroskeptických politických strán a politikov, ktorí sa často označujú za „soft“ euroskeptikov a „hard“ euroskeptikov. Článok *Euroscepticism in France: An Analysis of Actors and Causes* od autorov Xhulia Likaj, Lena Rieble, a Laura Theuer rozdeľuje faktory na ekonomické, kultúrne a

inštitucionálne a na príklade Francúzska ukazuje, že ekonomické obavy posilňujú euroskepticizmus a taktiež spomína kultúrne aspekty vrátane imigrácie. V článku *Predictors of Euroscepticism in six Western Balkan countries*, sú faktory rozdelené na utilitárne, politické a kultúrne. Kang a Oh (2020) ukazujú, že ekonomické premenné vysvetľujú nárast euroskepticizmu počas obdobia recesie vo väčšine krajín. Spomínajú tiež vystavenie sa utečeneckej kríze a rozdeľujú hlavné faktory na ekonomické a neekonomické. Ritzen (2017) opisuje faktory euroskepticizmu ako kombináciu rôznych dôvodov. Občania sa môžu kriticky stavať k Európskej únii, ak nepocitujú ekonomické prínosy EÚ pre seba alebo svoj štát, čo predstavuje utilitárny prístup. Euroskepticizmus môže byť tiež motivovaný silným pocitom nacionalizmu, neistotou o efektívnosti vlastnej vlády, alebo kombináciou týchto aspektov. V tejto práci budú analyzované faktory, ktoré môžu byť zaradené medzi ekonomické a kultúrne. Ekonomické a kultúrne faktory, ktoré sú skúmané v tejto práci môžu byť prepojené. Faktory súvisiace s identitou a ekonomikou sa vo viacerých štúdiách ukazujú ako dôležité prediktory postojov k Európskej únii. Podľa Garryho (2009: 364) „*prichádzajúce finančné prostriedky z EÚ pôsobia ako „nárazník“, ktorý vyrovnáva alebo oslabuje možný vplyv výlučnej národnej identity na postoje k integrácii*“. Prepája teda ekonomické a kultúrne faktory, ktoré sú skúmané v tejto práci.

Niektorí autori ako Serrichio (2013) argumentujú, že ekonomické faktory ako hospodárska kríza nie sú dôležitým zdrojom euroskepticizmu, aj keď najvýraznejší nárast euroskepticizmu nastal v krajinách najviac postihnutých krízou. Naproti tomu národná identita a dôvera v politické inštitúcie podľa neho zohrávajú čoraz dôležitejšiu úlohu pri vysvetľovaní euroskepticizmu u verejnosti. Zistenia Lukasa Mollera v knihe *Repeated Crisis Exposure, Euroscepticism & Political Behavior* zase podporujú tvrdenie, že euroskepticizmus sa zhoršuje, keď sú ľudia vystavení kríze.

1.3. Ekonomické faktory

Ekonomika hrá nepochybne dôležitú rolu vo všetkých oblastiach ľudskej spoločnosti a preto ekonomické faktory určite môžu hrať veľmi výraznú rolu aj pri formovaní verejnej mienky voči Európskej únii. V 80tych rokoch začala byť politická

veda viac ovplyvnená racionálnym, utilitaristickým prístupom, ktorý predpokladá že ľudia racionálne konajú vo svoj prospech. Teórie založené na tomto prístupe sú delené na egocentrické a sociotropické. V kontexte hypotézy 1 by sa dali použiť najmä tie sociotropické hovoriace o tom, že obyvatelia niektorých členských krajín EÚ viac podporujú Európsky projekt, pretože ich krajina z neho benefituje (Guerra, McLaren, 2016: 356). Ekonomické faktory vychádzajú z prvých dvoch hypotéz tejto práce. Skúmaný bude faktor očakávaní ekonomickej situácie v krajine a očakávania finančnej situácie domácností. Tieto faktory sa dajú zaradiť aj medzi tzv. utilitárne faktory.

Podľa Aiello (2019) sú postoje k EÚ ovplyvnené regionálnym ekonomickým kontextom a tým, ako jednotlivci vnímajú situáciu ekonomiky svojho regiónu a efektívnosť inštitúcií EÚ pri riešení problémov regiónu. Foster a Frieden (2021) analyzovali Eurobarometre (1995 – 2018) s cieľom posúdiť vplyv ekonomických faktorov na postoje verejnosti k európskej integrácii. Zistili, že utilitárne faktory sú silnými prediktormi verejnej podpory európskej integrácie a že ich vplyv časom neklesol. Priaznivé makroekonomické podmienky teda môžu byť spojené s verejnou podporou integrácie. Keď sa makroekonomické podmienky zhoršia, podpora integrácie môže klesať. Okrem toho sa podpora EÚ spája aj s hospodárskou výkonnosťou EÚ ako celku. Taktiež poskytujú pohľad na prepojenie ekonomiky a identity. *„Priliš dlho sa tieto dve vysvetlenia považovali za súperiace vysvetlenia, čo je pozícia, ktorá nie je ani ontologicky, ani empiricky opodstatnená“* (Foster a Frieden, 2021: 287). Taktiež teda tvrdia, že identitu čiastočne formujú ekonomické faktory a nemožno ich od nej oddeliť.

Podľa Verhaegena (2014) pozitívne vnímanie národného hospodárstva výrazne zvyšuje pravdepodobnosť, že respondent podporí európsku integráciu a respondenti, ktorí považujú svoju domácnosť za prosperujúcejšiu, skôr podporujú európsku integráciu. Taktiež respondenti, ktorí spájajú EÚ s ekonomickou prosperitou, budú s väčšou pravdepodobnosťou tiež podporovať európsku integráciu. V tomto výskume je zároveň spomenuté významné prepojenie medzi ekonomickými ukazovateľmi a podporou európskej integrácie a európskej identity. Verhaegen (2014: 309-310) tvrdí, že podporu európskej integrácie možno lepšie vysvetliť ekonomickými faktormi než v prípade jeho výskumu európskou identitou a objektívne ekonomické ukazovatele tiež lepšie

vysvetľujú podporu. Na tom, ktoré faktory majú väčší vplyv na euroskepticizmus teda v literatúre nie je úplná zhoda.

Ekonomický pohľad na prístup k Európskej únii môže vysvetľovať aj racionálny postoj založený na porovnaní nákladov a benefitov. Z tohto pohľadu má európska integrácia predovšetkým ekonomické dôsledky, ktoré rôznymi spôsobmi ovplyvňujú život ľudí. Ľudia posudzujú EÚ v závislosti od svojej vnímanej sociálno-ekonomickej situácie. V článku *It's not about the money. EU funds, local opportunities, and Euroscepticism*, autori síce tvrdia, že európske peniaze nemajú vplyv na podporu občanov EÚ. Naopak, ich analýza ukazuje, že fondy EÚ zmierňujú euroskepticizmus iba vtedy, ak sú spojené s hmatateľným zlepšením podmienok na miestnom trhu práce. Inak povedané láska k EÚ sa podľa autorov kúpiť nedá, ale Euroskepticizmus s ekonomickými záujmami spája utilitaristický prístup, ktorý konceptualizuje postoje k EÚ a európskemu projektu ako kalkul ekonomických nákladov a prínosov. Lauren McLaren v článku *Explaining Mass-Level Euroscepticism: Identity, Interests, and Institutional Distrust*, tiež potvrdzuje, že utilitarizmus sa javí ako silný prediktor podpory európskej integrácie a európskych inštitúcií. Z inštitucionalistického pohľadu racionálnej voľby, Simon Hix v článku *Euroscepticism as Anti-Centralization*, tvrdí, že ekonomické záujmy a vnímanie ekonomického prerozdelenia na rôznych úrovniach vlády zohrávajú úlohu pri formovaní postojov k EÚ. Jednotlivci, ktorých ekonomickým záujmom lepšie slúžia miestne alebo národné politiky, môžu byť proti centralizácii na úrovni EÚ.

Aj v prípade vnímania ekonomickej situácie môže fungovať takzvaný spillover efekt. Konkrétne, zhoršujúce sa ekonomické a fiškálne podmienky v iných členských štátoch môžu viesť k obavám z možných negatívnych účinkov na domácu ekonomiku konkrétnej krajiny, čo môže viesť k rastúcemu euroskepticizmu. Iannou et al. (2015) analýzou podporujú tento argument tým, že ukazujú, že vyššia miera nezamestnanosti a úroveň vládneho dlhu v iných európskych krajinách systematicky súvisí s nižšou úrovňou dôvery v EÚ na domácom trhu. Hospodársky a fiškálny vývoj v iných krajinách môže mať významný vplyv na domácu podporu EÚ. Zhoršujúce sa ekonomické a fiškálne podmienky v iných krajinách môžu vyvolať obavy z možného negatívneho presahovania do domácej ekonomiky v dôsledku vnímaného rozdelenia dopadov, ktoré môžu nastať (Kang, 2020: 362).

Očakávania ekonomickej budúcnosti, faktor, ktorý vychádza z hypotézy 2, môže tiež mať vplyv na postoj k EÚ. Jo Ritzen, Caroline Wehner a Klaus F. Zimmermann v článku *Euroskepticism, Income Inequality and Financial Expectations* tvrdia, že negatívne finančné očakávania pozitívne súvisia s euroskepticizmom. Poskytujú tiež zistenie, že negatívne finančné očakávania určujú euroskeptické postoje rozdielne vo východných a západných krajinách EÚ. V západných krajinách EÚ nachádzajú pozitívny vzťah medzi negatívnymi finančnými očakávaniami a euroskepticizmom, zatiaľ čo v postkomunistických krajinách významná súvislosť neexistuje. Tento výsledok naznačuje, že v období finančnej krízy si občania západnej EÚ, ktorí sú krízou negatívne ovplyvnení, európsku integráciu vykladajú ako hrozbu, pretože sa pravdepodobne obávajú, že úsporné opatrenia zo strany EÚ ešte viac zhoršia ich finančnú situáciu. Naproti tomu ľudia z východných krajín EÚ, ktorí sú tvrdo zasiahnutí krízou, sú oveľa menej ochotní prijať euroskeptické postoje, pretože Európu stále považujú za zdroj riešení ekonomických problémov (Ritzen, 2016: 566). Ekonomické premenné teda podľa tohto výskumu dobre vysvetlili euroskepticizmus, najmä v prípade „starých krajín EÚ“ a v predkrízovom období.

Biancotti et al. (2017) potvrdzujú, že zhoršujúce sa ekonomické podmienky na individuálnej aj makroúrovni sa ukazujú ako spúšťač nárastu nálad proti EÚ a všeobecnejšie odporu voči globalizácii. Narastajúca finančná neistota naznačuje, že tzv. „losers of globalization“ sú skupinou, ktorá môže mať výhrady voči EÚ. Títo ľudia tvoria rozmanitú skupinu, ktorá sa ocitla v situácii s menšou istotou o svojej budúcnosti a ich očakávania nie sú napĺňané (Ritzen, 2017: 53). Zaujímavé zistenia sú prezentované v článku *Euroskepticism in the Crisis: More Mood than Economy*, ktorého analýza ukazuje, že euroskepticizmus sa počas finančnej krízy zvýšil o tretinu. Tiež prezentuje zistenia, že negatívne finančné očakávania pozitívne súvisia s euroskepticizmom v krajinách západnej Európy a negatívne s euroskepticizmom v krajinách východnej Európy. To podľa článku naznačuje, že finančne pesimistickí ľudia v západnej Európe môžu interpretovať európsku integráciu ako hrozbu pre svoju finančnú situáciu, zatiaľ čo ľudia z východnej Európy ju môžu považovať za šancu na zlepšenie svojej ekonomickej situácie (Ritzen et al., 2014). Hooghe (2004: 416) píše, že Európsku integráciu vníma väčšina občanov ako formovanie ich ekonomického blahobytu vo všeobecnom zmysle. Občania, ktorí sú si istí ekonomickou budúcnosťou, osobne aj pre svoju krajinu, budú

pravdepodobne vnímať európsku integráciu pozitívne, zatiaľ čo tí, ktorí sa obávajú, sa priklonia k euroskepticizmu.

Sú výskumy, ktoré tvrdia, že vnímanie svojej finančnej situácie ľuďmi hrá väčšiu rolu ako objektívne finančné ukazovatele, ktoré sa doteraz v tejto oblasti používajú (Gabel a Palmer, 1995). Výsledky týchto autorov naznačujú, že bez ohľadu na to, ako prospešná je politika EÚ pre jej občanov, podpora sa bude líšiť v závislosti od vnímania ekonomiky. V podobnom duchu Gabel a Whitten (1997) tvrdia, že ekonomické podmienky skutočne ovplyvňujú postoje občanov k Európskej únii. Na rozdiel od zistení Eichenberga a Daltona (1993) však ich zistenia ukazujú, že občania berú pri hodnotení Európskej únie do úvahy národné aj osobné ekonomické podmienky. Čím sú ich subjektívne ekonomické hodnotenia optimistickéjšie, tým je ich podpora projektu európskej integrácie vyššia. Subjektívne vnímanie namiesto objektívnych meradiel ekonomických podmienok sa teda ukazuje ako ešte silnejší stimulant podpory občanov pre európsku integráciu. Môže teda platiť, že aj keď občania zažívajú rovnaké ekonomické podmienky z hľadiska ukazovateľov ako je HDP, miera nezamestnanosti a miera inflácie, napriek tomu ich rozdielny vnímaný stav národného hospodárstva môže mať vplyv aj na postoj k EÚ. To potvrdzujú výsledky niektorých výskumov, ktoré ukazujú, že vnímanie ekonomiky občanmi môže byť v rozpore s objektívnou ekonomickou realitou (miestnou alebo národnou) (Gabel a Whitten, 1997: 82).

V ekonómii sa teória racionálnej voľby často používa na vysvetlenie ľudského konania. Tá hovorí, že *voľba jednotlivca odráža najvýhodnejšiu uskutočniteľnú alternatívu vyplývajúcu z preferencií, ktoré sú úplné a tranzitívne (to znamená, že voľba odráža maximalizáciu užitočnosti)* (Scott, 2000: 46). Teória racionálnej voľby by teda mohla byť schopná predpovedať ľudské postoje aj mimo ekonomiky. Napríklad to či je jednotlivec za alebo proti Európskej únii by mohlo byť vypočítavé rozhodnutie založené na dôsledkoch, ktoré vyplývajú z európskej integrácie. Túto teóriu ale z časti vyvracia Klinger (2013: 700), ktorý preukázal výraznejší vplyv vnímanej ako objektívnej finančnej situácie a ukazovateľov. Pozitívne vnímanie rôznych typov finančných situácií súviselo s podstatne menej euroskeptickými postojmi. Tieto jeho výsledky teda neponúkli potvrdenie teórie racionálnej voľby, pretože ľudia nekonajú racionálne vo vzťahu k svojej objektívnej finančnej situácii, ale k ich vnímanej osobnej finančnej situácii a finančnej situácii krajiny.

Vďaka EÚ je ekonomika krajín otvorenejšia a prináša rôzne možnosti najmä pre ľudí s vyšším vzdelaním. Anderson a Reichert (1995), zistili, že jednotlivci žijúci v krajinách, ktoré majú väčší prospech z členstva v EÚ, prejavujú vyššiu úroveň podpory pre účasť ich krajiny v EÚ. Okrem toho ich výsledky naznačujú, že tí jednotlivci, ktorí majú osobný prospech, tiež viac podporujú projekt integrácie. Naopak niektorí ľudia, ktorí sa cítia finančne neistí, sú zraniteľnejší a môžu považovať európsku integráciu za hrozbu, keďže otvorené hranice a obchod môžu ešte viac otriasť ich nestabilnou finančnou situáciou (Klingeren, 2013: 692). Práve preto sa dá očakávať, že občania pôsobiaci v zamestnaní vo vyšších sociálnych vrstvách budú mať prospech z otvoreného obchodného trhu, keďže otvorené hranice posilňujú sektor znalostí a služieb, v ktorom sú často zamestnávaní jednotlivci s vyšším vzdelaním. Občania zamestnaní v nižších sociálnych vrstvách však nemusia pociťovať taký priamy prospech z otvoreného trhu.

1.4. Kultúrne faktory

Kultúrne faktory patria k často skúmaným prediktorm postojov občanov k Európskej únii. Ale zatiaľ čo niektorí autori zistili, že niektoré z nich posilňujú podporu Európskej únie, iní ukazujú, že podporu môžu aj podkopávať. Kultúrne faktory skúmané v tejto práci, ktoré vychádzajú z hypotézy 3 a 4, zahŕňajú spätosť s krajinou a postoj k imigrantom. Lauren McLaren v článku *Explaining Mass-Level Euroscepticism: Identity, Interests, and Institutional Distrust* tvrdí, že národná identita ovplyvňuje postoj občanov voči európskej integrácii. Výsledky analýzy od Careyho (2002) potvrdzujú, že silnejšie pocity národnej identity vedú k nižšej podpore EÚ. „*Vyššie pocity národnej identity znižujú podporu pre európsky projekt v dôsledku konfliktov o suverenitu, ktoré sa v tomto období rozvinuli, ako je vytvorenie jednotnej európskej meny, Európskej centrálnej banky a zvýšená nadradenosť európskeho práva*“ (Carey, 2002: 388)

Carey (2002) tiež vytvoril model podpory európskej integrácie, ktorý naznačuje, že pocity národnej identity sú veľmi dôležité pri voľbe jednotlivca podporiť EÚ. V článku testoval dopady troch alternatívnych konceptualizácií národnej identity: národnej identity ako intenzity citov k vlastnej krajine, miery pripútanosti k národu a iným územným celkom a strachu z iných identít a kultúr zasahujúcich do dominantnej národnej kultúry. Výsledky potvrdzujú, že silnejšie pocity národnej identity vedú k nižšej podpore EÚ. Analýza

ukazuje nielen to, že „*pocity národnej identity majú silný vplyv na individuálne hodnotenie európskej integrácie, ale že daný vplyv je prinajmenšom tak významný ako utilitárne vysvetlenia, akými sú príjem, vzdelanie a subjektívne ekonomické hodnotenia*“ (Carey, 2002: 407).

Ľudia môžu cítiť väzby k dvom alebo viacerým entitám a väzba k jednej nevyučuje väzbu na inú, napríklad väzba na národný štát nemusí vylučovať možnosť mať väzbu na Európsku úniu (Vlachová, Řeháková, 2009: 256). Vlachová a Řeháková (2009) našli štatisticky významný vzťah medzi mierou identifikácie s Českou republikou a názorom na to, akú budúcu podobu by mala mať Európska únia, konkrétne či by mal prevládať model spolupráce alebo model federalizácie. Čím bližší vzťah mali respondenti k Českej republike, tým viac preferovali model spolupráce. A naopak, čím vzdialenejší bol ich vzťah k Českej republike, tým skôr vnímali Európsku úniu ako jeden štát.

Národná identita môže byť vo vzťahu k euroskepticizmu dôležitým faktorom aj na Slovensku. „*Vnímanie, že „europeizácia“ môže byť na úkor národnej identity a štátnosti, je problematické najmä pre štáty ako Slovensko, kde je prítomná pomerne silná nacionalistická mobilizácia etnoteritoriálneho charakteru spojená so vznikom samostatnej štátnosti*“ (Harris, 2004: 208). Podľa literatúry sa vplyv národnej identity môže časom aj vyvíjať. Článok *The relationship between national identity and European Union evaluations, 1993–2017* ukazuje, že v roku 2017 bol vzťah medzi národnou identitou a hodnotením Európskej únie medzi ideologicky umiernenými občanmi silnejší ako v roku 1993 medzi jednotlivcami s pravicovo-extremnými ideologickými názormi a hoci hospodárska kríza od roku 2007 tento vývoj posilnila, nebola zodpovedná za jeho nástup. Christin a Trechsel (2002), vo svojom výskume týkajúcom sa euroskepticizmu vo Švajčiarsku preukázali, že exkluzívna národná identita a silné nacionalistické cítenie určujú antiintegračný postoj, pretože európska integrácia je vnímaná ako hrozba pre národnú identitu.

Hrozba pre národnú kultúru a identitu, ktorá sa spája s kultúrnymi faktormi môže súvisieť s odvodeninami toho, čo je známe ako „teória sociálnej identity“ o ktorej píše Henri Tajfel. Tá hovorí, že jednotlivci vnímajú svoju vnútornú skupinu ako nadradenú mnohým vonkajším skupinám. Následne na seba aplikujú priaznivé vlastnosti, ktoré vnímajú medzi členmi vnútornej skupiny prostredníctvom procesu označeného ako „sociálna

identifikácia“, a negatívne oceňujú vonkajšie skupiny prostredníctvom mechanizmov „sociálnej kontraidentifikácie“ (Lubbers a Scheepers, 2007: 645). Na základe tejto teórie (Lubbers a Scheepers, 2007: 646-647) očakávali, že v krajinách, kde ľudia silnejšie zdôrazňujú svoju národnú identitu, existuje silnejší odpor voči EÚ. Keď sú ľudia vo veľkej miere vystavení domácim alebo národným kultúrnym prejavom, je národná identita silnejšia, a preto ľudia viac inklinujú k euroskepticizmu. Ich výskum ale ukázal, že pripútanosť k tradíciám nie je spojená s euroskepticizmom, ale je to odpor k imigrantom, ktorý ovplyvňuje euroskepticizmus viac.

Postoj k imigrácii ako kultúrny faktor vplyvajúci na euroskepticizmus je skúmaný aj v tejto práci. V článku *The “Refugee Crisis,” Immigration Attitudes, and Euroscepticism*, autori ukazujú, že medzi kritickejšími postojmi k imigrantom a zvýšeným euroskepticizmom skutočne existuje konzistentný a pevný vzťah. Lauren M. McLaren v článku *Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat?* píše, že na základe výskumu sa ukazuje, že vnímaná kultúrna hrozba je dôležitým faktorom, ktorý je často ignorovaný pri vysvetľovaní odporu voči Európskej únii. Jej analýza ukazuje, že postoje k Európskej únii majú tendenciu byť z veľkej časti založené na všeobecnom nepriateľstve voči iným kultúram. Pri predpovedaní postojov k EÚ sú podľa nej dôležité aj utilitárne faktory, ale vnímanie ohrozenia z imigrácie má rovnako silné negatívne účinky na podporu EÚ (McLaren, 2002: 564).

V Slovenskej a Českej republike sa migračné vlny stretávajú s obavami zo strany verejnosti, ktoré často pramenia z rozdielov v kultúrnych a náboženských tradíciách imigrantov. Tieto obavy sú posilnené vnímaním, že príchod migrantov môže predstavovať výzvu pre udržanie národnej identity a kultúrneho dedičstva. Napríklad Slováci preferujú mladších, vzdelanejších, ženy a nemuslimských žiadateľov o azyl (Findor, 2021). „Celkovo sú cudzinci žijúci na Slovensku vnímaní stereotypne, postoje k nim sú založené na rigidných a ťažko sa meniacich predsudkoch voči inakosti“ (Vašečka, 2009: 105). *V porovnaní s obyvateľmi iných krajín EÚ majú obyvatelia Slovenska relatívne málo skúseností s cudzincami a veľmi nízka je aj úroveň znalostí a skúseností cudzincov žijúcich na Slovensku* (Vašečka, 2009: 106). Podobné je to aj v prípade Česka. Česi nie sú veľkými priaznivcami multikultúrneho spolužitia. Dávajú jednoznačne prednosť tomu, aby sa cudzinci v ČR prispôbili zvyklostiam a nie príliš vysoko tiež

stavajú prínos kultúrnej a náboženskej rozmanitosti (Sociologický ústav Akadémie vied ČR, 2009: 101). Existujú články, ktoré sa venujú prepojeniu náboženskej neznášanlivosti a euroskepticizmu. Hobolt et al. (2011: 359) ukazujú, že „*náboženská neznášanlivosť je skutočne silným determinantom postojov k Európskej únii*“.

Sociálna identita teda na základe literatúry môže byť silným determinantom euroskepticizmu a z toho vyplýva hypotéza 4 tejto práce, že negatívny postoj k imigrantom, ktorí majú inú sociálnu identitu, môže byť spojený aj na Slovensku a v Česku s vyššou mierou euroskepticizmu. Stockemer et al. tiež zistili, že negatívne postoje k imigrácii vo všeobecnosti vyvolávajú vyššiu úroveň euroskepticizmu. Ich vysvetlením prepojenia medzi prístahovalectvom a euroskepticizmom je hypotéza etnickej konkurencie alebo teória etnickej hrozby (Stockemer, 2018: 330). De Vreese a Boomgaarden (2005) na základe údajov z prieskumov ukazujú, že protiimigračné nálady, ekonomické obavy a hodnotenie domácich vlád sú najsilnejšími prediktormi tak podpory integrácie, ako aj sklonu jednotlivcov hlasovať „áno“ v referende o rozšírení Európskej únie. Potvrdili teda predpoklad, že pripravenosť ľudí negatívne kategorizovať vonkajšie skupiny, meraná postojmi k imigrantom, má vplyv na podporu európskej integrácie. Niektoré práce tiež pripisujú volebné úspechy pravicových, euroskeptických strán ich dôrazu na protiimigračné postoje (Downes, 2018).

2. Metodológia

Metodológia tejto diplomovej práce sa bude zakladať výlučne na kvantitatívnom prístupe, keďže kvantitatívne techniky sú určené na analýzu vzťahov medzi premennými (Pennings et al, 2016: 263). Použité budú dáta z prieskumov verejnej mienky Eurobarometer a European Social Survey. Tieto zdroje poskytnú informácie o postojoch občanov, k Európskej únii a taktiež informácie týkajúce sa očakávaní ich ekonomickej situácie a postojov ku kultúrnym otázkam. Na testovanie vzťahov medzi vybranými faktormi a stupňom euroskepticizmu budú použité lineárne regresné modely. Tie umožnia identifikovať, ktoré faktory majú významný vplyv na euroskepticizmus a ako silný tento vplyv je. Okrem toho budú porovnávané podobnosti a rozdiely v postojoch medzi Slovenskom a Českou republikou. Tento prístup poskytne vhľad do toho, ako dané faktory v každej krajine ovplyvňujú euroskepticizmus. Porovnanie dát z rôznych časových období tiež umožní sledovať vývoj euroskepticizmu v priebehu času a zistiť, či a ako sa zmenili faktory ovplyvňujúce euroskepticizmus v kontexte rôznych udalostí, ako sú ekonomická, politická a migračná kríza.

Na skúmanie postojov k EÚ budú použité dáta z Eurobarometra, ktorý je častým zdrojom dát pre mnohé štúdie, ktoré sa zaoberajú euroskepticizmom verejnosti. Eurobarometer poskytuje údaje z pravidelných prieskumov o EÚ a jej politikách vo všetkých členských štátoch EÚ. Využívajú ho Európska komisia, Európsky parlament a iné inštitúcie a agentúry EÚ na pravidelné sledovanie verejnej mienky v Európe ohľadom otázok súvisiacich s Európskou úniou, ako aj postojov k politickým alebo sociálnym témam. Projekt Eurobarometer bol zahájený v roku 1974 v rámci Európskej komisie Jacquesom-Reném Rabierom, bývalým spolupracovníkom Jeana Monneta a generálnym riaditeľom pre informácie, a bol pôvodne zamýšľaný ako prostriedok na „odhalenie Európanov samým sebe“⁵. Odvtedy sa výrazne vyvinul a rozšíril s rôznymi typmi skúmaných premenných. V roku 2007 začal Európsky parlament pravidelne zadávať vlastné série prieskumov Eurobarometer, zamerané na témy špecifické pre Európsky parlament, vrátane európskych volieb. Okrem Európskej komisie a Európskeho parlamentu teraz využívajú prieskumy Eurobarometer aj rôzne inštitúcie a agentúry EÚ. Kombinácia širokej škály pravidelne pokrývaných tém, pravidelné publikovanie a geografické pokrytie robí z Eurobarometra jedinečný zdroj poznania a informácií o Európskej únii.

⁵ <https://europa.eu/eurobarometer/about/eurobarometer>

Prieskumy Eurobarometra boli použité pri skúmaní ekonomických očakávaní a spätosti s krajinou. Primárne údaje Eurobarometra a súvisiaca dokumentácia (napríklad dotazníky) sú dostupné prostredníctvom databázy GESIS (poskytovaná je nemeckým inštitútom GESIS-Leibniz pre spoločenské vedy)⁶. Požadované údaje boli stiahnuté z tejto databázy a následne analyzované pomocou štatistického softvéru Rstudio.

Pre skúmanie vplyvu postoja k imigrácií boli použité dáta z prieskumu European Social Survey. European Social Survey (ESS) bol vytvorený Európskou nadáciou pre vedecký výskum v roku 1995⁷. Jeho cieľom bolo vytvoriť spoľahlivý súbor údajov, ktorý by bol dostupný akademickým pracovníkom, výskumníkom a politikom. Každé dva roky, začínajúc rokom 2002/03, bolo v zúčastnených krajinách uskutočnených približne 1500 osobných rozhovorov. Jednotlivci sú vyberaní prísne náhodnými metódami pravdepodobnosti, čím reprezentujú celú rezidenčnú populáciu vo veku 15 a viac rokov v každej krajine. V prieskume sa respondentom kladie viac ako 200 otázok v každom kole prieskumu. Väčšina otázok sa opakuje v každom kole. Okrem toho sa prikladajú otázky týkajúce sa sociálno-demografických údajov, takže je možné respondentov rozdeliť podľa veku, pohlavia, ekonomického profilu, etnicity a ďalších faktorov. Údaje sú vážené tak, aby respondenti presne odrážali demografické zloženie celkovej populácie.

Pri skúmaní euroskepticizmu pomocou Eurobarometra bol použitý nasledovný metodický prístup na kvantifikáciu a pochopenie sentimentu verejnosti voči Európskej únii. Prekódovaním a transformáciou určitých premenných v rámci súboru údajov bol vytvorený indikátor odrážajúci úroveň euroskepticizmu medzi respondentmi. Analýza využívala dve kľúčové premenné: dôveru v Európsku úniu, a obraz, aký Európska únia u respondentov vyvoláva. Obraz, aký Európska únia u respondentov vyvoláva možno považovať za kľúčový indikátor euroskepticizmu, pretože zahŕňa kontinuitu rôznych foriem euroskepticizmu, a mohol by zachytávať v kombinácii s premennou dôvera v EÚ euroskepticizmus od „tvrdého“ po „mäkký“, kedy je škála tvorená 6 možnosťami od veľmi negatívneho obrazu EÚ až po veľmi pozitívny obraz. „Tvrdý“ odpor verejnosti voči procesu európskeho zjednocovania sa vyznačuje túžbou po vystúpení z EÚ, „mäkký“ odpor, sa vyznačuje námietkami voči konkrétnym politikám EÚ (Szczerbiak, Taggart, 2002).

⁶ <https://www.gesis.org/en/eurobarometer-data-service/search-data-access/data-access>

⁷ <https://www.europeansocialsurvey.org/about-ess>

Pôvodné kódovanie premennej Dôvera v EÚ bolo nasledovné: 1 (sklon dôverovať), 2 (sklon nedôverovať) a 3 (neviem). Odpoveď „sklon k dôvere“ (kódovaná ako 1) bola prekódovaná na 0. Odpoveď „Neviem“ (kódovaná ako 3) bola prekódovaná na chýbajúcu hodnotu. Premenná Vnímaný obraz EÚ obsahovala pôvodné odpovede, ktoré sa pohybovali od veľmi pozitívneho po veľmi negatívny, vrátane možnosti „neviem“. Premenná bola rekódovaná na stupnicu, kde 1 (veľmi pozitívny obraz) bol prekódovaný na 0 a 5 (veľmi negatívny obraz) na 2, pričom medzihodnoty boli prekódované na 0,5; 1 a 1,5. Cieľom tohto prekódovania bolo vytvoriť kontinuum od hodnoty 0 po 2, čo bolo rozhodujúce pre integráciu tejto premennej do zloženého ukazovateľa euroskepticizmu. Indikátor euroskepticizmu bol vytvorený spriemerovaním prekódovaných hodnôt Dôvery v EÚ a Vnímaného obrazu EÚ. Tento proces zahŕňal najprv úpravu každej premennej podľa schémy prekódovania uvedenej vyššie a potom ich skombinovanie, aby sa vytvorila jednotná miera.

Výskum podľa Hypotézy 1 sa zameria na preskúmanie vzťahu medzi očakávaniami ekonomickej situácie ich krajiny a ich postojom k EÚ. Hlavným predpokladom je, že ak majú ľudia pozitívne očakávania ekonomickej situácie v ich krajine, môžu byť menej naklonení euroskepticizmu. K tomuto účelu bude použitá špecifická otázka z Eurobarometra: *Aké sú vaše očakávania na nasledujúcich dvanásť mesiacov: bude nasledujúcich dvanásť mesiacov lepších, horších alebo rovnakých, pokiaľ ide o ekonomickú situáciu vo Vašej krajine?* Odpovede sú kategorizované ako "Lepších (1)", "Horších (2)", "Rovnakých (3)", "Neviem (4)". Odpovede "Lepších (1)" boli rekódované na 0, odpovede "Rovnakých (3)" boli rekódované na 1. Kategória "Neviem (4)" a iné hodnoty boli rekódované ako chýbajúce hodnoty, aby sa odstránil súbor údajov od nejednoznačných alebo chýbajúcich odpovedí.

Na základe Hypotézy 2 bude skúmané, ako očakávania občanov týkajúce sa budúcej finančnej situácie ich domácností ovplyvňujú ich vnímanie Európskej únie (EÚ). Hypotéza predpokladá, že negatívne očakávania ohľadom finančnej budúcnosti môžu viesť k nepriaznivému vnímaniu EÚ, zatiaľ čo optimistické predpovede môžu posilniť podporu pre EÚ. Tento výskum použije otázku z Eurobarometra: *Aké sú Vaše očakávania pre nasledujúcich 12 mesiacov: bude nasledujúcich 12 mesiacov lepších, horších alebo rovnakých, čo sa týka finančnej situácie Vašej domácnosti?* Pre analytické účely sa prekóduje premenná, tak aby odpoveď indikujúca očakávané zlepšenie finančnej situácie

kódovaná ako "0" (lepšie), naznačujúca optimistické očakávania, zatiaľ čo odpoveď predpovedajúca zhoršenie je kódovaná ako "2" (horšie), čo odráža pesimistické predpovede. Odpovede naznačujúce, že situácia zostane rovnaká sú rekódované na hodnotu „1“.

Hypotéza 3 skúma potenciálny vzťah medzi spätosťou s krajinou jednotlivca a jeho postojmi k EÚ. Predpokladá sa, že jedinci ktorí sú viac spätý so svojou krajinou môžu byť náchylnejší k euroskepticizmu, keďže silná národná príslušnosť môže viesť k odmietaniu alebo skepticizmu voči nadnárodným konceptom a entitám, ako je Európska únia. Naopak, osoby s menej výraznou spätosťou s krajinou by mohli byť otvorenejší k myšlienke európskej integrácie a proeurópskym postojom. Na overenie tejto hypotézy je použitá otázka z Eurobarometra, ktorá sa zameriava na to, do akej miery sa respondent cíti byť spätý s vlastnou krajinou. Možnosti odpovede na túto otázku sú: "Úzko spätý", "Dost' spätý", "Nie veľmi spätý", "Vôbec nie spätý". Ostatné odpovede sú kódované ako chýbajúce hodnoty.

Pre otestovanie hypotézy 4 boli použité údaje o imigrácii a euroskepticizme z datasetov ESS z rokov 2004, 2012 a 2020. European Social Survey (ESS) je medzinárodný prieskum, ktorý sa vykonáva každé dva roky v celej Európe od roku 2001 a zachytáva postoje k migrácii a EÚ, ako aj všetky ostatné relevantné premenné na vysvetlenie postojov k EÚ. Vzhľadom na to, že v teoretickej časti tejto práce bola jednou z hlavných definícií euroskepticizmu: „myšlienka podmienenej alebo kvalifikovanej opozície, ako aj priameho a nekvalifikovaného odporu voči procesu európskej integrácie“ (Taggart, 1998: 366), ako závislá premenná bola použitá v tomto prípade 11-bodová stupnica vyjadrujúca mieru euroskepticizmu, ktorá je založená na otázke, či má európska integrácia zájsť ďalej, alebo zašla príliš ďaleko. Táto otázka teda vyjadruje mieru v akej respondenti vyjadrili „*Tendenciu k pochybnostiam alebo výhradám týkajúcim sa predpokladaných výhod rastúcej spolupráce medzi členskými štátmi Európskej únie (a predtým Európskeho hospodárskeho spoločenstva); opozíciu voči väčšej politickej alebo ekonomickej integrácii v Európe.*“ ako to definuje Oxford English Dictionary. Hodnoty sa pohybujú od 0 („Európska integrácia zašla príliš ďaleko“) po 10 („Európska integrácia by mala ísť ďalej“).

Pre nezávislú premennú „postoj k migrácií“ je použitá odpoveď na otázku: *robia prisťahovalci z krajiny lepšie alebo horšie miesto na život?* Toto je jedna z otázok z prieskumu ESS pre všeobecné meranie postojov k imigrácii, ktorá sa často používa v akademickej literatúre zaoberajúcej sa protiimigrantským sentimentom (Dražanová 2023; Paas 2012; Genge 2019). Stupnica postoja k migrácií sa pohybuje od 0 („horšie miesto na život“) po 10 („lepšie miesto na život“). V tabuľke 2 sú zobrazené tiež priemerné hodnoty odpovedí na otázky: či by hostiteľská krajina mala povoliť veľa/málo prisťahovalcov rovnakú etnickú skupinu ako väčšina, či by hostiteľská krajina mala povoliť veľa/málo prisťahovalcov z inej etnickej skupiny ako väčšina a či by hostiteľská krajina mala povoliť veľa/málo prisťahovalcov z chudobnejších krajín mimo Európy. Odpovede sú zakódované na štvorbodovej škále od (1) umožniť mnohým prísť a žiť tu až po (4), neumožniť príchod nikomu.

V rámci výskumu budú pri všetkých hypotézach kontrolované aj relevantné demografické faktory a premenné: vzdelanie, politická orientácia na ľavo-pravej škále, pohlavie a vek. Pri skúmaní hypotézy 4 budú pridané aj kontrolné premenné politický záujem a spokojnosť s demokraciou. V prípade vzdelania síce niektoré výskumy neukázali žiadny presvedčivý vplyv na euroskepticizmus (Kunst, 2020) ale naproti tomu iné ukázali, že ľudia s nízkou alebo strednou úrovňou dosiahnutého vzdelania sú výrazne euroskeptickejší ako vysoko vzdelaní Európania (Hakhverdian, 2013). Čo sa týka kontrolnej premennej spokojnosť s demokraciou v krajine (spokojnosť je meraná 12-bodovou stupnicou v rozsahu od 0 (vôbec nie spokojný) do 11 (veľmi spokojný), táto podpora sa na základe predošlého výskumu tiež môže preniesť aj do vnímania integračného procesu (De Vries, 2007). Vek je tiež kontrolná premenná, ktorá môže mať signifikantný vplyv, napríklad aj na základe skúsenosti z Veľkej Británie, kde s každým rokom veku sa pravdepodobnosť euroskepticizmu zvyšuje o takmer 2 % (Fox, 2018). Zatiaľ čo empirická literatúra do značnej miery potvrdila vyššie uvedené vzťahy, výsledky boli nepresvedčivé, pokiaľ ide o vplyv politickej orientácie (Van Elsas, 2015). Pokiaľ ide o pohlavie (muži sú kódovaní 1 a ženy 2), smerovanie vzťahu môže ísť oboma smermi. Niektoré výskumy ukázali, že muži skôr podporujú členstvo v EÚ ako ženy (Katsanidou, 2024; Lubber, 2010). V inej štúdii Grimm et al (2017) uvádzajú, že muži

viac ako dvakrát častejšie ako ženy vnímajú členstvo v EÚ ako negatívne, ak všetky ostatné premenné zostanú konštantné.

Empirický výskum bude realizovaný pomocou softvéru Rstudio. Na testovanie hypotéz bude použitá lineárna regresná analýza zameraná na skúmanie determinantov euroskepticizmu, operacionalizovaného v prípade prvých troch hypotéz ako „Indikátor euroskepticizmu“ a v prípade hypotézy 4 ako odpoveď na otázku týkajúcu sa podpory európskej integrácie. Tento model umožňuje komplexnú analýzu toho, ako rôzne vybrané premenné ovplyvňujú euroskepticizmus na Slovensku a v Česku. Štandardný lineárny regresný model poskytuje interpretovateľné výsledky a celkom dobre funguje na mnohých problémoch reálneho sveta (James, 2013: 87). Viacnásobná lineárna regresia je rozšírením jednoduchej lineárnej regresie na predpovedanie výsledku na základe viacerých prediktorov. Táto štatistická technika sa používa na modelovanie vzťahu medzi dvoma alebo viacerými nezávislými premennými (prediktormi) a jednou závislou premennou (výsledok), a to prispôbením lineárnej rovnice pozorovaným údajom. Vplyv každého prediktora na výsledok sa meria pomocou koeficientu, ktorý kvantifikuje zmenu výsledku pri zmene prediktora o jednu jednotku, pričom všetky ostatné prediktory sú konštantné. Zahnutie viacerých prediktorov umožňuje pochopenie faktorov prispievajúcich k euroskepticickým postojom. Pri interpretácii výsledkov tohto modelu sa bude značná pozornosť venovať koeficientom nezávislých premenných, ktoré ponúkajú pohľad na smer a veľkosť ich vzťahu s euroskepticizmom. Štatisticky významné koeficienty naznačujú, že zodpovedajúca premenná má významný vplyv na euroskepticizmus, buď ho zvyšuje alebo znižuje, v závislosti od znamienka koeficientu. Skúmané budú miery vhodnosti modelu, ako napríklad R-kvadrát, aby sa posúdilo, ako dobre model vysvetľuje variabilitu euroskepticizmu.

3. Analýza ekonomických faktorov

Na preskúmanie vzťahu medzi ekonomickou spokojnosťou a postojmi k európskej integrácii táto kapitola využíva kvantitatívnu analýzu údajov prieskumu Eurobarometra. Skúma, ako očakávania národného hospodárstva a osobnej finančnej situácie domácností ovplyvňujú postoj k Európskej únii. Prostredníctvom lineárnych regresných modelov analýza rozlišuje vplyv ekonomických očakávaní, pričom kontroluje premenné, ako je vek, vzdelanie, pohlavie a politická orientácia, aby sa izoloval jej vplyv na postoje EÚ. V tejto časti je popísaná príprava údajov, špecifikácia lineárneho modelu, odhad a interpretácia výsledkov s cieľom poskytnúť presné pochopenie týchto faktorov ako determinantov euroskepticizmu na Slovensku a v Česku v priebehu rokov. Tento prístup podčiarkuje dôležitosť ekonomickej spokojnosti pri formovaní verejnej mienky voči EÚ a ponúka pohľad na širšiu dynamiku podpory EÚ.

Na analýzu vplyvu ekonomických faktorov na postoje k Európskej únii sú použité Eurobarometre 98.2(2023), 96.2(2021), 84.3(2015), 74.2(2010), 70.1(2008), 62(2004). Všetky tieto Eurobarometre obsahujú premenné týkajúce sa očakávania ekonomickej situácie v krajine a očakávanej finančnej situácie respondenta. Dizajn výberu skúmaných datasetov ponúka príležitosť preskúmať trendy a posuny verejnej mienky týkajúcich sa tejto problematiky za takmer dve desaťročia a preto je ideálnym zdrojom pre ciele tejto práce. Vo všetkých datasetoch sa nachádza rovnaká otázka: *Aké sú Vaše očakávania pre nasledujúcich 12 mesiacov, bude nasledujúcich 12 mesiacov lepších, horších alebo rovnakých, čo sa týka ekonomickej situácie na Slovensku/ v Česku, alebo čo sa týka finančnej situácie Vašej domácnosti?*

Dlhšia skúmaná časová rada prieskumov poskytuje ucelený pohľad na to, ako sa odpovede obyvateľstva na túto otázku menili v kontexte významných politických, ekonomických a sociálnych udalostí. Vzorka teda zahŕňa obdobie, ktoré pokrýva významné udalosti, ako je finančná kríza 2008, dlhová kríza eurozóny, migračná kríza, či pandémie COVID-19. Tieto udalosti mali významný vplyv na ekonomické vnímanie a mohli ovplyvniť postoje k EÚ. Rovnaká otázka o ekonomických očakávaniach, zaručuje konzistentnosť a porovnateľnosť údajov naprieč rôznymi rokmi. Eurobarometre sú tiež považované za jedny z najdôveryhodnejších a najreprezentatívnejších prieskumov

verejnej mienky v EÚ, čo zvyšuje dôveryhodnosť a validitu výsledkov analýzy. Skúmanie negatívnych finančných očakávaní je spôsob, ako začleniť sentiment ekonomickej neistoty do snahy vysvetliť euroskepticizmus. Finančné očakávania sú teda hypoteticky poháňané ekonomickými okolnosťami, ktoré sú čiastočne ovplyvnené krízou a môžu sa premietat' do euroskepticizmu. Napríklad grafy 3 a 8 ukazujú, že negatívne finančné očakávania domácností sa výrazne zvýšili po vypuknutí finančnej a hospodárskej krízy v roku 2009 a taktiež počas eurokrízy v roku 2011.

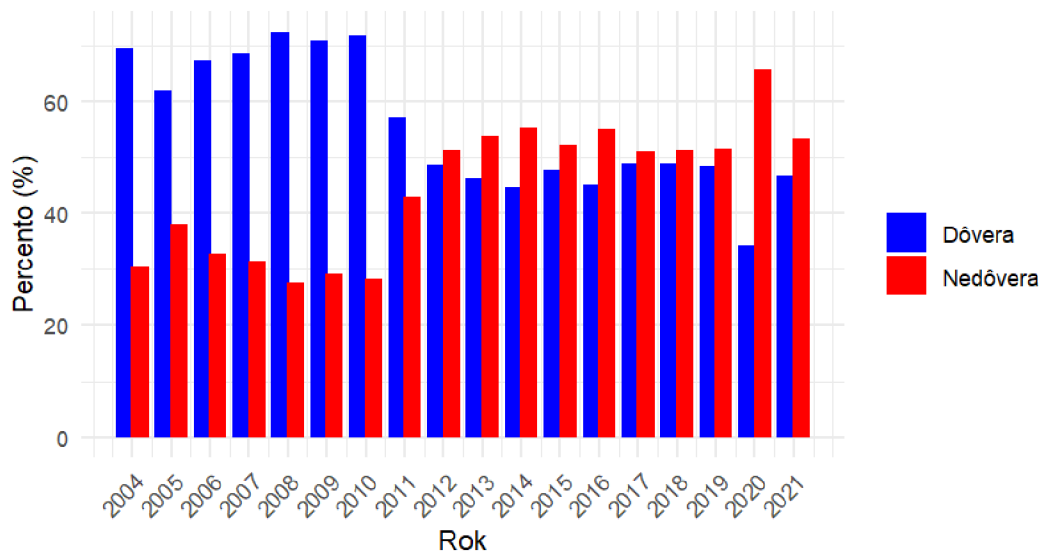
Vzostup euroskeptických a nacionalistických nálad na európskom kontinente mohol katalyzovať deficit dôvery v EÚ. Okrem finančnej krízy a krízy eurozóny po roku 2012 tiež prebehlo niekoľko ďalších významných medzinárodných kríz, vrátane utečeneckej krízy, eskalácie napätia s Ruskom a rozhodnutia Spojeného kráľovstva vystúpiť z EÚ (brexit), pričom každá z nich potenciálne podkopávala obraz EÚ ako efektívneho nadnárodného subjektu. Dopad týchto kríz mohol ovplyvniť dôveru v EÚ, aj keď názory autorov a dáta z výskumov sa taktiež rôznia. Stockemer et al. (2020) napríklad poukazujú na to, že aj napriek tomu, že skutočne existuje konzistentný a pevný vzťah medzi kritickejšími postojmi k imigrantom a zvýšeným euroskepticizmom, kríza nezvýšila ani protiimigrantské nálady, ani kritické postoje voči EÚ a neposilnila prepojenie medzi odmietaním imigrantov a odmietaním EÚ. Z ich zistení vyplýva, že aj pri silnom vonkajšom šoku zostávajú základné politické postoje konštantné.

3.1. Slovensko

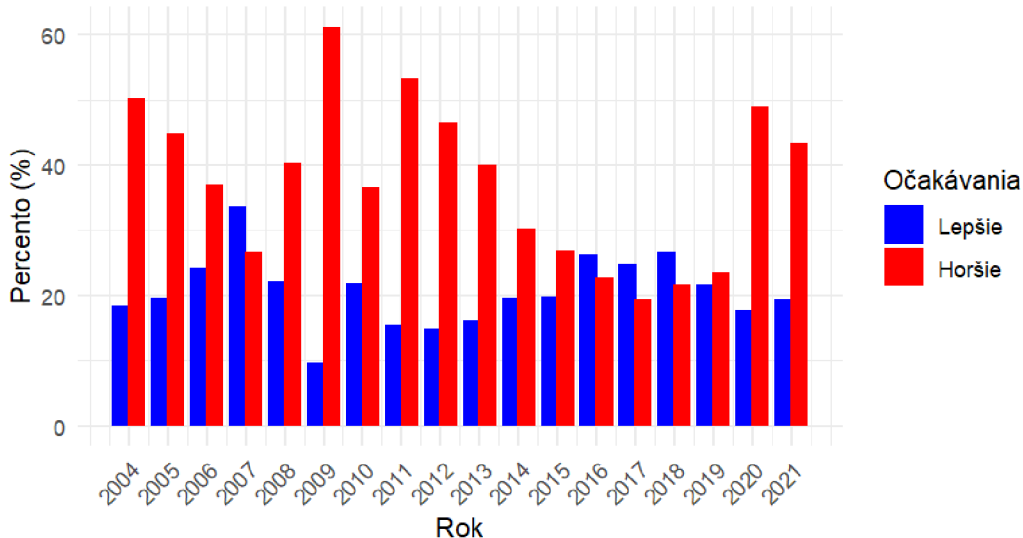
Pre lepšie uvedenie kontextu v ktorom je skúmaný vplyv ekonomických očakávaní na euroskepticizmus je vytvorený prehľad vývoja euroskepticizmu, očakávaní ekonomickej situácie krajiny a očakávaní finančnej situácie v domácnosti. Graf 1 zobrazuje dôveru v EÚ v priebehu rokov 2004 až 2021 na Slovensku. Zaujímavá je zmena trendu od roku 2012, odkedy nedôvera v EÚ prvyšovala percento ľudí dôverujúcich EÚ. V akademickom diskurze sa rôznia názory, čomu možno pozorovaný pokles dôvery v Európsku úniu medzi slovenskými občanmi po roku 2012 pripísať. Kľúčovú úlohu pravdepodobne zohrali dlhotrvajúce dôsledky krízy eurozóny. Toto obdobie sa vyznačovalo negatívnymi ekonomickými správami z krajín najviac zastihnutých

eurokrízou. Tieto krajiny čelili zvýšenej miere nezamestnanosti a prísnyim úsporným opatreniam, ktoré museli podstupovať. Eurokríza sa významným spôsobom riešila aj v slovenskej politike, čo mohlo mať za následok že Slováci mali negatívnejšie výhliadky do budúcnosti. Niektorí autori ako Malová a Dolný (2016) ale tvrdia, že napriek vážnemu vplyvu na trh práce samotné krízy nevyvolali silné nálady proti EÚ, ani nevedli k nárastu sociálnych nepokojov či protieuropskej populistckej politiky. Tvrdia že: „v prípade Slovenska, legitimitu znížila skôr neadekvátna reakcia elít na krízu ako samotná kríza.“ Šebeňová (2015) zase tvrdí, že kríza eurozóny znížila angažovanosť Slovákov voči EÚ, čo znamenalo aj rastúci euroskepticizmus medzi občanmi.

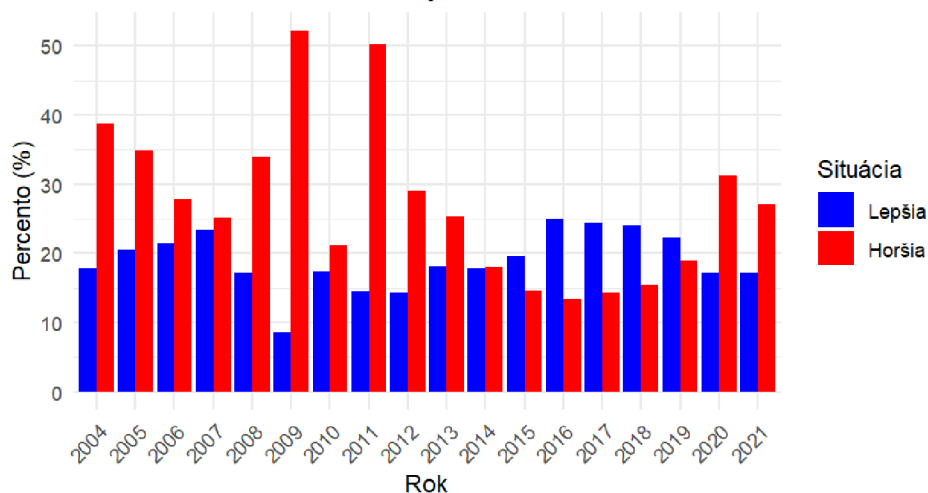
Graf 1: Dôvera v Európsku úniu na Slovensku



Graf 2: Očakávania ekonomickej situácie na Slovensku



Graf 3: Očakávania finančnej situácie domácností na Slovensku



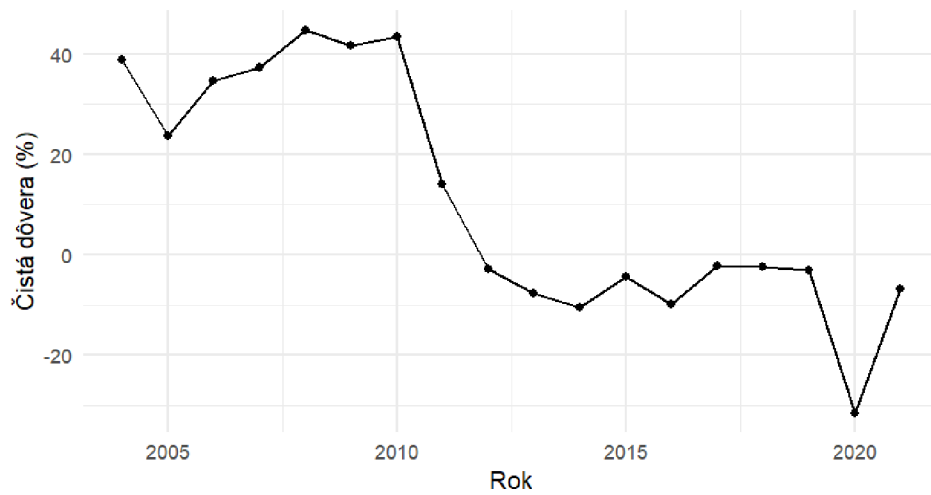
Graf 2 ponúka prehľad o ekonomických očakávaniach na Slovensku od roku 2004 do roku 2021. V priebehu sledovaných rokov je v ekonomických očakávaniach obyvateľstva evidentný kolísavý vzorec. V počiatočnom roku 2004 bolo percento občanov, ktorí očakávali zlepšenie ekonomických podmienok na úrovni 18,42 %, pričom výrazne vyššie percento 50,38 % očakávalo zhoršenie. Tento trend vyššieho pesimizmu v porovnaní s optimizmom pokračoval niekoľko rokov, aj keď s rôznym pomerom. V roku 2007 síce došlo k obráteniu situácie, ale následná finančná kríza spôsobila, že napríklad v roku 2009 malo viac než 60% respondentov horšie očakávania ekonomickej situácie, zatiaľ čo pozitívne to videlo najnižšie percento respondentov z meraných prieskumov v priebehu rokov.

Od roku 2016 sa situácia ustálila, pričom obe kategórie vykazovali podobné percentá. Zmenu je vidieť v roku 2020, a tá je pravdepodobne ovplyvnená pandémiou COVID-19, kedy je možné pozorovať výrazný nárast negatívnych ekonomických očakávaní (17,68 % „lepšie“ vs. 48,97 % „horšie“), čo je v súlade s globálnym hospodárskym poklesom, ktorý sa v tomto období vyskytol. Údaje z roku 2021, ktoré sú najaktuálnejšie v skúmanom súbore údajov, ukazujú pokračovanie tohto trendu, keď 19,41 % občanov očakávalo lepšiu ekonomickú situáciu a 43,29 % horšiu. Z tohto grafu je teda možné pozorovať premenlivosť dôvery v EÚ, ktorú môže ovplyvňovať niekoľko faktorov vrátane politických, sociálnych a globálnych ekonomických vplyvov, ktoré majú dopady na verejnú mienku.

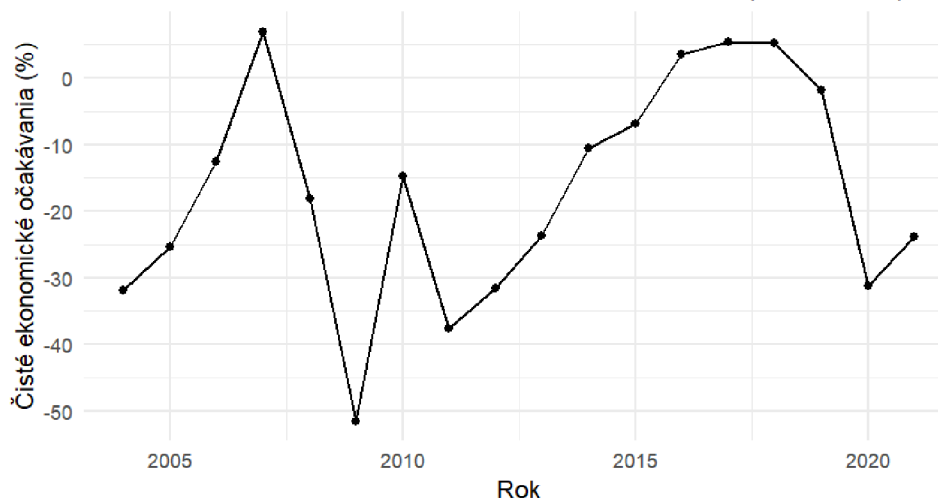
Graf 3 zachytáva finančné očakávania domácností na Slovensku počas nasledujúcich 12 mesiacov v období od roku 2004 do roku 2021. Od roku 2004 do roku 2021 je vo finančných očakávaniach slovenských domácností taktiež zrejme jasná fluktuácia. V roku 2004 17,81 % domácností očakávalo zlepšenie svojej finančnej situácie, zatiaľ čo väčšia časť 38,66 % predpokladala zhoršenie. Tento trend, keď podiel domácností očakávajúcich zhoršenie prevažuje nad tými, ktoré očakávajú zlepšenie, pretrvával niekoľko rokov, aj keď rozdiel medzi týmito dvoma výhľadmi bol rôzny. Najmä v rokoch 2009 a 2011 bolo výrazné zvýšenie negatívnych očakávaní, keď 52,14 % (2009) a 50,23 % (2011) domácností očakávalo horšie finančné podmienky. Tieto roky sa zhodujú s globálnou finančnou krízou a jej následkami, a taktiež krízou eurozóny, čo naznačuje silný vplyv na finančný výhľad domácností. Naopak, od roku 2016 je možné pozorovať vyššie pozitívne očakávania než negatívne. Tento posun môže naznačovať zlepšenie ekonomických podmienok alebo zmenu nálady verejnosti. Rok 2020, poznačený pandemiou COVID-19, zase ukazuje výrazný nárast pesimistických výhľadov, pričom 31,21 % očakávalo horšie podmienky, čo je odrazom globálnej ekonomickej neistoty vyvolanej pandemiou. Pesimizmus však nebol taký silný ako počas finančnej krízy v roku 2009, čo naznačuje možné rozdiely v povahe alebo vnímaní týchto dvoch kríz.

Graf 4, 5 a 6 zobrazujú čistú dôveru v EÚ, čisté ekonomické očakávania a čisté finančné očakávania. Čistá dôvera je vypočítaná ako rozdiel medzi počtom respondentov, ktorí skôr dôverujú, a tými, ktorí skôr nedôverujú. Čisté očakávania sú vypočítané ako rozdiel medzi počtom respondentov, ktorí majú pozitívne a negatívne očakávania.

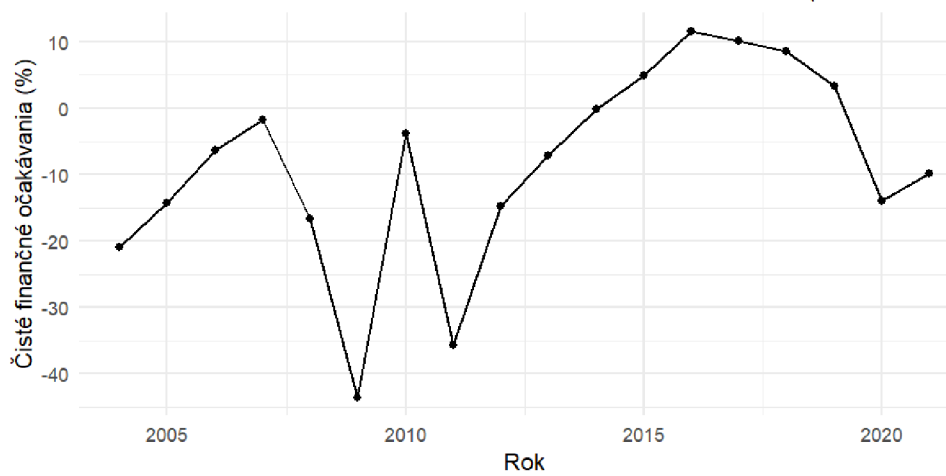
Graf 4: Čistá dôvera v Európsku úniu na Slovensku (2004 – 2021)



Graf 5: Čisté ekonomické očakávania na Slovensku (2004–2021)



Graf 6: Čisté finančné očakávania domácností na Slovensku (2004–2021)



Na základe týchto pozorovaní je možné vidieť premenlivú povahu jednotlivých faktorov a vývin v čase. Pre analýzu vplyvu týchto faktorov na euroskepticizmus v priebehu rokov je zadaná premenná Indikátor euroskepticizmu. Táto premenná vychádza spojením dvoch premenných (Dôvera v Európsku úniu a Vnímaný obraz Európskej únie). Tieto premenné sú prekódované tak aby spolu vytvárali Indikátor euroskepticizmu s hodnotami od 0 (pozitívne vnímanie EÚ) po 2 (negatívne vnímanie EÚ). Následne je použitý lineárny regresný model s použitím premenných vnímanie budúcej ekonomickej situácie krajiny a vnímanie budúcej finančnej situácie domácnosti ako hlavnými skúmanými premennými a následne politickej orientácie na ľavo-pravej škále, veku, vzdelania a pohlavia, ktoré slúžia ako kontrolné premenné. Tento model poskytuje odhady vzťahu medzi týmito prediktormi a postojmi EÚ na Slovensku.

Vzťah medzi očakávaniami ekonomickej situácie v krajine a euroskepticizmom na Slovensku sa ukázal ako štatisticky významný vo všetkých skúmaných rokoch, okrem roku 2008, kedy negatívne ekonomické očakávania pre krajinu neboli štatisticky významným prediktorom euroskepticizmu (pozri Tabuľku 1). Vo všetkých prípadoch okrem roku 2004 údaje naznačovali jasnú súvislosť medzi negatívnymi očakávaniami ekonomickej situácie v krajine a nárastom euroskepticizmu. Vtedy pesimizmus ohľadom ekonomických očakávaní v krajine pozitívne koreloval s nižším euroskepticizmom. Rok 2008 bol poznačený začiatkom globálnej finančnej krízy, ktorá mala rozsiahle dôsledky na svetové ekonomiky, vrátane Slovenska. Môže sa zdať prekvapujúce, že v tomto období nebol zaznamenaný významný vzťah medzi ekonomickými očakávaniami a euroskepticizmom. Tento jav môže byť čiastočne vysvetlený tým, že kríza zasiahla mnohé krajiny súčasne, a preto občania Slovenska nemuseli svoje negatívne ekonomické perspektívy priamo spájať s členstvom v Európskej únii. Mohli mať skôr pocit, že kríza je globálnym problémom, ktorý nepredstavuje špecifické zlyhanie EÚ.

Všetky roky konzistentne poukazovali na pozitívny vzťah medzi negatívnymi finančnými očakávaniami domácností (s rastúcim pesimizmom domácností rástol aj euroskepticizmus). Podobne ako pri očakávaní ekonomickej situácie aj v prípade finančných očakávaní bol rozdiel v roku 2004, kedy platil opačný vzťah ako v ďalších rokoch. Vysvetlením môže byť, že krátko po vstupe Slovenska do Európskej únie, mohli byť občania krajiny voči EÚ optimistickí, čo mohlo viesť k zisteniu, že negatívne

ekonomické očakávania sú spojené s nižším euroskepticizmom. Toto obdobie bolo charakterizované nádejou a očakávaním z výhod plynúcich z členstva v EÚ, ako sú prístup na jednotný trh, zahraničné investície alebo finančná podpora z fondov EÚ. Táto všeobecná pozitívnosť voči EÚ mohla dočasne prekryť negatívne vnímanie ekonomických výhľadov.

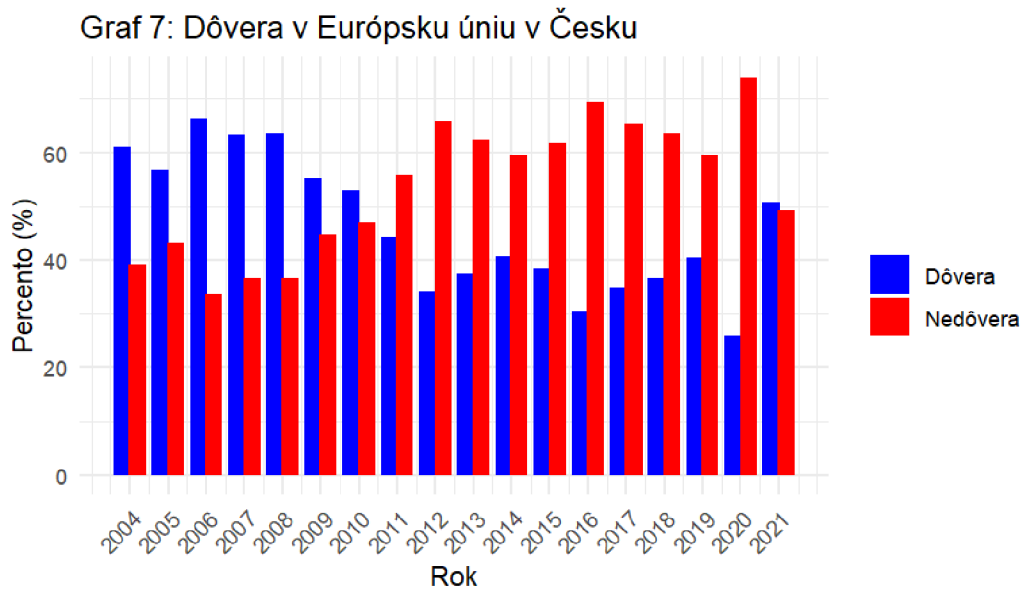
Tabuľka 1

Rok	Premená	Koeficient	P-hodnota	Signifikantnosť
2023	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.2672	4.77e-10	Signifikantný vzťah
2023	Očakávania finančnej situácie domácností	0.1934	6.68e-06	Signifikantný vzťah
2021	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.1785	7.50e-08	Signifikantný vzťah
2021	Očakávania finančnej situácie domácností	0.1657	4.89e-06	Signifikantný vzťah
2015	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.1623	5.79e-05	Signifikantný vzťah
2015	Očakávania finančnej situácie domácností	0.1485	0.0017	Signifikantný vzťah
2010	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.1165	9.35e-05	Signifikantný vzťah
2010	Očakávania finančnej situácie domácností	0.1137	0.001872	Signifikantný vzťah
2008	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.0408	0.227248	Nesignifikantný vzťah
2008	Očakávania finančnej situácie domácností	0.1633	1.51e-05	Signifikantný vzťah
2004	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	-0.1659	4.4e-09	Signifikantný vzťah
2004	Očakávania finančnej situácie domácností	-0.1056	0.000456	Signifikantný vzťah

3.2. Česko

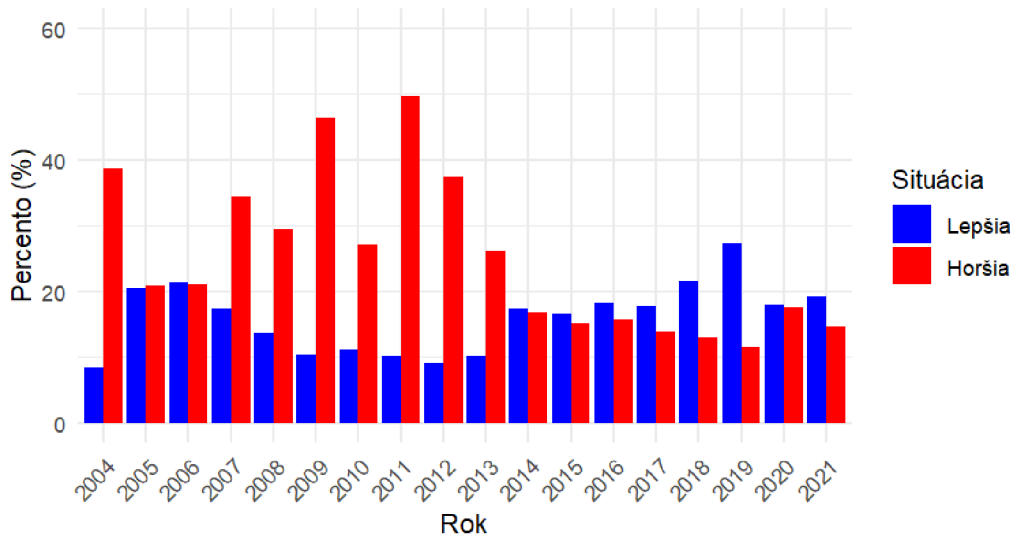
Podobne ako v prípade Slovenska, je pri skúmaní vplyvu ekonomických faktorov na euroskepticizmus dôležité poznať ich vývoj v čase aj v Česku. Taktiež je dôležité pozrieť sa na vývoj dôvery v EÚ. Graf 7 ukazuje vývoj dôvery a nedôvery verejnosti v Európsku úniu v Českej republike v období rokov 2004 až 2021. Dáta sú prezentované vo forme percentuálneho vyjadrenia z celkového počtu respondentov v každom roku. Na základe grafu môžeme pozorovať zjavný kolísavý trend vo vnímaní EÚ medzi občanmi Českej republiky. Od roku 2004 až po rok 2010 dôvera prevažovala nadôveru. Avšak, od roku 2011 došlo k obratu trendu, kde percento dôverujúcich občanov kleslo a naopak vzrástla nedôvera. Tento trend vyvrcholil v roku 2020, keď dôveru v EÚ vyjadrilo iba 26.01% respondentov, čo predstavuje najnižšiu zaznamenanú úroveň dôvery v analyzovanom období. Zaujímavý obrat nastal v roku 2021, kde došlo k takmer

rovnomernému rozdeleniu medzi dôverou a nedôverou (50.72% pre dôveru a 49.28% pre nedôveru).



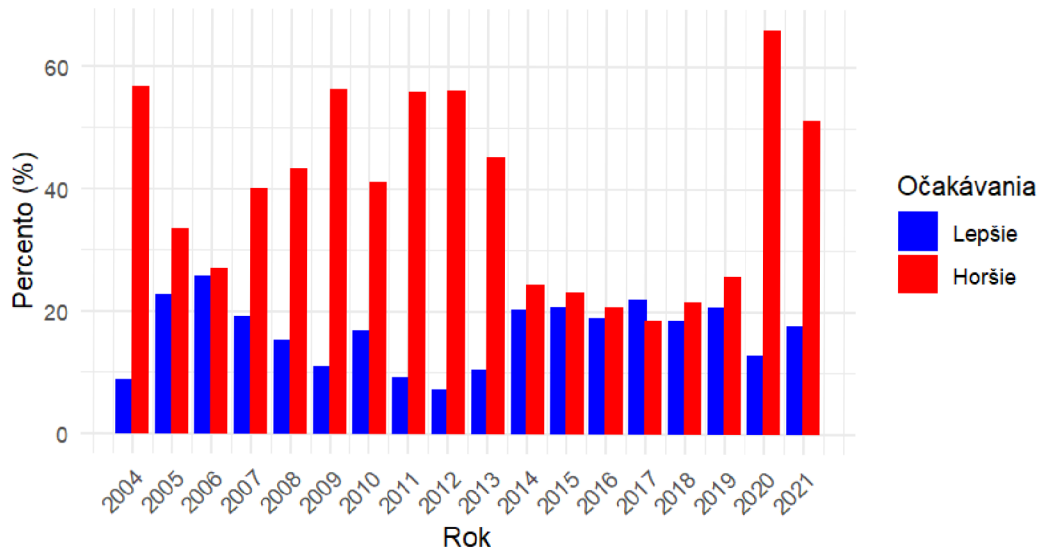
Graf 8 zobrazuje finančné očakávania domácností v Českej republike pre nasledujúcich 12 mesiacov v období od roku 2004 do 2021. V roku 2004 očakávalo zlepšenie finančnej situácie len 8.48 % respondentov, zatiaľ čo 38.76 % očakávalo zhoršenie. Zvyšní respondenti očakávali rovnakú situáciu. Optimistické očakávania mali vrchol v roku 2019, kedy 27.38% respondentov očakávalo zlepšenie svojej finančnej situácie. Čo sa týka negatívnych očakávaní, najvyšší pesimizmus bol zaznamenaný v roku 2009, v čase svetovej finančnej krízy, keď 46.36% respondentov očakávalo zhoršenie a následne v roku 2011 keď mala pesimistické výhľady takmer polovica respondentov. Po tomto vrchole došlo k postupnému poklesu pesimizmu, pričom v roku 2018 a 2019 kleslo percento negatívnych očakávaní na 13.05% a 11.49%. Zaujímavým pozorovaním je, že aj napriek významným globálnym udalostiam, ako bola finančná kríza alebo pandémia COVID-19 v roku 2020, zostali hodnoty negatívnych očakávaní relatívne stabilné, čo môže naznačovať určitú mieru odolnosti českých domácností voči vonkajším ekonomickým šokom.

Graf 8: Očakávania finančnej situácie domácností v Česku

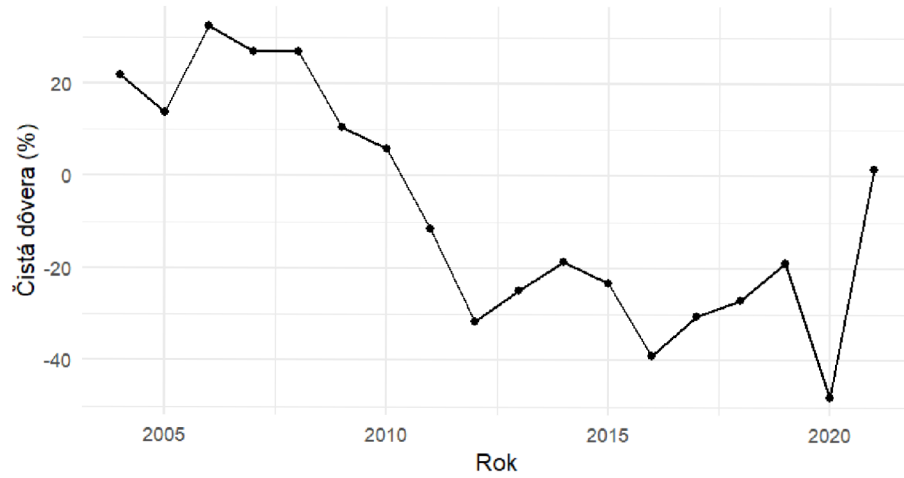


Graf 9 zobrazuje očakávania ekonomickej situácie v Českej republike pre nasledujúcich 12 mesiacov, ako ju vnímajú respondenti, v období rokov 2004 až 2021. Z grafu vyplýva, že v roku 2004 bola veľká časť respondentov pesimistická ohľadom budúcnosti ekonomiky (56.73% očakávalo zhoršenie), zatiaľ čo len malá časť (8.87%) očakávala zlepšenie. Zvyšok nečakal zmenu ekonomickej situácie. V roku 2005 došlo k výraznému zvýšeniu optimistických očakávaní (22.87%), zatiaľ čo pesimizmus poklesol (33.55%). Vrchol pozitívnych očakávaní v meraných rokoch bol v roku 2006, keď 25.74% respondentov očakávalo zlepšenie. Od roku 2007 po 2013 však negatívne očakávania výraznejšie narástli s vrcholom v roku 2009 počas svetovej finančnej krízy, keď 56.34 % respondentov očakávalo zhoršenie ekonomickej situácie v krajine. Od roku 2014 po rok 2019 negatívne očakávania poklesli a boli takmer na úrovni tých pozitívnych. Výrazná zmena nastala v roku 2020, v kontexte pandémie COVID-19, kedy pesimizmus dramaticky vzrástol na 66.01%, čo predstavuje najvyššiu hodnotu v celom sledovanom období, zatiaľ čo optimistické očakávania klesli na 12.80%. V roku 2021 sa situácia mierne zlepšila, ale stále prevládal pesimizmus (51.22%), aj keď už nie v takej extrémnej miere ako v predchádzajúcom roku. Optimistické očakávania sa zvýšili na 17.76%. Tieto dáta naznačujú, že vnímanie ekonomickej budúcnosti Českej republiky respondentov je citlivé na globálne ekonomické udalosti, ktoré zasahujú aj do ekonomiky krajiny ako sú finančná kríza alebo pandémia.

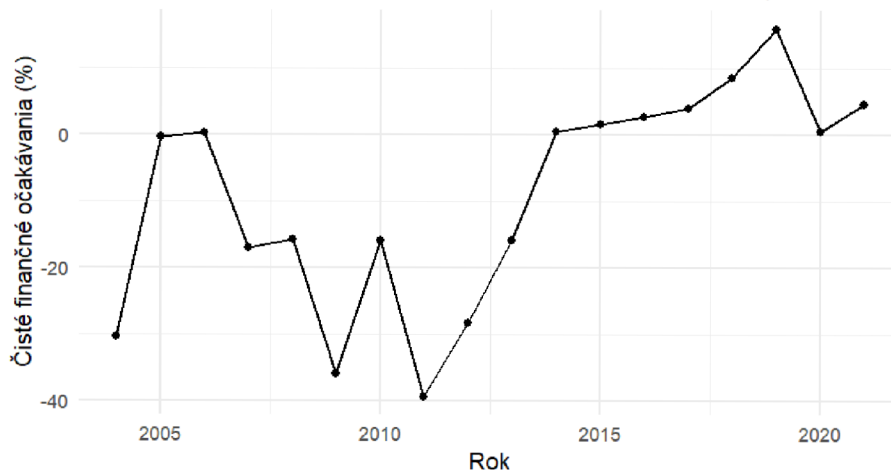
Graf 9: Očakávania ekonomickej situácie v Česku



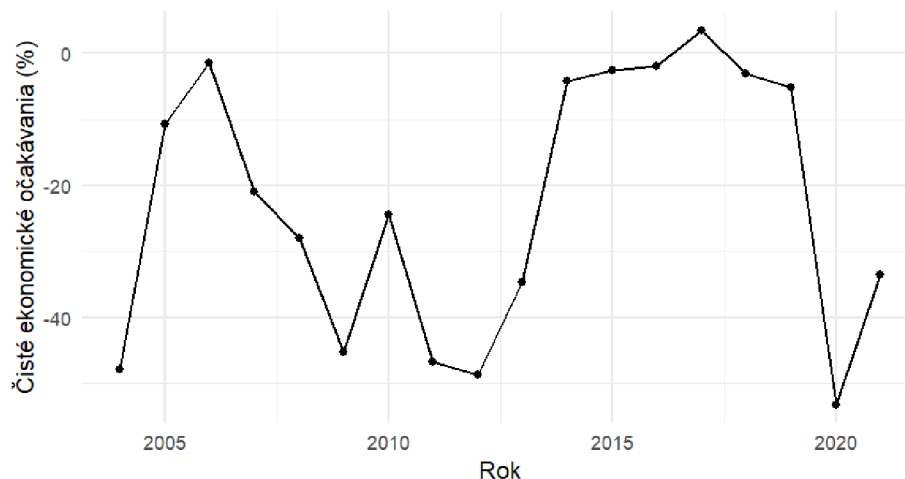
Graf 10: Čistá dôvera v Európsku úniu v Česku (2004 – 2021)



Graf 11: Čisté finančné očakávania domácností v Česku (2004–2021)



Graf 12: Čisté ekonomické očakávania v Česku (2004–2021)



Po preskúmaní vývoja jednotlivých premenných v čase je opäť možné preskúmať vzťah medzi oboma skúmanými ekonomickými faktormi a euroskepticizmom. Faktor očakávaní ekonomickej situácie v krajine mal signifikantný vplyv na euroskepticizmus vo všetkých rokoch okrem roku 2021. Faktor finančných očakávaní v domácnostiach bol zase signifikantný v rokoch 2004, 2008 a 2023. Podobne ako na Slovensku, v roku 2004 horšie očakávania ekonomickej situácie v krajine a horšie finančné očakávania predikovali nižšiu mieru euroskepticizmu. Vo zvyšných rokoch to bolo naopak a pesimizmus ohľadom ekonomických očakávaní pozitívne koreloval s vyšším euroskepticizmom. (Pozri Tabuľku 2)

Porovnanie výsledkov v Českej republike a na Slovensku odhalilo niekoľko zaujímavých rozdielov a podobností. Predovšetkým, ekonomické očakávania v krajine mali významný vplyv na euroskepticizmus v oboch krajinách. Podobne ako na Slovensku bol aj v Česku výnimočný rok 2004, kedy negatívne očakávania boli spojené s nižším euroskepticizmom a nie vyšším ako tomu bolo v ďalších rokoch. Ponúka sa podobné vysvetlenie ako na Slovensku, kedy kvôli nižšej úrovni euroskepticizmu si v danom období obyvatelia nespájali ekonomickú situáciu s EÚ a skôr mohli vnímať EÚ ako nádej pre zlepšenie ekonomickej situácie. Celkovo je ale možné pozorovať, že vplyv ekonomických faktorov hral na Slovensku signifikantnú rolu vo väčšom množstve skúmaní a taktiež vzťah medzi skúmanými ekonomickými faktormi a euroskepticizmom sa ukázal byť o niečo silnejší. Výsledky výskumu budú podrobnejšie rozobrané v kapitole Diskusia, kde budú interpretované na základe predošlých výskomov a literatúry.

Tabuľka 2

Rok	Premená	Koeficient	P-hodnota	Signifikantnosť
2023	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.2240	1.26e-10	Signifikantný vzťah
2023	Očakávania finančnej situácie domácností	0.1106	0.003673	Signifikantný vzťah
2021	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.0588	0.0728	Nesignifikantný vzťah
2021	Očakávania finančnej situácie domácností	0.0628	0.1121	Nesignifikantný vzťah
2015	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.2305	1.06e-08	Signifikantný vzťah
2015	Očakávania finančnej situácie domácností	0.0030	0.9494	Nesignifikantný vzťah
2010	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.1685	4.85e-06	Signifikantný vzťah
2010	Očakávania finančnej situácie domácností	0.0395	0.3504	Nesignifikantný vzťah
2008	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	0.0856	0.026326	Signifikantný vzťah
2008	Očakávania finančnej situácie domácností	0.2302	1.47e-07	Signifikantný vzťah
2004	Očakávania ekonomickej situácie v krajine	-0.1823	4.32e-07	Signifikantný vzťah
2004	Očakávania finančnej situácie domácností	-0.1506	0.000106	Signifikantný vzťah

4. Kultúrne faktory

4.1. Spätosť s krajinou

Výskumníci už dlho pozorujú, že faktory súvisiace s národnou identitou patria k najsilnejším prediktorom postojov občanov k Európskej únii. Ale zatiaľ čo niektorí zisťujú, že tieto faktory posilňujú podporu Európskej únie, iní ukazujú, že národná identita podkopáva jej podporu. Spôsoby ako skúmať národnú identitu a jej rôzne formy a typy sa líšia. V tejto práci bude národná identita skúmaná ako premenná spätosť s krajinou. Dá sa predpokladať, že čím je vyššia spätosť občana s krajinou, tým viac sa hlási k svojej národnej identite. Údaje použité na testovanie vplyvu národnej identity na postoje k EÚ sú prevzaté z prieskumov Eurobarometer z rokov 2004, 2008, 2015, 2021 a 2023. Vzorka každej krajiny pozostáva z približne 1 000 náhodne vybraných respondentov. Pri výskume bola zadefinovaná, rovnako ako pri skúmaní ekonomických očakávaní, premenná Indikátor euroskepticizmu. Táto premenná bola taktiež vytvorená spojením dvoch premenných (Dôvera v Európsku úniu a Vnímaný obraz Európskej únie). Tieto premenné boli prekódované tak aby spolu vytvárali indikátor euroskepticizmu s hodnotami od 0 (pozitívne vnímanie EÚ) po 2 (negatívne vnímanie EÚ). Jedná sa teda o ordinálnu premennú rovnako ako v predošlých skúmaniach. Pre hlavnú vysvetľujúcu premennú, ktorá je predmetom záujmu je použitá otázka Eurobarometra: *Do akej miery sa cítite spätý so svojou krajinou?* Premenná je kódovaná ako 1 pre „úzko spätý“, 2 pre „dost' spätý“ 3 pre „nie veľmi spätý“ a 4 „vôbec nie spätý“. Do analýzy sú rovnako ako v predošlých analýzach zahrnuté kontrolné premenné vek, vzdelanie, pohlavie a politická orientácia.

4.1.1. Slovensko

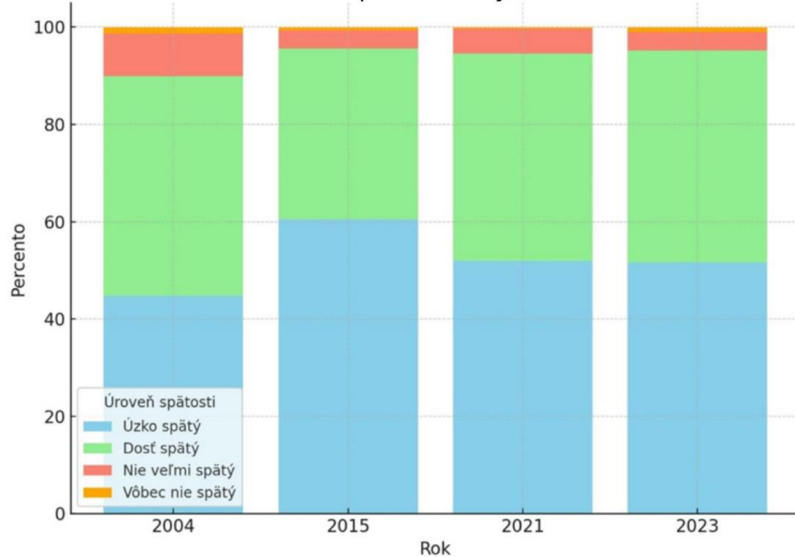
Pred skúmaním vzťahu medzi spätosťou s krajinou a euroskepticizmom je potrebné podrobnejšie sa pozrieť na skúmanú premennú. Pre lepšie pochopenie premennej bol vytvorený graf, ktorý zobrazuje percentuálny podiel jednotlivých kategórií respondentov rozdelených na základe spätosti s krajinou v priebehu skúmaných rokov (pozri Graf 13).

Na nasledujúcich grafoch 14a až 14d je zobrazená úroveň euroskepticizmu u jednotlivých kategórií spätosti s krajinou. Stupnica úroveň euroskepticizmu je od 0 (pozitívne vnímanie EÚ) po 2 (negatívne vnímanie EÚ). Na grafoch môžeme vidieť, že skupina obyvateľov, ktorá sa cíti byť najmenej spätá so svojou krajinou vykazuje aj najvyššiu mieru euroskepticizmu. Naopak obyvatelia, ktorí sa cítia byť úzko spätý so svojou krajinou vykazujú najnižšiu mieru euroskepticizmu. Platí to vo všetkých skúmaných rokoch okrem roku 2021.

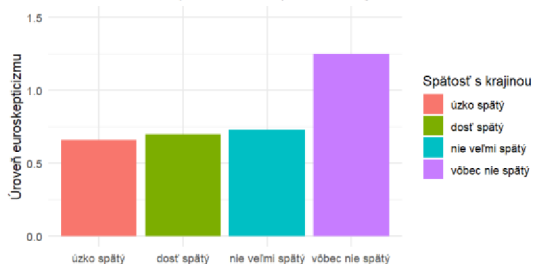
Na preskúmanie vzťahu medzi pripútanosťou ku krajine a euroskepticizmom, ktorý je možné pozorovať z grafov bol použitý lineárny regresný model. Tento model obsahoval premennú indikujúcu mieru pripútanosti respondentov ku krajine spolu s kontrolnými premennými. V tabuľke 3 sú zobrazené koeficienty premenných spätosti s krajinou v rámci týchto modelov pre jednotlivé roky a taktiež p-hodnoty a štatistická významnosť ich asociácie s euroskepticizmom. Pre dáta z roku 2004 model identifikoval štatisticky významný vzťah medzi vyššou spätosťou s krajinou a zvýšeným euroskepticizmom. Koeficient pre premennú reprezentujúcu spätosť s národom mal hodnotu 0.0735 s p-hodnotou 0.00651, čo naznačuje signifikantný vzťah. Tento výsledok ukázal vzťah, že Slováci, ktorí sa cítili viac spätý so svojou krajinou boli menej euroskeptickí. Koeficient ale nie je vysoký, čo naznačuje že vzťahaj napriek signifikantnosti je relatívne slabý. (Pozri Tabuľku 3)

Štatisticky významný vzťah medzi vyššou spätosťou s krajinou a nižším euroskepticizmom bol nájdený aj v roku 2015. Koeficient pre premennú spätosti s krajinou bol 0.1149 s p-hodnotou 0.00186. V rokoch 2021 a 2023 sa tento vzťah neukázal ako štatisticky signifikantný. Vzhľadom na tieto zistenia možno konštatovať, že vzťah medzi spätosťou s krajinou a euroskepticizmom na Slovensku nie je na základe vybraných prieskumov jednoznačný. Hypotéza 3 teda nebola potvrdená. Dôvod prečo tomu tak mohlo byť je popísaný v kapitole Diskusia, kde sú uvedené možné vysvetlenia vychádzajúce z teórií rôznych autorov a predošlého výskumu.

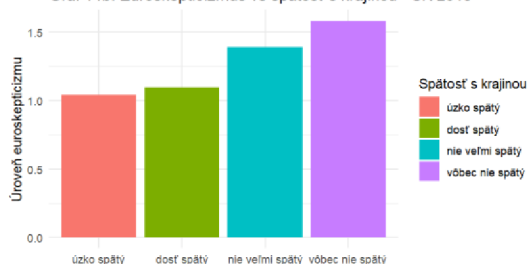
Graf 13 - Úroveň spätosti s krajinou - Slovensko



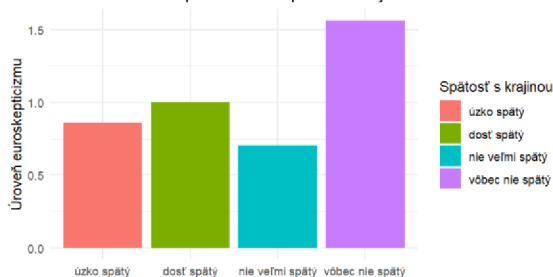
Graf 14a: Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou - SK 2004



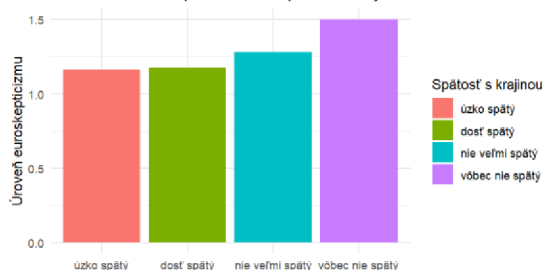
Graf 14b: Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou - SK 2015



Graf 14c: Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou - SK 2021



Graf 14d: Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou - SK 2023



Tabuľka 3

Rok	Premená	Koeficient	P-hodnota	Signifikantnosť
2004	Spätosť s krajinou	0.0735	0.00651	Signifikantný vzťah
2015	Spätosť s krajinou	0.1149	0.00186	Signifikantný vzťah
2021	Spätosť s krajinou	0.0627	0.0735	Nesignifikantný vzťah
2023	Spätosť s krajinou	0.0748	0.05341	Nesignifikantný vzťah

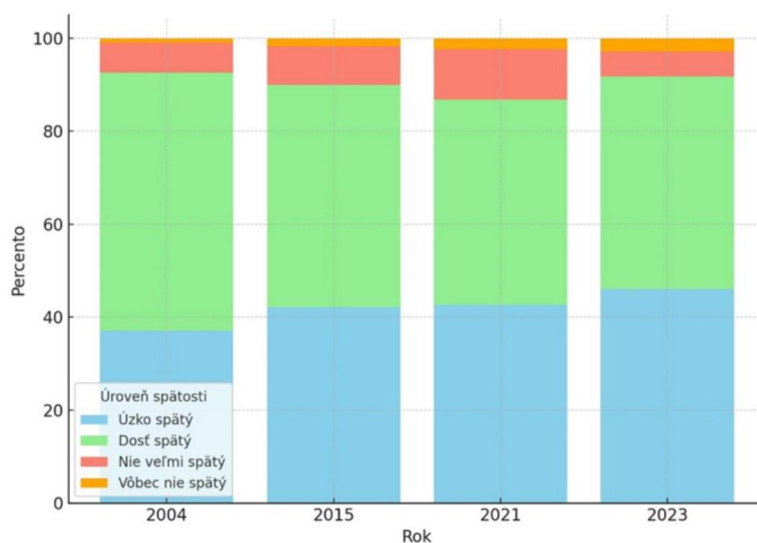
4.1.2. Česko

Na grafe 15 je možné pozorovať, že rozloženie jednotlivých kategórií spätosti s krajinou sa v Česku oproti Slovensku líši menším percentuálnym podielom kategórie „úzko spätý“ a vyšším percentuálnym podielom kategórie „dosť spätý“. Spätosť s krajinou je teda u obyvateľov v Česku na celkovo nižšej úrovni. Podobne ako v prípade Slovenska je ale možné pozorovať, že kategória respondentov ktorí sú najmenej spätí s krajinou vykazuje najvyššiu mieru euroskepticizmu. Výnimkou je rovnako ako v prípade Slovenska rok 2021.

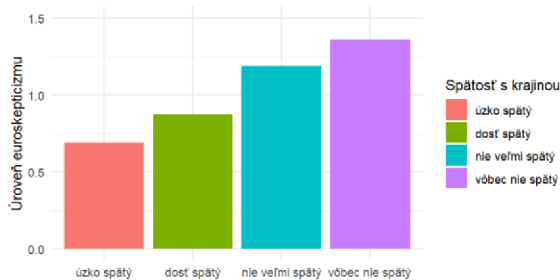
Pri skúmaní vzťahu medzi spätosťou s krajinou a euroskepticizmom v Českej republike boli dáta analyzované pre rovnaké roky ako na Slovensku: 2004, 2015, 2021 a 2023. V roku 2004 bol zistený štatisticky významný vzťah medzi vyššou spätosťou s krajinou a nižším euroskepticizmom. Koeficient pre premennú reprezentujúcu spätosť s krajinou mal hodnotu 0.2258 s p-hodnotou 3.85e-11, čo naznačuje signifikantný vzťah s ešte vyššou silou ako v prípade Slovenska. Tento výsledok ukazuje, že v roku 2004 českí respondenti, ktorí cítili väčšiu spätosť so svojou krajinou, boli menej euroskeptickí. V nasledujúcich rokoch nebol zistený žiadny štatisticky významný vzťah medzi spätosťou s krajinou a euroskepticizmom. (Pozri Tabuľku 4)

Na základe výskumu je možné odpozorovať, že vzťah medzi spätosťou ku krajine a euroskepticizmom nie je jendoznačný v oboch krajinách. Zatiaľ čo v niekoľkých prípadoch boli pozorované štatisticky významné asociácie, naznačujúce, že vyššia úroveň spätosti s krajinou môže zodpovedať zníženému euroskepticizmu, tento vzťah nie je konzistentne silný vo všetkých súboroch údajov. Tieto zistenia teda naznačujú, že hoci spätosť s krajinou môže zohrávať úlohu pri formovaní euroskepticizmu, jej vplyv je obmedzený.

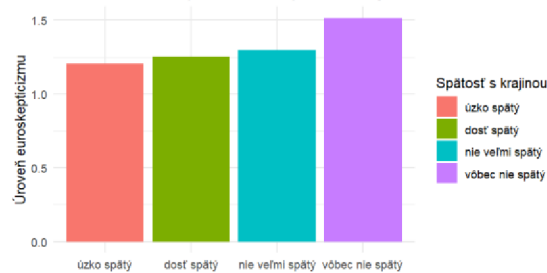
Graf 15 - Úroveň spätosti s krajinou - Česko



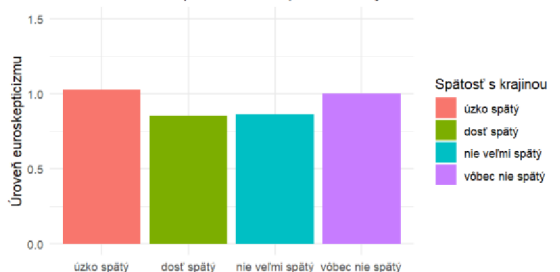
Graf 16a: Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou - CZ 2004



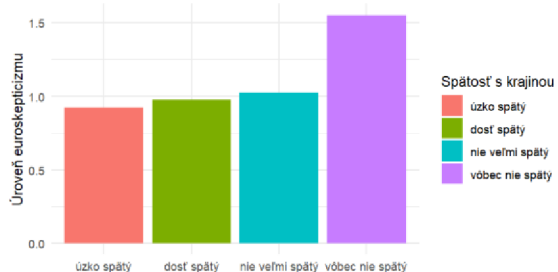
Graf 16b: Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou - CZ 2015



Graf 16c: Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou - CZ 2021



Graf 16d: Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou - CZ 2023



Tabuľka 4

Rok	Premená	Koeficient	P-hodnota	Signifikantnosť
2004	Spätosť s krajinou	0.2258	3.85e-11	Signifikantný vzťah
2015	Spätosť s krajinou	0.0563	0.104	Nesignifikantný vzťah
2021	Spätosť s krajinou	-0.0503	0.10314	Nesignifikantný vzťah
2023	Spätosť s krajinou	0.0686	0.07466	Nesignifikantný vzťah

4.2. Postoj k imigrácií

V nasledujúcej časti budú prezentované výsledky merania vplyvu postoja k imigrácií na euroskepticizmus. Keďže euroskepticizmus nemusí vyplývať len z negatívneho vnímania imigrácie, ale aj z množstva ďalších faktorov, kontrolované sú aj relevantné demografické faktory a premenné: vzdelanie, politický záujem, spokojnosť s demokraciou, politická orientácia, pohlavie a vek. Tieto premenné sú pridané kvôli vyššej presnosti modelu.

Na meranie vplyvu protiimigračných nálad na euroskepticizmus sú kombinované prieskumy ESS z rokov 2004, 2012 a 2020. S týmito údajmi je vykonaná analýza v troch krokoch. Najprv je uvedených niekoľko štatistík a grafov hlavných dvoch ukazovateľov: „postoja k imigrantom“ a „postoja k Európskej únii“ za roky 2004, 2012 a 2020 (pozri tabuľky 5 a 6 a grafy 15a až 18c). Tieto štatistiky a grafy zobrazujú, či došlo k zmene v niektorej z týchto dvoch premenných. Pridané sú aj štatistiky o troch dodatočných otázkach o imigračných postojoch (Tabuľka 6). Ďalej sú prezentované výsledky regresných modelov.

Pre analýzu bude opäť použitý lineárny regresný model. Účelom modelu je potvrdiť pozitívnu súvislosť medzi protiimigrantskými postojmi a euroskepticizmom. V ďalšom modeli je skúmaný interakčný efekt medzi ČR a SR. Ten meria, či existuje štatisticky významný rozdiel vo vplyve imigračných postojov na postoje k európskej integrácii medzi medzi Českom a Slovenskom (Tabuľka 9). Pre každý rok boli skonštruované regresné modely zahŕňajúce premenné pre imigračné postoje, krajinu (Česká republika a Slovenská republika) a ich interakciu spolu s kontrolnými premennými vrátane pohlavia, veku, vzdelania, politických záujmov, spokojnosti s demokraciou a politickej orientácie.

Zatiaľ čo v rokoch 2004 a 2012 bolo priemerné hodnotenie obyvateľa SR a ČR medzi hodnotou 4,14 a 4,42 na stupnici od 0 do 10, ktorá merala, či imigranti robia krajinu horším alebo lepším miestom. V rokoch 2020 sa hodnotenie mierne znížilo v SR na 3,71 a v ČR na 3,81 (Tabuľka 6). Ak sa pozrieme na tri ďalšie premenné týkajúce sa imigrantov, (a) povoliť viac/menej prisťahovalcov z rovnakej etnickej skupiny v jednej krajine, (b) povoliť viac/menej prisťahovalcov z inej etnickej skupiny a (c) povoliť viac/menej prisťahovalcov z chudobnejších krajín, v hodnoteniach respondentov medzi

rokmi 2004, 2012 a 2020 vidíme nárast, čo v tomto prípade znamená negatívnejšie vnímanie imigrantov (Tabuľka 6). Pokiaľ ide o postoje k európskej integrácii, došlo k poklesu priemernej podpory z 6,3 v SR a 5,5 v ČR v roku 2004 na 4,6 v SR a 4,9 v ČR v roku 2020 (Tabuľka 5). Menilo sa aj rozloženie odpovedí (Grafy 17a až 18c). Pre oba ukazovatele (postoj k imigrantom a postoj k integrácii do EÚ) sa histogramy za roky 2004, 2012 a 2020 čiastočne líšia. Stále ale platí, že najväčšie množstvo respondentov (t. j. 27.94% v ČR a 42.27% v SR v roku 2004 a 22.46% v ČR a 31.17% v SR v roku 2020) sa nachádzalo uprostred, na hodnote 5 pre vnímanie imigrantov. Pokiaľ ide o euroskepticizmus, odpovede boli v priebehu rokov veľmi podobné (18 až 24% opýtaných zvolilo strednú kategóriu, čo znamená, že boli neutrálni/neistí v otázke, či má európska integrácia zájsť ďalej alebo či zašla príliš ďaleko).

Grafy 21a až 22c potvrdzujú očakávaný vzťah medzi zvýšenými antiimigrantskými náladami a kritickými postojmi voči EÚ. Znárodnujú, že čím viac si respondent myslel, že prisťahovalci sú pre krajinu dobrí, tým je pravdepodobnejšie, že bude podporovať ďalšiu európsku integráciu. Výsledky nenaznačujú žiadne veľké rozdiely medzi Slovenskom a Českom. V oboch krajinách je zaznamenané prepojenie medzi priateľským postojom k imigrantom a postojom priaznivým pre EÚ a naopak. Regresné modely taktiež potvrdzujú výsledok bivariačnej analýzy (Tabuľka 7 a 8). Medzi imigračnými postojmi a postojmi k EÚ teda existuje silný a štatisticky významný vzťah. Všetky modely predpovedajú, že každým zvýšením pozitívneho vnímania imigrantov o 1 bod na stupnici, sa podpora európskej integrácie respondenta zvýšila, a to o 0.19 až 0.48 bodu. Ak sú všetky ostatné premenné konštantné, toto zistenie znamená, že niekto, kto dal odpoveď 10 v otázke, či imigranti robia krajinu lepším alebo horším miestom pre život, bude mať približne o 2 až 5% vyššie hodnotenie na 11-bodovej škále podpory európskej integrácie než niekto, kto dal 0 alebo 1. Rozdiely v tomto vzťahu medzi oboma krajinami sú minimálne.

Tabuľky 7 a 8 zobrazujú výsledky regresných modelov vrátane kontrolných premenných. Kontrolné premenné ukázali rôzne výsledky: modely neukázali signifikantný vzťah podpory EÚ so vzdelaním. Signifikantný vzťah ale ukázala vo všetkých modeloch spokojnosť s demokraciou v krajine a vo väčšine modelov aj politická orientácia. Výsledky teda ukázali to čo viaceré predošlé výskumy, a to, že občania spájajú dôveru v

EÚ, v jej inštitúcie a spokojnosť s demokraciou v EÚ (Caiani, 2017: 206). Jedným z najpoužívanejších ukazovateľov postoja k politickému systému je práve otázka, ktorá má od respondentov zhodnotiť svoju spokojnosť s demokraciou. Táto položka je určená na meranie podpory politickému systému a predpokladá sa, že je indikátorom difúznej podpory potrebnej pre inštitúcie na budovanie legitimacy (Karp, 2003: 276). Spokojnosť s demokraciou teda podľa očakávaní taktiež prispieva k nižšiemu euroskepticizmu. Niektoré modely tiež predpovedajú, že starší ľudia sú euroskeptickejší ako mladí. Vplyv tejto premennej je však veľmi malý.

V rokoch 2004 a 2012 neboli významné rozdiely vo vplyve imigračných postojov na európsku integráciu medzi Českom a Slovenskom. Štatisticky významný rozdiel bol ale zaznamenaný v roku 2020. V tabuľke 9 sú uvedené koeficienty a štatistiky pre interakčný efekt z lineárnych regresných modelov pre každý príslušný rok. Výrazný interakčný efekt v roku 2020 naznačuje významne rozdielny vplyv imigračných postojov na európsku integráciu medzi Českou republikou a Slovenskou republikou v tomto roku. V oboch prípadoch bol významný vzťah medzi negatívnym postojom k imigrácii a euroskepticizmom, akurát v prípade Českej republiky bol tento vzťah ešte významne silnejší. Negatívny postoj k imigrácii bol teda v ČR štatisticky významnejším prediktorom euroskepticizmu. Výsledky tohto výskumu sú ďalej rozoberané a analyzované v nasledujúcej kapitole Diskusia.

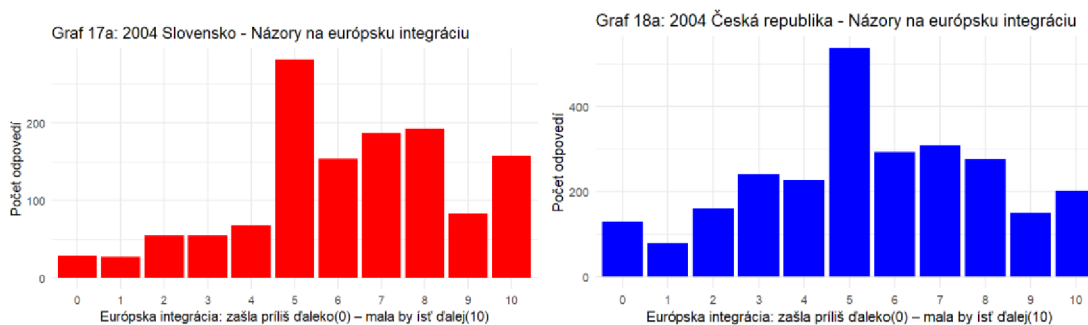
Tabuľka 5

Krajina	Rok	Európska integrácia zašla príliš ďaleko (0) / mala by ísť ešte ďalej (10)
CZ	2004	5.458077
CZ	2012	4.735626
CZ	2020	4.939459
SK	2004	6.264911
SK	2012	4.834884
SK	2020	4.633158

Tabuľka 6

Krajina	Rok	Pristaňovalci robia krajinu horším (0) / lepším (10) miestom	Povoliť veľa (1) / málo (4) prisťahovalcov rovnakej etnickej skupiny	Povoliť veľa (1) / málo (4) prisťahovalcov inej etnickej skupiny	Povoliť veľa (1) / málo (4) prisťahovalcov z chudobnejších krajín mimo Európy
CZ	2004	4.14	2.50	2.75	2.76
CZ	2012	4.20	2.64	2.87	2.85
CZ	2020	3.81	2.74	3.13	3.12
SK	2004	4.42	2.08	2.35	2.33
SK	2012	4.26	2.42	2.68	2.70
SK	2020	3.71	2.61	2.93	2.96

Grafy znázorňujúce rozloženie podpory európskej integrácie



Graf 17b: 2012 Slovensko - Názory na európsku integráciu



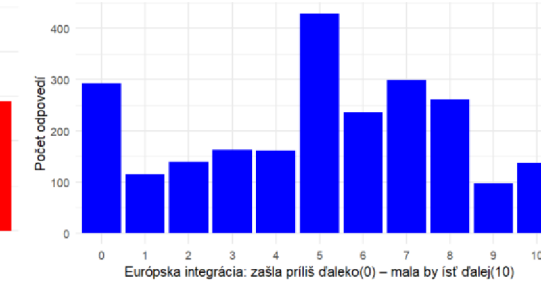
Graf 18b: 2012 Česká republika - Názory na európsku integráciu



Graf 17c: 2020 Slovensko - Názory na európsku integráciu

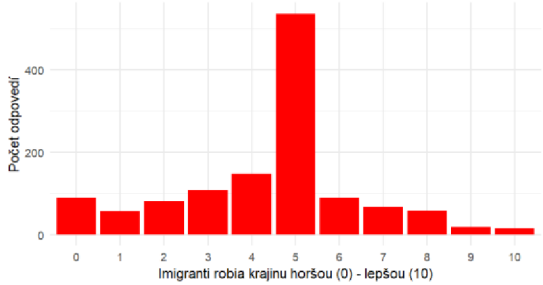


Graf 18c: 2020 Česká republika - Názory na európsku integráciu

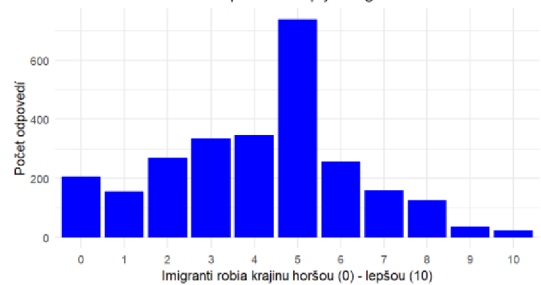


Grafy znázorňujúce rozloženie názorov na vplyv imigrantov

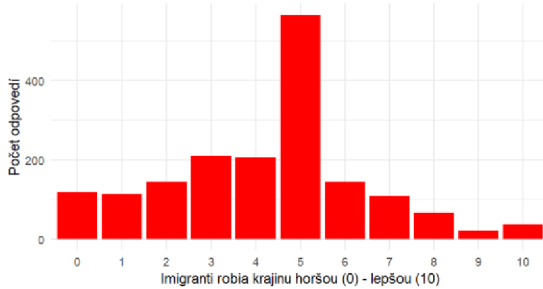
Graf 19a: 2004 Slovenská republika – Vplyv imigrantov



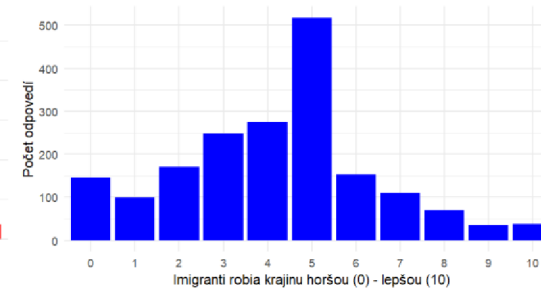
Graf 20a: 2004 Česká republika – Vplyv imigrantov



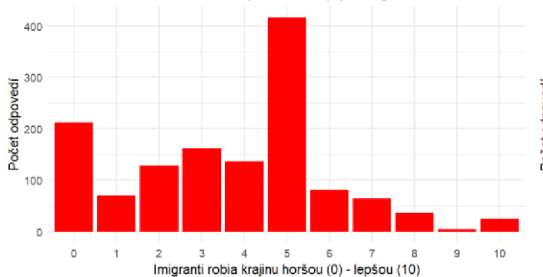
Graf 19b: 2012 Slovenská republika – Vplyv imigrantov



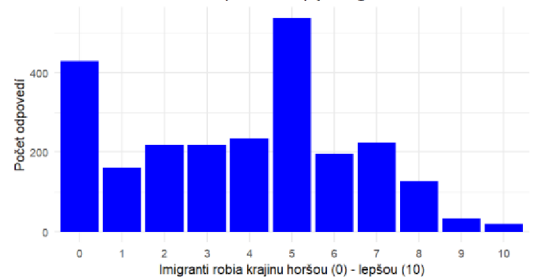
Graf 20b: 2012 Česká republika – Vplyv imigrantov



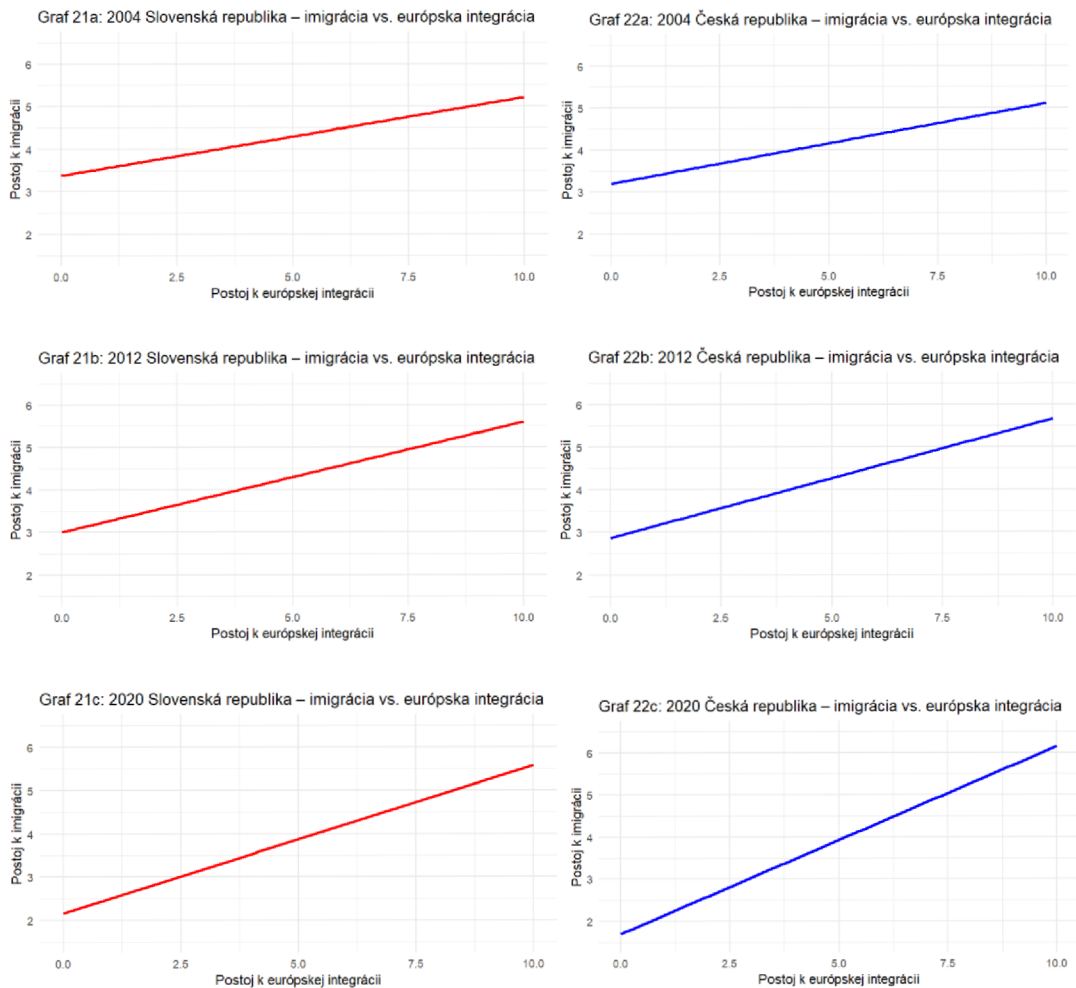
Graf 19c: 2020 Slovenská republika – Vplyv imigrantov



Graf 20c: 2020 Česká republika – Vplyv imigrantov



Grafy znázorňujúce vzťah medzi postojom k imigrácií a európskej integrácii



Tabuľka 7: Česká republika

Premenná	2004	2012	2020
Postoj k imigrácii	.19*** (.02)	.27*** (.02)	.48*** (.02)
Pohlavie	-.08 (.11)	-.15 (0.11)	.08 (.10)
Vek	.001 (.003)	-.01*** (0.003)	-.01*** (.003)
Vzdelanie	.007 (.01)	-.008(.04)	.01 (.03)
Záujem o politiku	-.11 (.07)	.02 (.08)	.10** (.07)
Spokojnosť s demokraciou	.23*** (.02)	.21*** (.02)	.26*** (.02)
Politická orientácia	.12*** (.02)	.12*** (.02)	.11*** (.02)
Constant	3.15*** (.42)	2.69*** (.48)	.98* (.43)
Adjusted R ²	.11	.19	0.30
Number of observations	1996	1496	2026

Tabuľka 8: Slovenská republika

Premenná	2004	2012	2020
Postoj k imigrácii	.21*** (.03)	.27*** (.02)	.32*** (.03)
Pohlavie	-.01 (.15)	-.15 (0.11)	-.17 (.13)
Vek	.001 (.003)	-.01*** (0.003)	.001 (.004)
Vzdelanie	-.0003 (.004)	-.008 (.04)	.08* (.04)
Záujem o politiku	-.05 (.10)	.02 (.08)	.08 (.09)
Spokojnosť s demokraciou	.13*** (.03)	.21*** (.02)	.20*** (.02)
Politická orientácia	.05 (.03)	.12*** (.02)	.09*** (.02)
Constant	4.70*** (.52)	1.66** (.48)	.98* (.43)
Adjusted R ²	.06	.12	0.30
Number of observations	951	1502	2026

Tabuľka 9

Rok	Interakčný efekt	Estimate	Standard Error	t-Value	p-Value
2004	Nesignifikantný rozdiel	0.01056	0.04627	0.228	0.820
2012	Nesignifikantný rozdiel	-0.03967	0.03963	-1.001	0.3169
2020	Signifikantný rozdiel	0.07745	0.03869	2.002	0.0454

5. Diskusia

V tejto kapitole budú zhrnuté a interpretované kľúčové zistenia výskumu tejto práce v kontexte existujúcej literatúry. Taktiež budú diskutované limitácie tejto práce a navrhnuté možnosti ďalšieho výskumu. V práci bol skúmaný efekt očakávaní ekonomickej situácie v krajine, očakávaní finančnej situácie domácností, spätosti s krajinou a postoja k imigrácií. Bola časovo ohraničená na roky 2004 – 2023. Cieľom tejto práce bolo zistiť, či je možné empiricky podporiť hypotézy vytvorené na základe dostupnej literatúry o vplyve týchto vybraných ekonomických a kultúrnych faktorov na postoj k európskej integrácii. Pozorované boli účinky týchto faktorov v rôznych časových bodoch zachytávajúcich dôležité udalosti týkajúce sa Európskej únie. Výsledky ukázali podobnosť v účinkoch všetkých premenných pre obe krajiny.

5.1. Ekonomické faktory

Ako prvé boli v práci skúmané ekonomické faktory. Počas prvého desaťročia štúdia európskej verejnej mienky boli prevládajúcim teoretickým názorom práve utilitárne teórie. V posledných rokoch sa ekonomickým faktorom venovalo množstvo štúdií. V súlade s (Foster, Frieden, 2021; Verhaegen, 2014; Ritzen, 2016; Biancotti, 2017; Ritzen, 2014) bolo v tejto práci zistené, že ekonomické faktory mali vo väčšine regresných modelov štatisticky významný vplyv na postoj k EÚ (19 z 24 modelov) z toho očakávania ekonomickej situácie v krajine (10 z 12 modelov) a finančné očakávania domácností (9 z 12 modelov). Výsledky analýzy ukazujú, že existuje významná súvislosť medzi očakávaniami ekonomickej situácie v krajine v Česku aj na Slovensku kedy v oboch prípadoch ukázalo štatistickú významnosť 5 zo 6 modelov. Zatiaľ čo očakávania finančnej situácie domácností sa ukázali ako štatisticky významný prediktor vo všetkých modeloch pre Slovensko, iba polovica modelov bola štatisticky významná pre Česko.

Negatívne očakávania teda boli vo väčšine prípadov spojené s vyššou mierou euroskepticizmu. Zaujímavou bola výnimka v roku 2004, kedy modely pre obe krajiny ukázali, že negatívne očakávania boli naopak spojené s nižším euroskepticizmom. Je viacero spôsobov ako si to vysvetliť. Jedno z vysvetlení môže byť inšpirované článkom *Euroskepticism, income inequality and financial expectations*. V ňom autori zistili, že negatívne finančné očakávania pozitívne súvisia s euroskepticizmom v Západnej Európe a nevýznamne negatívne vo Východnej Európe. To podľa článku naznačuje, že

v Západnej Európe interpretujú európsku integráciu ako hrozbu, kým vo Východnej ju považujú za šancu. Vysvetľujú to tak, že v postkomunistických krajinách bola Európa stále spojená s politickými a ekonomickými reformami. Občania východných členských štátov EÚ mali ešte navyše menej skúseností s nevýhodami politik EÚ. EÚ tam bola teda stále vnímaná skôr ako riešenie než zdroj ekonomických problémov. To by potvrdzovala aj v tej dobe vyššia dôvera v EÚ v Česku a na Slovensku, ktorá postupne klesala. Problém je, že aj v skúmaných rokoch 2008 a 2010, bola dôvera v EÚ stále relatívne vysoká, ale negatívnejšie finančné očakávania neznamenal nižší euroskepticizmus ale naopak, aj keď vzťah bol dosť slabý a posiloval práve v neskorších rokoch, keď rástla nedôvera v EÚ. Vysvetlením teda môže byť, že občania ČR a SR začali až postupne obviňovať Brusel aj z hrozby zvýšenej finančnej záťaže, zatiaľ čo predtým počas prvej eufórie vo vstupení do EÚ v nej videli skôr podporu vzhľadom na ekonomickú situáciu.

Individuálny pohľad na finančnú neistotu mal pre euroskepticizmus častejšie vplyv na Slovensku než v Česku. Vplyv mohli mať na svedomí rôzne okolnosti. Napríklad slovenská vláda na čele s Ivetou Raedčovou, ktorá čelila rastúcim protieurópskym náladám, padla v roku 2011 kvôli jej príspevkom do Európskeho nástroja finančnej stability. Podľa Šebeňovej (2015) slovenskí občania reagujú na EÚ až vtedy, keď sa ich EÚ dotýka na národnej alebo osobnej úrovni. Práve po roku 2011 môžeme na Slovensku pozorovať zníženie dôvery v EÚ. V období eurokrízy sa v slovenských médiách neustále spomínala zlá ekonomická situácia v krajine spôsobená krízou eura a čoraz častejšie sa objavovali otázky, prečo by malo Slovensko platiť za krajiny, ktoré žijú dlhé roky nad hranicou svojich možností ako Grécko, Španielsko, Portugalsko a ešte k tomu, keď ekonomická situácia na Slovensku tiež nebola ružová. Predpokladaný je aj výrazný pokles v podpore členstva v EÚ, ale toto tvrdenie nie je možné dokázať, keďže v Eurobarometroch po roku 2011 sa premenná ktorá to skúma už nenachádza a poznáme len dôveru v EÚ. Dá sa ale predpokladať, že so zlepšujúcou sa ekonomickou situáciou v krajine sa vzťah občanov SR k integračnému procesu a samotnej EÚ môže stabilizovať a môže sa aj zlepšiť. Samozrejme, závisí to od budúceho vývoja v EÚ a od krokov, ktoré EÚ podnikne.

Zistenia majú tendenciu podporovať výskum, okrem iného, Gabela a Whittena (1997), ktorý predpokladá, že občania, ktorí sa cítia neistí ohľadom budúcej ekonomickej situácie svojej krajiny, budú pravdepodobne viac euroskeptickí. Spokojnosť s domácou situáciou,

ekonomickou aj politickou, sa premieta do podpory európskej integrácie. Došlo teda skôr k situácií, kedy negatívne vnímanie na národnej úrovni je rozšírené aj na úroveň európsku, čo nepotvrďuje napríklad to čo píše (Kritzinger, 2003: 225-226), že „*občania využívajú EÚ ako prostriedok na vyjadrenie nesúhlasu s ich národnou politickou a hospodárskou situáciou. Nezaoberajú sa EÚ ako takou, skôr by sa ich podpora EÚ dala charakterizovať ako symbolický protest proti dominantným hodnotám národného štátu*“. Táto teória by bola možno aplikovateľná na merania z roku 2004, kedy sa ukázal opačný vzťah a ako bolo popísané, ľudia ktorí mali negatívnejšie národné ekonomické očakávania, boli menej euroskeptickí. „*Môže to byť dôsledok napríklad vysokej korupcie, politickej nestability, nízkej zodpovednosti politických strán, vysokej nezamestnanosti a nádeje, že európske inštitúcie tieto problémy vyriešia*“ (Kritzinger, 2003: 226). Tieto tvrdenia síce nie je možné potvrdiť výskumom tejto práce, keďže hodnotenie národnej vlády nie je v modeloch zahrnuté, no výrazný vzťah medzi pozitívnym hodnotením budúcnosti národného hospodárstva a vyššou podporou EÚ a naopak naznačuje, že tieto tvrdenia by mohli platiť.

Potvrďuje sa teda akademický výskum ktorý ukazuje, že nárast pesimizmu respondentov, pokiaľ ide o budúci stav ich národného hospodárstva, môže byť jedným z hnacích motorov euroskepticizmu. Budúcnosť európskej integrácie do značnej miery závisí od európskej verejnej mienky. Verejná mienka zase závisí od makroekonomickej výkonnosti európskych ekonomík, od toho, ako sú plody hospodárskeho rastu rozdelené medzi obyvateľstvo a ako obyvateľstvo vníma budúcu ekonomickú situáciu. Zlou správou je, že ak bude Európa naďalej ekonomicky stagnovať a ak sa budú znižovať pozitívne očakávania ľudí, európsky projekt bude čoraz menej populárny, keďže sa okolo tejto nespokojnosti zmobilizujú politici, ktorí sa budú snažiť túto neistotu využiť vo svoj prospech. Stimulácia rastu zo strany vlád môže slúžiť k tomu, aby sa účinky prejavili v celej populácii, a môže pomôcť obnoviť vieru verejnosti v európsku integráciu a európsku demokraciu. V dôsledku toho sú politické dôsledky jasné. Slovenský a český euroskepticizmus možno efektívne znížiť investovaním zdrojov do politických programov na zlepšenie subjektívneho hodnotenia stavu národného hospodárstva u občanov.

5.2. Spätosť s krajinou

Celý rad ďalších štúdií zase dospel k záveru, že dôležitejšie determinanty sú kultúrne faktory (Carey, 2002; Hobolt, 2011; Stockemer, 2018). Spätosť s krajinou v niektorých modeloch tejto práce pozitívne ovplyvňovala postoj k EÚ, aj keď tento vzťah nebol výrazne silný a konzistentný. V oboch krajinách sa tento vzťah ukázal ako signifikantný v roku 2004 a na Slovensku aj v roku 2015. To môže naznačovať, že v tomto období prevládal vnímaný súlad medzi národnými záujmami a cieľmi európskej integrácie. Tento súlad mohol byť ovplyvnený optimizmom spojeným s nedávnym vstupom oboch krajín do EÚ. Potvrzuje to aj vyššia dôvera v EÚ v tomto období v porovnaní s neskoršími rokmi, kedy nebol tento vzťah signifikantný, čo naznačuje zmenu vo vnímaní európskej integrácie medzi občanmi. Táto zmena môže byť dôsledkom rôznych politických, ekonomických alebo sociálnych udalostí, ktoré ovplyvnili vnímanie EÚ a jej politik. Príkladom môže byť finančná kríza, migračná kríza, alebo rast populizmu a nacionalizmu v Európe, ktoré mohli zvýšiť vnímaný konflikt medzi národnými a európskymi záujmami.

Pri uvedení týchto zistení do kontextu doterajšieho výskumu teda výsledky tejto práce nie je možné zaradiť medzi literatúru, ktorá demonštrovala negatívny vplyv spätosti s krajinou, hrdosti alebo identity na podporu EÚ (Carey, 2002). Carey konštatuje, že národná identita znižuje podporu pre európsku integráciu, ale tiež ukazuje, že účinok je malý pre jednotlivcov s vysokou úrovňou európskej identity. V niektorých kontextoch teda môže národná identita existovať popri podpore európskej integrácie alebo ju dokonca posilňovať. V iných sa národná identita mobilizuje okolo tvrdenia, že Európska únia ohrozuje národné inštitúcie, oslabuje národné spoločenstvo a podkopáva národnú suverenitu. Práve tento naratív začal byť viac používaný populistickými euroskeptickými stranami. Marks (2003: 20) píše, že existuje široký konsenzus, že silný zmysel pre národnú identitu je v súlade s európskou identitou a podporou európskej integrácie. V článku *National identity and support for European integration*, sa zase píše o tom, že zatiaľ čo silná národná identita je v súlade s podporou európskej integrácie, exkluzívna národná identita je silnou brzdou podpory. Ale aj vplyv exkluzívnej národnej identity na podporu európskej integrácie sa v jednotlivých krajinách výrazne líši. V niektorých krajinách sú občania, ktorí majú výhradnú národnú identitu, len o niečo viac euroskeptickí ako občania s viacerými identitami. V iných je exkluzívna národná identita

silne spojená s euroskepticizmom. Podľa Marksa (2003: 24) teda exkluzívna národná identita je silnou brzdou podpory európskej integrácie a jej sila je väčšia v krajinách, kde sa politické rozdiely v európskej integrácii prehlbujú. Hooghe (2004: 416-417) napríklad uvádza, že jednotlivci, ktorí sa identifikujú výlučne ako Belgičania alebo výlučne ako Flámi, sú proti viacúrovňovému vládnutiu, zatiaľ čo tí, ktorí sa označujú ako Belgičania aj Flámi, ho podporujú. Vzhľadom na to, že výskum tejto práce neskúmal exkluzívnu národnú identitu, ale spätosť s krajinou, tento vzťah nebol potvrdený.

McLaren (2006: 7) tvrdí, že aj keď medzi všetkými členskými štátmi neexistuje zhoda pokiaľ ide o úlohu štátu, proces európskej integrácie bude pravdepodobne vnímaný ako ohrozenie štátnej suverenity a národnej identity aspoň u časti európskych občanov. Niektorí považujú EÚ za viac ohrozujúcu ich národnú identitu a kultúru než iní (McLaren, 2006: 18). Dôkazy naznačujú, že existujú obavy zo straty národnej identity a kultúry v dôsledku procesu európskej integrácie, ale na druhej strane nie každý, kto sa cíti silne pripútaný k svojej krajine, si tiež myslí, že európska integrácia predstavuje takúto hrozbu (McLaren, 2006: 80). Obavy zo straty národnej identity, jazyka a náboženských hodnôt menším žijúcich v rámci štátu skutočne korelujú s určitým protiintegračným nepriateľstvom, ale stále je čo zlepšovať vo vysvetľovaní tohto javu (McLaren, 2006: 91). Okrem toho výsledky naznačujú, že priaznivejší výhľad na budúcu ekonomickú situáciu krajiny býva spojený s menšími obavami zo straty národnej identity a kultúry v dôsledku európskej integrácie (McLaren, 2006: 107).

Nárast nedôvery v EÚ a väčšia politizácia témy EÚ môže byť dôvod prečo prestalo byť signifikantné prepojenie medzi vyššou spätosťou s krajinou a nižším euroskepticizmom ako tomu bolo v oboch krajinách v roku 2004 a na Slovensku aj v roku 2015. Jedno vysvetlenie ponúka aj Danilo Di Mauro a Fabio Serricchio v texte *Euroscepticism and the economic crisis: assessing the role of domestic institutions* ktorí tvrdia, že ľudia, ktorí veria národným inštitúciám sú viac náchylní veriť aj tým Európskym. V prípade výsledkov tohto výskumu sa teda môže jednať o situáciu kedy spätosť s krajinou bola vyššia u ľudí, ktorí tiež viac dôverovali národným inštitúciám a to viedlo aj k vyššej podpore EÚ. A zase naopak ľudia, ktorí neveria slovenským a českým inštitúciám nemusia veriť ani tej nadnárodnej. Lubbers a Scheepers (2010: 791) to prepájajú aj s ekonomikou keď tvrdia, že keďže dôvera v národnú politiku a európsku politiku vysoko korelujú, očakáva sa, že aj EÚ ako politická inštitúcia bude zodpovedná za zhoršujúce sa ekonomické podmienky. Risse (2003: 489) tiež tvrdí, že najdôležitejší rozpor v masovej

verejnej mienke existuje medzi tými, ktorí sa výlučne stotožňujú so svojim národným štátom na jednej strane, a tými, ktorí sa vnímajú ako pripútaní k svojmu národnému štátu aj k Európe na strane druhej. Aichholzer, Kritzingler and Plescia (2021) ponúkajú vysvetlenie, že rôzne kombinácie dimenzií národnej identity vysvetľujú, prečo celková národná identita nie je sama osebe prekážkou pre podporu európskej integrácie. Zistili, že zatiaľ čo pre určité skupiny európskych občanov faktory súvisiace s identitou nemusia nevyhnutne podkopať podporu EÚ, aspekty ich národnej identity brzdia podporu EÚ pre väčšinu európskych občanov. Taktiež pozorovali, že profily identity sa medzi východnou a západnou Európou podstatne líšia, pričom určité profily sa vyskytujú viac či menej často pozdĺž tohto geografického rozdelenia. Vplyv spätosti s krajinou na euroskepticizmus má teda v literatúre rôzne vysvetlenia a ani v tejto práci sa teda nepreukázal byť silným a jasným prediktorom v porovnaní z ostatnými skúmanými.

5.3. Postoje k imigráciám

Na základe predošlého výskumu a literatúry sa dal očakávať silný vzťah medzi imigračnými postojmi a postojmi k európskej integrácii. Problematika imigrácie sa v posledných desaťročiach v Európe čoraz viac politizuje, najmä v období kríz (Hutter, Kriesi, 2022). Migračná kríza zvýraznila dlhodobé trendy v politizácii imigrácie. Predvolebné kampane od vypuknutia krízy v roku 2015 zaznamenali mimoriadne vysokú úroveň politizácie, pričom radikálna pravica smerovala diskusie výrazne protiimigračným smerom (Hutter, Kriesi 2022: 342). Tiež je dôležité poznamenať, že dopad migračnej krízy nemusí byť nevyhnutnou, ani dostatočnou podmienkou pre politizáciu prisťahovalectva (Hutter, Kriesi 2022: 350), čo znamená, že aj krajiny ako Česko a Slovensko, ktoré neboli priamo zasiahnuté migračnými vlnami, mohli byť ovplyvnené politizáciou imigrácie. Mnohé strany obviňovali z nezvládnutia imigračnej krízy EÚ, čo ukazuje aj výskum tejto práce kedy je viditeľný nárast sily vzťahu medzi negatívnym postojom k imigráciám a vyšším euroskepticizmom. Migračná kríza poslúžila ako katalyzátor stretov medzi príslušníkmi východoeurópskych vlád na jednej strane a aktérmi európskych inštitúcií a západoeurópskych členských štátov na strane druhej (Kazharski, 2018: 755).

McLaren (2002) tvrdí, že ľudia sú voči európskemu projektu nepriateľskí z veľkej časti kvôli ich vnímaniu hrozieb, ktoré predstavujú iné kultúry. Výsledky jej výskumu podporujú tvrdenie, že vnímaná kultúrna hrozba je dôležitým faktorom, ktorý bol mylne ignorovaný pri vysvetľovaní nepriateľstva voči Európskej únii. Postoje k Európskej únii

práve majú tendenciu byť z veľkej časti založené na všeobecnom nepriateľstve voči iným kultúram. Pri predpovedaní postojov k EÚ sú podľa McLaren relevantné aj obavy z utilitarizmu, ale vnímanie vysokej hrozby má rovnako silné negatívne účinky na podporu EÚ. Hoci vlastný záujem hrá dôležitú úlohu pri formovaní postojov k EÚ, predpokladá veľké množstvo vedomostí o EÚ a vynecháva možno menej sofistikovaný dôvod nepriateľstva voči EÚ, ktorý pramení z inštinktívnych reakcií na myšlienku iných kultúr (McLaren, 2002: 564).

Postoj k imigrácií sa ukázal aj v tejto práci ako štatisticky najsilnejší faktor zo všetkých skúmaných. Analýza poukázala na súvislosť medzi negatívnymi postojmi k imigrácii a vyššou mierou euroskepticizmu. Toto zistenie je v súlade s predchádzajúcimi výskumami, ktoré identifikovali imigračné postoje ako významný faktor ovplyvňujúci pohľad na európsku integráciu. Napríklad meta-analýza *Immigration, anti-immigrant attitudes and Euroscepticism: a meta-analysis*, ktorá syntetizovala výskum skúmajúci súvislosť postoja k imigrácií a euroskepticizmu zistila, že negatívne postoje k imigrácii vo všeobecnosti spúšťajú vyššiu úroveň euroskepticizmu. Hlavná teória, ktorá bola použitá v danom článku na vysvetlenie prepojenia medzi imigráciou, či už skutočnou alebo vnímanou, a euroskepticizmom je hypotéza etnickej konkurencie alebo teória etnickej hrozby.

Na základe výskumu tejto práce je možné pozorovať, že vzťah medzi negatívnymi postojmi k imigrácií a euroskepticizmom silnel v oboch krajinách a najsilnejší bol v roku 2020 čo bolo už po migračnej kríze v EÚ v roku 2015. Tento vzťah teda časom silnel aj keď existoval aj už v roku 2004. Je dôležité ale poznamenať, že nebola skúmaná signifikantnosť rozdielu medzi jednotlivými rokmi. Rast by ale mohol byť vysvetlený tým, že migračná kríza zvýšila vnímanú etnickú hrozbu a konkurenciu. To sa dialo aj napriek tomu, že Česko a Slovensko nepatrili medzi krajiny so zvýšenou imigráciou počas migračnej krízy (Csanyi, 2020). Treba ale dodať, že viaceré výskumy (Stockemer, 2018; Yeung, 2021) uvádzajú, že vyššia miera prisťahovalectva nevyvoláva negatívnejšie postoje k európskej integrácii.

Výsledky teda naznačujú, že obavy z imigrácie môžu zväčšovať skepticizmus voči EÚ, čo môže byť spôsobené aj vnímaním, že EÚ nie je schopná adekvátne riešiť imigračné výzvy, alebo že politiky EÚ v oblasti imigrácie sú v rozpore s národnými záujmami. Zmeny v postojoch k imigrácii a euroskepticizmu v priebehu času odzrkadľujú

komplexnú dynamiku verejných názorov a môžu byť ovplyvnené širokým spektrom faktorov vrátane politických, sociálnych a ekonomických udalostí. Európa zažila v posledných rokoch prudký nárast migračných tokov a nevôľu verejnosti voči imigrantom medzi domácim obyvateľstvom. Zníženie podpory pre imigráciu a súčasný pokles podpory pre ďalšiu európsku integráciu poukazuje na potrebu hlbšieho pochopenia, ako tieto faktory interagujú a ovplyvňujú verejnú mienku. Spoločenské javy, ako je prísťahovalectvo, môžu viesť k antipatii alebo nepriateľstvu voči iným kultúram alebo menšinám spôsobeným zvýšeným vnímaním hrozieb občanmi. Konkrétnejšie, McLaren (2002) uvádza, že nepriateľstvo voči iným kultúram alebo menšinám môže mať pôvod v dvoch alternatívnych typoch hrozieb, ktoré môžu občania vnímať, a to buď realistická hrozba alebo symbolická hrozba. Realistické ohrozenie je poháňané všeobecnou obavou, že ľudia z „inej“ skupiny berú zdroje z „vlastnej“ skupiny. Symbolická hrozba naopak nie je poháňaná obavami o distribúciu zdrojov, ale hrozbou, ktorú iné skupiny predstavujú pre národnú kultúru a spôsob života človeka. Toto zvýšené vnímanie hrozieb a nepriateľské pocity následne negatívne ovplyvňujú podporu európskej integrácie. Vplyv postoja k imigrácii na Euroskepticizmus je využívaný a poháňaný aj politickými aktérmi. V rokoch intenzívnej migračnej krízy, v postojoch všetkých relevantných politických subjektov na Slovensku k migrácii a utečeneckej kríze sa dal identifikovať jeden spoločný prvok, a to odmietanie myšlienky zavedenia povinných kvót na prerozdelenie utečencov medzi jednotlivé členské krajiny EÚ (Hlinčíková, 2016: 146). Niektoré politické subjekty využívali tému migrácie v politickom zápase, najmä v predvolebnej mobilizácii prostredníctvom komunikácie s voličmi. Politické strany, ako Smer-SD, SNS, hnutie Sme rodina – Boris Kollár a ĽSNS, aktívne využívali antiimigračnú rétoriku, kritizovali Európsku úniu a odmietali prijatie utečencov, pričom sa opierali o argumenty s prvkami islamofóbie, xenofóbie a nedôvery voči imigrantom. Tieto strany neponúkli žiadny program pre integráciu imigrantov, zameriavajúc sa namiesto toho na ochranu "pôvodného" kultúrneho charakteru Slovenska. Celkovo migračná kríza výrazne ovplyvnila vnútropolitickú scénu na Slovensku, odhalila rozdiely v postojoch k migrácii, interakcii s Európskou úniou a prostredníctvom politických strán vo voľbách 2016 aj politickú konfiguráciu v krajine. Migračná téma ale zostáva aj naďalej dôležitou témou v politickej diskusii a je pravdepodobné, že bude naďalej ovplyvňovať vnútropolitický vývoj na Slovensku.

Zvýšená pozornosť médií a politizácia diskusie o utečencoch neúmerne zvýšila vnímanie dôležitosti migrácie aj pre Českú republiku. Časť českej politickej reprezentácie využíva rôzne historické skúsenosti s migráciou na legitimizáciu svojich xenofóbnych postojov. Ako sa ukázali volebné kampane v roku 2018 a čiastočne aj v roku 2021, migrácia sa tu tiež používala typicky ako substitučná predvolebná téma slúžiaca na mobilizáciu voličov (Nenička, 2022: 494). Budúca tvorba politiky EÚ týkajúca sa migrácie by mala byť založená na rozvoji silnej, koherentnej a ľudskej migračnej politiky. Len tak bude Európska únia schopná vyvážiť euroskeptické pravicové diskurzy a povzbudiť tak občanov, aby si zachovali dôveru v projekt európskej integrácie. Vzhľadom na to, že zavedenie prísnejších imigračných obmedzení nemusí byť tým správnym spôsobom, ako riešiť verejný euroskepticizmus, budúci výskum by mal študovať, ako možno takéto nálady vhodne zmierniť pomocou vzdelávacích a informačných politík.

Na základe výsledkov môžeme vidieť, že na postoj k Európskej únii a európskej integrácii majú určitý vplyv ekonomické a aj kultúrne faktory. Niektoré výskumy naznačujú, že samotné kultúrne faktory môžu byť závislé od ekonomických podmienok, teda že pôsobenie ekonomických faktorov je sprostredkované cez tie kultúrne. Garry a Tilley (2009) ukazujú, že je dôležité vidieť teórie formovania postojov (ako sú ekonomické teórie a teórie identity) nie ako konkurenčné teórie, ale skôr ako komplementárne teórie. Prepojenia týchto faktorov ale už neboli špecificky skúmané v tejto práci.

Pokiaľ sa jedná o limity práce, výskum založený na údajoch z Eurobarometra a European Social Survey poskytuje cenné informácie o verejných postojoch a správani v rámci Európskej únie, avšak, analýza takýchto dát prichádza s určitými obmedzeniami, ktoré je potrebné vziať do úvahy pri interpretácii výsledkov. Jedným aspektom, ktorý môže ovplyvňovať výsledky, sú externé faktory, ktoré neboli v modeloch zahrnuté. To môže zahŕňať aktuálne politické udalosti, ekonomické zmeny alebo sociálne otázky, ktoré v čase prieskumu rezonujú v spoločnosti a ovplyvňujú verejnú mienku. Tieto faktory môžu zaviesť dodatočnú variabilitu údajov, ktorá nie je v modeloch primerane adresovaná.

Tiež je dôležité pripomenúť, že výskum je založený na kvantitatívnych údajoch, ktoré môžu zahŕňať svoje vlastné limitácie pri snahe získať hlbšiu sociálnu a psychologickú analýzu. Kvantitatívna analýza môže poskytnúť prehľad o rozšírení určitých názorov alebo trendov, ale menej informácií o príčinách týchto názorov alebo o subjektívnej skúsenosti jedincov. Meniaci sa obsah prieskumov Eurobarometra taktiež neumožnil

vykonať analýzu všetkých premenných naraz v jednom datasete preto museli byť použité rôzne datasey, ktoré obsahovali potrebné premenné ako napríklad ESS. Preto nebolo možné porovnávať rovnakých respondentov.

Budúci výskum by sa mohol zamerať na viac hĺbkové skúmanie. Napríklad očakávania finančnej a ekonomickej situácie by mohli byť doplnené aj o reálne ekonomické dáta ako HDP, inflácia, nezamestnanosť a podobne. V prípade skúmania spätosti s krajinou je možné doplnenie o rôzne aspekty národnej identity ako je napríklad exkluzívna identita, regionálne identity a Európska identita. Taktiež by bolo zaujímavé skúmať podporu konkrétnych politík EÚ v súvislosti s národnou identitou. V prípade skúmania postojov k imigráciám sa dá ďalej špecifikovať postoj k rôznym kategóriám imigrantov. Zistenia tohto výskumu teda otvárajú cestu pre ďalšie skúmanie komplexných vzťahov medzi ekonomickými faktormi, národnou identitou, imigráciou, euroskepticizmom a európskou integráciou, ktoré sú kľúčové pre pochopenie budúceho smerovania Slovenska a Česka v rámci Európskej únie.

Záver

Verejná mienka o európskej integrácii bola dlho považovaná za irelevantnú pre pochopenie politickej a ekonomickej integrácie v Európe. S prehĺbovaním integračného procesu sa však štúdiu verejnej podpory a odporu voči Európskej únii začala venovať väčšia pozornosť. Kríza eurozóny, migračná kríza a Brexit spôsobili, že integračný proces začal byť pod väčším tlakom kritikov. Táto práca poskytuje prírastok k literatúre, ktorá meria vplyv rôznych faktorov na euroskepticizmus. Analýza do veľkej miery potvrdzuje predchádzajúci výskum, ktorý zistil, že negatívne očakávania ekonomickej situácie v krajine, negatívne očakávania finančnej situácie domácností a protiimigračné postoje sú silným prediktorom euroskepticizmu. Vplyv spätosti s krajinou sa ukázal ako menej silný a opačného charakteru než v niektorých predošlých výskumoch (Carrey, 2002). Naopak výsledky čiastočne potvrdili výskum napríklad Vlachovej a Řehákovéj (2009), ktorý ukázal, že čím bližší vzťah mali respondenti k Českej republike, tým viac preferovali model spolupráce. Protiimigračné postoje boli najsilnejším prediktorom kritických postojov voči EÚ v Česku a na Slovensku. Zistené tiež bolo, že vplyv jednotlivých faktorov na euroskepticizmus sa medzi Českom a Slovenskom výrazne nelíši.

S ohľadom na hypotézy vysvetlené v úvode, výsledky teda hovoria, že *Ak majú občania negatívne očakávania týkajúce sa ekonomickej situácie vo svojej krajine, môže to viesť k euroskeptickejšiemu postojom.* (Hypotéza 1), *Ak občania očakávajú zhoršenie svojej finančnej situácie, môže to viesť k negatívnejmu vnímaniu EÚ.* Na druhej strane, *optimistické predpovede o ekonomickej budúcnosti môžu posilniť podporu EÚ* (Hypotéza 2). (Hypotéza 3) *Vyššia spätosť s krajinou môže viesť k väčšej skepse voči nadnárodným entitám, ako je EÚ, zatiaľ čo slabšie prepojenie s krajinou môže podporovať proeurópske postoje,* ale nebola potvrdená a ukázal sa skôr opak, aj keď vzťah nebol veľmi silný. Potvrdená bola aj (Hypotéza 4) *Medzi kritickejšími postojmi k imigrantom a zvýšeným euroskepticizmom existuje významný vzťah.* Hypotézy boli testované pomocou údajov verejnej mienky zozbieraných v prieskume Eurobarometer, European Social Survey a pomocou lineárnych regresných modelov.

Empirický výskum tejto práce teda poskytuje dva dôležité poznatky pre euroskepticizmus na Slovensku a v Česku. Po prvé, negatívne očakávania ekonomickej situácie v krajine a negatívne finančné očakávania domácností spôsobujú pokles dôvery verejnosti v EÚ.

Obnovenie dôvery v EÚ si teda bude pravdepodobne vyžadovať rozsiahlejšie oživenie hospodárstva. Po druhé, podpora EÚ bude pravdepodobne závisieť od schopnosti EÚ vysporiadať sa s výzvami ako migračná kríza, ktorá poskytla impulz na mobilizáciu euroskepticizmu v strednej a východnej Európe, zatiaľ čo hospodárska kríza taktiež ovplyvnila pokles verejnej podpory v krajinách, ktoré ňou boli vážne zasiahnuté.

Pokles dôvery v EÚ je v oboch krajinách viditeľný po globálnej finančnej kríze v roku 2008 a eurokríze, ktorá sa dotýkala najmä Slovenska. Migračná kríza a následné využitie tejto témy populistickými a radikálne pravicovými stranami tiež mohli byť faktorom prečo sa negatívny postoj k imigrácii ako prediktor euroskepticizmu posilňuje a taktiež je symbolom vonkajšieho šoku pre EÚ, ktorá nedokázala dosiahnuť uspokojivé výsledky pri jej riešení. Keď občania zistia, že EÚ nie je schopná primerane reagovať na akékoľvek výzvy na úrovni EÚ, verejná podpora EÚ môže klesnúť (Hobolt, 2016). Európska únia preto potrebuje riešenie tejto problematiky, ktoré bude pozitívne vnímané obyvateľmi.

Význam verejnej mienky pre projekt európskej integrácie nemožno podceňovať, pretože predstavuje základný kameň legitimacy a podpory pre európske inštitúcie a politiky. V posledných desaťročiach sme boli svedkami rôznych foriem euroskepticizmu, od mierne kritického postoja až k odmietnutiu členstva v EÚ v prípade Veľkej Británie. Rozvoj politik na znižovanie euroskepticizmu vyžaduje nielen rozsiahle poznatky o jeho príčinách a formách, ale aj špecifických kontextoch jednotlivých členských štátov. Budúci výskum by mal tiež skúmať účinnosť rôznych komunikačných stratégií a politických iniciatív zameraných na zvyšovanie podpory pre európsku integráciu. Prehĺbenie pochopenia aspektov euroskepticizmu a vývoja verejnej mienky v Európe je kľúčové pre dlhodobú udržateľnosť a legitimitu Európskej únie.

Zoznam použitých skratiek

AfD - Alternative für Deutschland

ANO – Aliancia nového občana

CVVM - Centrum pro výzkum veřejného mínění

CZ – Česko

ČR – Česká republika

ESS – European Social Survey

EÚ – Európska únia

HDP – Hrubý domáci produkt

HZDS - Hnutie za demokratické Slovensko

KDH – Kresťansko-demokratické hnutie

KSČM – Komunistická strana Čiech a Moravy

ĽSNS – Ľudová strana Naše Slovensko

ODS – Občianska demokratická strana

SBOP – Spoločná bezpečnostná a obranná politika

SDKÚ - Slovenská demokratická a kresťanská únia

SK – Slovensko

SMK – Strana maďarskej koalície

SNS – Slovenská národná strana

SR – Slovenská republika

SZBP – Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika

Zoznam tabuliek a grafov

- Graf 1 – Dôvera v Európsku úniu na Slovensku
- Graf 2 – Očakávania ekonomickej situácie na Slovensku
- Graf 3 – Očakávania finančnej situácie domácností na Slovensku
- Graf 4 – Čistá dôvera v Európsku úniu na Slovensku (2004 – 2021)
- Graf 5 – Čisté ekonomické očakávania na Slovensku (2004 – 2021)
- Graf 6 – Čisté finančné očakávania domácností na Slovensku (2004 – 2021)
- Graf 7 – Dôvera v Európsku úniu v Česku
- Graf 8 – Očakávania finančnej situácie domácností v Česku
- Graf 9 – Očakávania ekonomickej situácie v Česku
- Graf 10 – Čistá dôvera v Európsku úniu v Česku (2004 – 2021)
- Graf 11 – Čisté finančné očakávania domácností v Česku (2004 – 2021)
- Graf 12 – Čisté ekonomické očakávania v Česku (2004 – 2021)
- Graf 13 – Úroveň spätosti s krajinou – Slovensko
- Graf 14a – Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou SK – 2004
- Graf 14b - Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou SK – 2015
- Graf 14c - Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou SK – 2021
- Graf 14d - Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou SK – 2023
- Graf 15 - Úroveň spätosti s krajinou – Česko
- Graf 16a - Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou CZ – 2004
- Graf 16b - Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou CZ – 2015
- Graf 16c - Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou CZ – 2021
- Graf 16d - Euroskepticizmus vs spätosť s krajinou CZ – 2023
- Graf 17a – 2004 Slovensko – Názory na európsku integráciu
- Graf 17b – 2012 Slovensko – Názory na európsku integráciu
- Graf 17c – 2020 Slovensko – Názory na európsku integráciu
- Graf 18a – 2004 Česko – Názory na európsku integráciu
- Graf 18b – 2012 Česko – Názory na európsku integráciu
- Graf 18c – 2020 Česko – Názory na európsku integráciu
- Graf 19a - 2004 Slovensko – Vplyv imigrantov
- Graf 19b - 2012 Slovensko – Vplyv imigrantov
- Graf 19c - 2020 Slovensko – Vplyv imigrantov
- Graf 20a - 2004 Česko – Vplyv imigrantov
- Graf 20b - 2012 Česko – Vplyv imigrantov
- Graf 20c - 2020 Česko – Vplyv imigrantov

- Graf 21a - 2004 Slovensko – imigrácia vs európska integrácia
- Graf 21b - 2012 Slovensko – imigrácia vs európska integrácia
- Graf 21c - 2020 Slovensko – imigrácia vs európska integrácia
- Graf 22a - 2004 Česko – imigrácia vs európska integrácia
- Graf 22b - 2012 Česko – imigrácia vs európska integrácia
- Graf 22c - 2020 Česko – imigrácia vs európska integrácia
- Tabuľka 1 – Výsledky lineárnych regresných modelov ekonomických a finančných očakávaní – Slovensko
- Tabuľka 2 – Výsledky lineárnych regresných modelov ekonomických a finančných očakávaní – Česko
- Tabuľka 3 - Výsledky lineárnych regresných modelov spätosti s krajinou – Slovensko
- Tabuľka 4 - Výsledky lineárnych regresných modelov spätosti s krajinou – Česko
- Tabuľka 5 – Priemerný názor na európsku integráciu
- Tabuľka 6 – Priemerný názor na prisťahovalcov a povolenie vstupu do krajiny rôznym kategóriám prisťahovalcov
- Tabuľka 7 – Výsledky lineárnych regresných modelov pre postoj k imigrantom - Česko
- Tabuľka 8 – Výsledky lineárnych regresných modelov pre postoj k imigrantom - Slovensko
- Tabuľka 9 – Výsledky lineárnych regresných modelov pre Interakčný efekt

Pramene a literatúra

Aichholzer, J., Kritzinger, S., & Plescia, C. (2021). National identity profiles and support for the European Union. *European Union Politics*, 22(2), 293-315.

Aiello, V., Reverberi, P. M., & Brasili, C. (2019). European identity and citizens' support for the EU: Testing the utilitarian approach. *Regional Science Policy & Practice*, 11(4), 673-693.

Anderson, C. J., & Reichert, M. S. (1995). Economic benefits and support for membership in the EU: A cross-national analysis. *Journal of Public Policy*, 15(3), 231-249.

Biancotti, C., Borin, A., & Mancini, M. (2017). Euroscepticism: Another brick in the wall. *Memo, Bank of Italy*.

Boomgaarden, H. G., Schuck, A. R., Elenbaas, M., & De Vreese, C. H. (2011). Mapping EU attitudes: Conceptual and empirical dimensions of Euroscepticism and EU support. *European Union Politics*, 12(2), 241-266.

Brodský, Jiří (2000) "Little Czechs, Big Europe". *Central European Review*, Vol. 2, No. 20, May 2000.

Caiani, M., & Guerra, S. (2017). *Euroscepticism, Democracy and the Media*. Palgrave Studies in European Political Sociology.

Carey, S. (2002). Undivided loyalties: Is national identity an obstacle to European integration? *European union politics*, 3(4), 387-413.

Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM). (2023). *Členství České republiky v Evropské unii očima veřejnosti – duben/květen 2023*. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5673/f9/pm30712.pdf

Cini, M., & Borragán, N. P. S. (2022). *European union politics*. Oxford University Press.

Crescenzi, R., Di Cataldo, M., & Giua, M. (2020). It's not about the money. EU funds, local opportunities, and Euroscepticism. *Regional Science and Urban Economics*.

- Csanyi, P. (2020). Impact of Immigration on Europe and Its Approach Towards the Migration (European Union States Vs Visegrad Group Countries). *Journal of Comparative Politics*, 13(2), 4-23.
- Damjanovski, I., Lavrič, M., & Naterer, A. (2020). Predictors of Euroscepticism in six Western Balkan countries. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20(2), 327-348.
- De Vries, C. E., & Van Kersbergen, K. (2007). Interests, identity and political allegiance in the European Union. *Acta Politica*, 42, 307-328.
- Di Mauro, D., & Serricchio, F. (2015). *Euroscepticism and the economic crisis: assessing the role of domestic institutions. United by or Against Euroscepticism? An Assessment of Public Attitudes towards Europe in the Context of the Crisis: An Assessment of Public Attitudes Towards Europe in the Context of the Crisis*. Cambridge Scholars Publishing.
- Díaz-Lanchas, J., Sojka, A., & Di Pietro, F. (2021). Of losers and laggards: the interplay of material conditions and individual perceptions in the shaping of EU discontent. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 14(3), 395-415.
- Downes, J. F., & Loveless, M. (2018). Centre right and radical right party competition in Europe: Strategic emphasis on immigration, anti-incumbency, and economic crisis. *Electoral studies*, 54, 148-158.
- Dražanová, L., & Gonnot, J. (2023). Attitudes toward immigration in Europe: Cross-regional differences. *Open Research Europe*, 3.
- Eichenberg, R. C., & Dalton, R. J. (1993). Europeans and the European Community: The dynamics of public support for European integration. *International organization*, 47(4), 507-534.
- Európsky parlament. (2014). *Miloš Zeman advocates European federation, opposes unitary state*. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/press-room/20140221IPR36655/milos-zeman-advocates-european-federation-opposes-unitary-state>

- Findor, A., Hruška, M., Jankovská, P., & Pobudová, M. (2022). Who should be given an opportunity to live in Slovakia? A conjoint experiment on immigration preferences. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 20(1), 79-93.
- Foster, C., & Frieden, J. (2021). Economic determinants of public support for European integration, 1995–2018. *European Union Politics*, 22(2), 266-292.
- Fox, S., & Pearce, S. (2018). The generational decay of Euroscepticism in the UK and the EU referendum. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 28(1), 19-37.
- Gabel, M. (1998). Public support for European integration: An empirical test of five theories. *The journal of politics*, 60(2), 333-354.
- Gabel, M., & Palmer, H. D. (1995). Understanding variation in public support for European integration. *European Journal of political research*, 27(1), 3-19.
- Gabel, M., & Whitten, G. D. (1997). Economic conditions, economic perceptions, and public support for European integration. *Political behavior*, 19(1), 81-96.
- Garry, J., & Tilley, J. (2009). The macroeconomic factors conditioning the impact of identity on attitudes towards the EU. *European Union Politics*, 10(3), 361-379.
- Genge, E., & Bartolucci, F. (2019). *Are attitudes towards immigration changing in Europe? An analysis based on bidimensional latent class IRT models*. Dostupné z: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/94672/1/MPRA_paper_94672.pdf
- Grimm, Robert and Pollock, Gary and Ellison, Mark. (2017). *Eurosceptic youth: Interest, trust and ideology*. In: The Routledge Handbook of Euroscepticism. Routledge, pp. 215-230. ISBN 9781315464008
- Gřešák, D. (2022). Euroskeptické projevy českých politických stran. *Sociológia-Slovak Sociological Review*, 54(3), 189-216.
- Guerra, S., & McLaren, L. M. (2016). Public opinion and the European Union. *European union politics*, 352-364.
- Hakhverdian, A., Van Elsas, E., Van der Brug, W., & Kuhn, T. (2013). Euroscepticism and education: A longitudinal study of 12 EU member states, 1973–2010. *European Union Politics*, 14(4), 522-541.

Harris, E. (2004). Europeanization of Slovakia. *Comparative European Politics*, 2, 185-211.

Havlík, V., Šuštková, M., & Němec, J. (2006). Euroskeptické strany v České republice: případ ODS a KSČM.

Hix, S. (2007). Euroscepticism as anti-centralization: A rational choice institutionalist perspective. *European Union Politics*, 8(1), 131-150.

Hlinčíková, M., & Mesežnikov, G. (2016). *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť. Slovensko, migranti a utečenci. (An open country or impenetrable stronghold? Slovakia, migrants and refugees.)*. Dostupné z: https://cz.boell.org/sites/default/files/otvorena_krajina_alebo_nedobytna_pevnost_slovensko_migranti_a_utecenci_e.pdf

Hobolt, S. B., & De Vries, C. E. (2016). Public support for European integration. *Annual Review of Political Science*, 19, 413-432.

Hobolt, S. B., Van der Brug, W., De Vreese, C. H., Boomgaarden, H. G., & Hinrichsen, M. C. (2011). Religious intolerance and Euroscepticism. *European Union Politics*, 12(3), 359-379.

Hooghe, L. (2007). What drives Euroscepticism? Party-public cueing, ideology and strategic opportunity. *European Union Politics*, 8(1), 5-12.

Hooghe, L., & Marks, G. (2004). Does identity or economic rationality drive public opinion on European integration? *Political Science & Politics*, 37(3), 415-420.

Hutter, S., & Kriesi, H. (2022). Politicising immigration in times of crisis. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(2), 341-365.

Christin T., Trechsel A.H. (2002). Joining the EU? Explaining public opinion in Switzerland. *European Union Politics*. 3(4): 415–443

iDnes. (2017). *Zeman je pro referendum o EU. Prozradil, co udělá, když prohraje boj o Hrad*. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/zeman-cesky-narodni-zajem-zofinske-forum.A170622_052711_domaci_kop

Ioannou, D., Jamet, J. F., & Kleibl, J. (2015). Spillovers and euroscepticism. *ECB Working Paper*, No. 1815

- James, G., Witten, D., Hastie, T., & Tibshirani, R. (2013). *An introduction to statistical learning*. New York: Springer.
- Kang, Y. D., & Oh, C. R. (2020). Spreading Euroscepticism and its macro-level determinants: empirical analysis of Eurobarometer survey in 2004–2017. *Journal of Contemporary European Studies*, 28(3), 348-365.
- Karp, J. A., Banducci, S. A., & Bowler, S. (2003). To know it is to love it? Satisfaction with democracy in the European Union. *Comparative Political Studies*, 36(3), 271-292.
- Katsanidou, A., & Mayne, Q. (2024). Is there a geography of Euroscepticism among the winners and losers of globalization? *Journal of European Public Policy*, 1-26.
- Kazharski, A. (2018). The end of 'Central Europe'? The rise of the radical right and the contestation of identities in Slovakia and the Visegrad Four. *Geopolitics*, 23(4), 754-780.
- Kritzinger, S. (2003). The influence of the nation-state on individual support for the European Union. *European Union Politics*, 4(2), 219-241.
- Krouwel, A., & Abts, K. (2007). Varieties of Euroscepticism and populist mobilization: Transforming attitudes from mild Euroscepticism to harsh Eurocynicism. *Acta politica*, 42, 252-270.
- Kunst, S., Kuhn, T., & Van de Werfhorst, H. G. (2020). Does education decrease Euroscepticism? A regression discontinuity design using compulsory schooling reforms in four European countries. *European Union Politics*, 21(1), 24-42.
- Leconte, C. (2010). *Understanding euroscepticism*. Bloomsbury Publishing.
- Leconte, C. (2014). The EU fundamental rights policy as a source of Euroscepticism. *Human Rights Review*, 15(1), 83-96.
- Lechler, M. (2019). Employment shocks and anti-EU sentiment. *European Journal of Political Economy*, 59, 266-295.
- Leontiyeva, Yana, Martin Vávra. (2009). *Postoje k imigrantům*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7330-173-6.

- Likaj, X., Rieble, L., & Theuer, L. (2020). Euroscepticism in France: An analysis of actors and causes. Working Paper (No. 132/2019). Dostupné z: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/213025/1/1687861668.pdf>
- Lubbers, M., & Scheepers, P. (2007). Explanations of political euro-scepticism at the individual, regional and national levels. *European societies*, 9(4), 643-669.
- Lubbers, M., & Scheepers, P. (2010). Diverging trends in euro-scepticism in countries and regions of the EU 1994-2004. *European Journal of Political Research*, 49(6), 787-817.
- Lukáč, P. (2004). *Historická a politická identita Slovenska na prahu jeho integrácie do EÚ*. In P. Lukáč (ed.) *Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe*. Bratislava: Kalligram, pp. 311–25.
- Malová, D., & Dolný, B. (2016). Economy and Democracy in Slovakia during the Crisis: From a Laggard to the EU Core. *Problems of Post-Communism*, 63(5-6), 300-312.
- Marek, D., & Baun, M. J. (2010). *Česká republika a Evropská unie*. Barrister & Principal.
- Marks, G., & Hooghe, L. (2003). *National identity and support for European integration* (No. SP IV 2003-202). WZB Discussion Paper.
- McLaren L. (2006). *Identity, Interests and Attitudes to European Integration*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- McLaren, L. (2007). Explaining mass-level Euroscepticism: Identity, interests, and institutional distrust. *Acta Politica*, 42, 233-251.
- McLaren, L. M. (2002). Public support for the European Union: cost/benefit analysis or perceived cultural threat? *The journal of Politics*, 64(2), 551-566.
- Möller, L. (2022). *Repeated Crisis Exposure, Euroskepticism & Political Behavior: An Econometric Analysis for European Countries*. Springer Nature.
- Mravcová, H., & Havlík, V. (2022). Pragmatism and support for the EU in Slovakia's politics. *East European Politics*, 38(1), 123-143.

Nenička, L. (2022). The Perception of the European Integration and the Attitude toward the Migration in the Czech Republic. *International Conference on European Integration 2022*, 488

Oxford English Dictionary. *Euroscepticism*. Dostupné z: https://www.oed.com/dictionary/euroscepticism_n?tl=true

Paas, T., & Halapuu, V. (2012). Attitudes towards immigrants and the integration of ethnically diverse societies. *Eastern Journal of European Studies*, 3(2).

Pennings, P. (2016). *Quantitative data analysis in political science*. In Handbook of Research Methods and Applications in Political Science (pp. 281-294). Edward Elgar Publishing.

Ringlerova, Z. (2022). The Impact of Immigration on Attitudes toward the EU: Evidence from a Three-Country Survey Experiment. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 60(2), 391-407.

Risse, T. (2003). The Euro between national and European identity. *Journal of European public policy*, 10(4), 487-505.

Ritzen, J., & Zimmermann, K. F. (2017). *Halting Support for the EU. A Second Chance for Europe: Economic, Political and Legal Perspectives of the European Union*. Springer.

Ritzen, J., Wehner, C., & Zimmermann, K. F. (2016). Euroskepticism, income inequality and financial expectations. *The BE Journal of Economic Analysis & Policy*, 16(2), 539-576.

Ritzen, J., Zimmermann, K. F., & Wehner, C. (2014). Euroskepticism in the crisis: More mood than economy. *IZA Discussion Paper No. 8001*

Scott, J. (2000). Rational choice theory. *Understanding contemporary society: Theories of the present*, 129, 126-138.

Serricchio, F., Tsakatika, M., & Quaglia, L. (2013). Euroscepticism and the global financial crisis. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 51(1), 51-64.

Schoene, M. (2019). European disintegration? Euroscepticism and Europe's rural/urban divide. *European Politics and Society*, 20(3), 348-364.

- Stockemer, D., Niemann, A., Unger, D., & Speyer, J. (2020). The “refugee crisis,” immigration attitudes, and euroscepticism. *International Migration Review*, 54(3), 883-912.
- Šebeňová, L. (2015). The Impact of the Economic Crisis on the Perception of the European Identity in Slovakia. *Politické vedy*, 18(4), 76-96.
- Taggart, P. (1998). A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems. *European Journal of Political Research*, 33(3), 363-388.
- Taggart, P., & Szczerbiak, A. (2002). *The party politics of Euroscepticism in EU member and candidate states*. Brighton: Sussex European Institute.
- Taggart, P., & Szczerbiak, A. (2021). *Putting Brexit into perspective: the effect of the Eurozone and migration crises and Brexit on Euroscepticism in European states*. In *The Politics and Economics of Brexit* (pp. 106-126). Routledge.
- Van Elsas, E., & Van Der Brug, W. (2015). The changing relationship between left–right ideology and euroscepticism, 1973–2010. *European Union Politics*, 16(2), 194-215.
- Van Klingeren, M., Boomgaarden, H. G., & De Vreese, C. H. (2013). Going soft or staying soft: Have identity factors become more important than economic rationale when explaining Euroscepticism? *Journal of European Integration*, 35(6), 689-704.
- Vašečka, M. (2009). *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava: IOM.
- Verhaegen, S., Hooghe, M., & Quintelier, E. (2014). European Identity and Support for European Integration: A Matter of Perceived Economic Benefits? *Kyklos*, 67(2), 295-314.
- Vlachová, K., & Řeháková, B. (2004). Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 40(4), 489-508
- Vlachová, K., & Řeháková, B. (2009). Identity of non-self-evident nation: Czech national identity after the break-up of Czechoslovakia and before accession to the European Union. *Nations and nationalism*, 15(2), 254-279.
- Yeung, E. S. (2021). Does immigration boost public Euroscepticism in European Union member states? *European Union Politics*, 22(4), 631-654.

Abstrakt

Cieľom tejto diplomovej práce je zanalyzovať vybrané faktory, ktoré môžu ovplyvňovať euroskepticizmus v Slovenskej a Českej republike. Pre výskum boli použité dáta Eurobarometer a European Social Survey. Časové rozhranie skúmaných dát bolo od roku 2004 po 2023. Na základe analýzy literatúry boli vybrané ekonomické a kultúrne faktory. Medzi ekonomické faktory boli zaradené očakávania ekonomickej situácie v krajine pre najbližších 12 mesiacov a očakávania finančnej situácie domácností pre najbližších 12 mesiacov. Medzi kultúrne faktory bola zaradená spätosť s krajinou a postoj k imigrácií. Práca bola rozdelená na metodologickú časť, dve analytické časti a diskusiu. Výsledky analýzy potvrdili hypotézy, že očakávania negatívnej ekonomickej situácie v krajine, negatívne očakávania finančnej situácie domácností a negatívne postoje k imigrácií súvisia s vyšším euroskepticizmom. Aj keď pre rok 2004 sa pre ekonomické faktory ukázal aj opačný efekt v oboch krajinách. Nepotvrdila sa ale hypotéza, že vyššia spätosť s krajinou súvisí s vyšším euroskepticizmom. Výskum preukázal skôr opačný vzťah aj keď nebol veľmi silný. Pri porovnaní výsledkov pre Slovensko a Česko neboli pozorované výrazné rozdiely. Napriek tomu v prípade Slovenska bol o niečo väčší vplyv ekonomických faktorov než v prípade Česka. Naopak o niečo silnejší vplyv mal v Česku postoj k imigrácií v skúmanom roku 2020. Výsledky výskumu boli ďalej analyzované v časti diskusia, kde boli konfrontované s doterajšou literatúrou a poznatkami. Získané poznatky korešpondujú s predošlými výsledkami výskumov, ktoré ale boli vykonávané v iných krajinách alebo zoskupeniach rôznych krajín. Cieľom tejto práce bolo preskúmať vplyvy na euroskepticizmus špecificky na Slovensku a v Česku, vzhľadom na to, že výskum v tejto oblasti môže pomôcť pri formovaní politík, ktoré majú za cieľ zlepšiť postoje obyvateľov k Európskej únii.

Kľúčové slová: euroskepticizmus, Európska únia, Slovenská republika, Česká republika, verejná mienka, ekonomické očakávania, spätosť s krajinou, postoj k imigrácií.

Abstract

The aim of this thesis is to analyze selected factors that can influence Euroscepticism in the Slovak and Czech Republic. Eurobarometer and European Social Survey data were used for the research. Time period of the investigated data was from 2004 to 2023. Based on the literature analysis, economic and cultural factors were selected. Economic factors included expectations of the economic situation in the country for the next 12 months and expectations of the financial situation of households for the next 12 months. Cultural factors included attachment to the country and attitude towards immigration. The work was divided into a methodological part, two analytical parts and a discussion. The results of the analysis confirmed the hypotheses that expectations of a negative economic situation in the country, negative expectations of the financial situation of households and negative attitudes towards immigration are related to higher Euroscepticism. Although for the year 2004, the opposite effect was also shown for economic factors in both countries. However, the hypothesis that higher attachment to the country is related to higher Euroscepticism was not confirmed. The research showed rather the opposite relationship, even if it was not very strong. When comparing the results for Slovakia and the Czech Republic, no significant differences were observed. Nevertheless, in the case of Slovakia, the influence of economic factors was somewhat greater than in the case of the Czech Republic. On the contrary, the attitude towards immigration had a somewhat stronger influence in the Czech Republic for the year 2020. The research results were further analyzed in the discussion section, where they were confronted with previous literature and findings. The knowledge obtained corresponds to previous research results, which were carried out in other countries and groups of different countries. The aim of this work was to examine the influences on Euroscepticism specifically in Slovakia and the Czech Republic, considering that research in this area can help in the formation of policies that aim to improve the attitudes of the population towards the European Union.

Key words: Euroscepticism, European Union, Slovak Republic, Czech Republic, public opinion, economic expectations, attachment to the country, attitude towards immigration.